

J. Auškāps

Zinātnei un Tēvijai

1 9 3 8

IZDEVNIECĪBA „PAGALMS”

J. Auškāps

Zinātnei un Tēvijai

Runas un sabiedriskie raksti
1933. — 1937.

1 9 3 8

IZDEVNIECĪBA „PAGALMS”

J. J. J. J.

Zinātnes un Tēvijai

1933 - 1937

Savu kalpošanu Latvijas Universitātei rektora amatā četru gadu laikā (1933—1937) vienmēr esmu uzskatījis par atbildīgu kalpošanu Latvijai un latviešu tautai. Šie gadi iekrita tādā laimīgā laika sprīdī, kad jauna bija pati Latvija, jauna vēl Latvijas Universitāte un trīs gadus man bija laime strādāt atjaunotās Latvijas nacionālās valdības vadībā ar tautas vadoni Dr. K. U l m a n i priekšgalā.

Saprazdams savu uzdevumu tā, kā ar nepārprotamu skaidrību to izteic Latvijas Universitātes devīze: „Scientiae et Patriae“, kuŗu esmu atļāvis izraudzīt par šī rakstu krājuma nosaukumu, savā darbā vienmēr esmu meklējis ceļus un līdzekļus, kā ceļot zinātnisko darbu augstskolā, tā augļus vispilnīgāki atdot valstij un tautai. Tāds ceļš varēja būt tikai — augstskolas sienās: modināt un uzturēt jaunatnē tēvuzemes mīlestību un pienākuma apziņu pret valsti, audzināt tautas vienības apziņu, — ārpus augstskolas: modināt sabiedrības interesi pret zinātņi, veicinot kultūras mantu izplatīšanos un stiprināt tautas saites ar zinātnes un citām kultūras iestādēm.

Tā radušās uzrunas, priekšlasījumi un raksti, kas zināmā mērā atspoguļo mūsu laikmeta centienus. Ja šos centienus iedrošinos nosaukt ne tikai par saviem, bet apzīmēt par raksturīgiem mūsu laikmetam, tad šādu drosmi man iedvesuši gan vairāku manu Universitātes kollēgu, gan citu literātūras, mākslas un kultūras darbinieku atkārtoti izteiktā vēlēšanās, redzēt dažādos gadījumos izteiktās domas sakopotas vienā sējumā. Šādu vēlēšanos ir izteicis arī sabiedrisko lietu ministrs A. B ē r z i ņ a kungs, un ar to rakstu krājuma izdošana bija izšķirta. Izlietoju izdevību izteikt šeit augsti godājamam ministra kungam par to savu pateicību.

Vērā ņemot, ka uzrunas un raksti radušies vienmēr sakarā ar kaut kādu notikumu valsts vai Universitātes dzīvē, tie sakārtoti **chronoloģiskā kārtībā**. Tas padarījis rakstu rindu gan mazliet raibu, toties tā labāk atspoguļo pašu notikumu ritumu un krājums var kādreiz noderēt arī kā vēsturisks materiāls.

1937. g. decembrī.

J. Auškāps.

Uzruna immātrikulācijas aktā Latvijas Ūniversitātē 1933. gada 15. septembrī.

Augsti godātie kollēgas, dāmas un kungi!

Ūniversitāte, kā augstākā zinātnes un mācības iestāde var pastāvēt tikai tad, ja miers un labklājība valda valstī, kas to uztur. Tāpēc sākdami mūsu darba gadu un jūsu darba gaitas Ūniversitātē, lai vispirms vienojamies mūsu tautas lūgšanā: „Dievs, svētī Latviju“. —

Cilvēka dzīves nepārtrauktajā ritumā parasti atsevišķie posmi nemanot pāriet viens otrā, bet dažreiz dzīvē ir momenti, kas kā robežstabi atdala vienu posmu no otra. Tāds mirklis jūsu dzīvē ir arī šis, kad jūs pārkāpjat Ūniversitātes sliekšni, atstādami aiz sevis bērniņu un it kā atraisīdamies no rokas, kas jūs, kā vēl nevarīgus, ir vadījusi cauri pirmiem skolas gadiem. Ar gatavības apliecību rokā, kā pilntiesīgi pilsoņi jūs nācāt šurp un sastapāties šeit arī ar pirmo dzīves cīņu: sacensības ceļā jums bij jāiekaņo sev vieta zinātnes templī. Tagad jūs apstaro divkāršs prieks: jūs esat sasnieguši savu mērķi un jūs esat uzvarētāji. Un mākslinieks varētu darināt reti krāšņu mākslas darbu, ja attēlotu zinātnes slāpju apgarotās un dzīves priekā starodamās jaunatnes cīņu par gaismas pili. Bet sajūsmai par šo ainu piejaucas arī smagas pārdomas par tiem, kas dziļi apbēdināti un sarūgtināti palika ārpusē.

Kādi tad nu ir tie spēki, kas sauca jūs doties šai cīņā un deva jums uzvaru? Tie, bez šaubām, būs visai dažādi. Daži būs nākuši, lai iemācītos noteikto arodu un iegūtu praktiskas zināšanas, ko vēlāk izlietot kā ieroci tālākajā dzīves cīņā. Citi būs nākuši, lai smeltos atziņas no zinātnes avotiem, nedomādami

par to praktisko nozīmi un izmantošanu. Būs arī tādi, kas vēl nav sprauduši sev dzīves mērķi, bet to tikai meklē un meklē arī šeit. Un varbūt būs arī tādi, ko viņina it kā bezrūpīgā un jautrā studentu dzīve. Es ceru, ka pēdējo nebūs daudz, un ja tie neatradīs cita satura savai dzīvei, tad vismaz tie pie mums neuzkavēsies ilgi. Gan lielākai daļai no jums, vismaz uz laiku, būs jāpārdzīvo rūgta vilšanās. Vispirms tie, kas nākuši pēc amata, būs nepatīkami pārsteigti, ka no viņiem prasa grūtas un ilgas studijas tīri teorētiskos priekšmetos, kas tiem liksies lieka laika šķiešana un nevajadzīgas pūles. Un šis nemiers turpināsies, līdz radīsies atziņa, ka augstai celtnei vajadzīgi dziļi pamati un jo augstāka celtne, jo dziļāki pamati, līdz radīsies ieskaits, ka sen pagājis laiks, kad tehniskās zināšanas bija tikai praktisko aizrādījumu sakopojums un zināmu darba paņēmieni apraksts, līdz radīsies pārlicība, ka praktiskās disciplīnas ir uz visciešāko saistītas ar tīro zinātņi un tikai tas visā pilnībā pārvaldīs praktiskās zināšanas un būs radošā darba spējīgs, kas visā pilnībā pārvaldīs to teorētiskos pamatus. — Vilšanās sajūtu var pārdzīvot arī tie, kas šeit meklē tīro zinātņi kā tādu, ja tie domā, ka atziņas būs saņemamas kā gatavi augļi, kas birst no koka. Tie pat var palikt pusceļā, ja neņems vērā, ka kalnā kāpējam ir jāiet caur aizām un pār klintīm un ka tikai ar asiem ieročiem var pārvarēt klintis. Tā vajadzēs asināt prātu, iemācīties pētīšanas metodes, izveidot kritikas spējas, ar kuŗu palīdzību tad varēs atrisināt sarežģīto faktu un parādību mezglus un tikt cauri bieži pretrunīgu teoriju miglai, lai tad, kā kalnā kāpjot, mākoņu slāņiem cauri izgājuši, skatītu mirdzošas virsotnes, lai būtu pieejami pēdējie zinātnes sasniegumi. Un no tiem, kas nākuši šeit meklēt dzīves mērķi, daudzi to neatradīs, kaut varbūt meklēs to vairākās fakultātēs, ja tie aprobežosies ar paviršo zinātnes aplūkošanu un ja tiem trūks izturības meklēt to dziļumā, netaupot darba.

Bet starp jums būs arī tādi, kam zinātnē iedziļinoties nekad nebūs gan, kam katrs atrisinātais jau-

tājums radīs simtu jaunu jautājumu, kas tos sajūtīs kā smeldzošas sāpes un neatvairāmu dziņu rakties vienmēr dziļāk un celties vienmēr augstāk, kas varbūt nogrims pārejošās šaubās un neticībā zinātnei, lai tad apskaidrots taptu par priesteri zinātnes templī un šī tempļa tālāk veidotāju, jo ja jums ir zināms, ka daudzi tempļi celti gadu simteņus, tad zinait arī, ka zinātnes templis veidosies tik ilgi, kamēr pastāvēs cilvēce.

Liels un grūts darbs jums tā tad stāv priekšā. Kā jūs to veiksiet? Izkopjot un kāpinot savu morālisko spēku, kam vienmēr jābūt līdzsvarā ar prāta attīstību. Ja straujā dabas zinātņu un tehnikas attīstība ir devusi cilvēka rokā lielu varu par dabas spēkiem, kas augdama aug, tad vajadzīgs arī augsts ētiskais līmenis, lai šie spēki tiktu kalpināti cilvēces labklājības veicināšanai, bet ne cilvēces iznīcināšanai. Morāliskos spēkus jūs attīstīsiet stiprinot gribu un raksturu, augstu turot ētiskos ideālus, ieturot dzīvīgu vienkāršību un nedzenoties pēc ārīgā spožuma, nekad neaizmirstot tēva un mātes sastrādātās rokas, kas jūs svētīja ceļā uz šejieni. Sevis audzināšanas darbā jums var būt palīdzīgas arī dažādas organizācijas, kas spraudušas cēlus un valstiskus mērķus, ko daudzi no jums, katrs pēc savas pārlicības, izvēlēšies. Pieklājības un daiļuma pilnas lai ir jūsu izpriecās un jautrībā pavadītie atpūtas brīži. Ja es runāju par darba pilniem gadiem un lieliem uzdevumiem, kas jums priekšā, tad es nebūt nedomāju, ka tiem jābūt smagai nastai, bet dzīves un darba prieka pilna lai ir jums jūsu pienākumu pildīšana. Ja nu jūsu tuvākais pienākums ir būt labiem akadēmiskiem pilsoņiem, darot godu Universitātei, tad reizē ar to jums jābūt priekšzīmīgiem valsts pilsoņiem, nekad neaizmirstot, cik lielus upurus nes mūsu mazā valsts, lai dotu jaunatnei izglītību, paturot prātā to, cik daudzi paliek ārpus augstskolas sienām, un vērā ņemot to, ka katrs semestris, ko jūs šeit pavadāt vairāk, nekā vajadzīgs, prasa liekus izdevumus valstij un laupa iespēju iegūt augstāko izglītību tam, kas šeit nav

iekļuvīs. Lai tāpēc jūs arī nekad neizlaižat no acīm, ka jums garīgos un ētiskos spēkus attīstot jātop par krietniem augsti kvalificēta darba strādniekiem, kā augstākais ideāls ir valsts un cilvēces labums. Dzeņoties pēc pilnības, sekojiet tiem jūsu priekšgājējiem, kuŗu vārdi cirsti marmora plāksnē uz šīs mūsu svētku zāles sienas: tie ir par Latvijas neatkarību kritušie studenti. Un kas dzīvību par tēvu zemi ir atdevis, tas pilnību ir sasniedzis.

Mūsu zemē nav ne dārgakmeņu, ne zelta. Maza ir mūsu tauta. Un ja šodien, kad daudzas lielās tautas rāda paguruma zīmes, vēsture ir saukusi mūs uz savas skatuves, tad liela ir tā atbildība, kas mums nesama, un veikt varam savus uzdevumus tikai kāpiņot līdz pēdējai iespējai savus garīgos un morāliskos spēkus. Uz to lai mums palīdz Dievs!

Latvijas Universitātes vārdā apsveicu jūs kā pilnitiesīgus akadēmiskās saimes locekļus un spiežu jums roku, novēlēdam vislabākās sekmes jūsu darbā. Lai mūsu alma mater sienās pavadītie gadi jums būtu gaiša darba prieka pilni, un tos lai iezvana mūsu Universitātes himnas gaišās skaņas!

Materijas vērtības augšana un zušana.

Mūsu laikmeta zinātnes attīstības raksturīgākā pazīme ir zinātnes disciplīnu sīka diferenciacija, kam ir savas pozitīvās un savas negatīvās puses. Pozitīvām pieskaitāma straujā attīstība un tas dziļums dabas un sabiedrisko parādību izpratnē, kādu izdodas sasniegt zinātniekam, koncentrējot visu savu intelektuālo enerģiju vienā virzienā. Pie ēnas pusēm pieder redzes aploka šaurums un atsvešināšanās no citiem zinātnes novadiem, tā ka vienmēr šaurāks paliek to parādību aploks, par kuŗu mūslaiku zinātnieks ir kompetents spriest, un vienmēr mazāka auditorija, ar kuŗu tas var saprasties. Lai mans šīs dienas priekšlasījums atrastu interesi arī plašākā auditorijā, esmu izvēlējis tematu par materijas vērtības augšanu un zušanu, ko dibināti var nosaukt par pārāk populāru, bez stingri zinātniska pētījuma rakstura, kāds būtu prasāms šaurākā speciālistu sabiedrībā. Domāju tomēr, ka tas skaŗ mūsu civilizācijas posma visai svarīgas problēmas un varētu modināt zināmu interesi.

Lai runātu par materijas vērtību, vispirms jāvienojas, kādā nozīmē šis jēdziens saprotams. Ja biržā krīt vai ceļas zelta kurss, tad tā arī ir materijas vērtības zušana vai augšana. Bet šeit nebūs runa par tādām vērtības maiņām. Par materijas vērtības maiņu nosauksim tādas tās pārvērtības, kas dara to vairāk vai mazāk noderīgu cilvēka eksistences uzturēšanai un labklājības veicināšanai. Šī vērtības maiņa atkarājas vai nu no zināma materiāla formas pārveidošanas, vai arī no vielas sastāva maiņas. Tāda pārveidība vienmēr saistīta ar enerģijas apgrozījumu, pie kam varam visā visumā teikt, ka katra lietderīga pārveidība, t. i. tāda, kas pavairo materijas vērtību, saistīta ar enerģijas patēriņu. Lai pārvērstu metalla gabalu naglās, jānodarbina rinda mašīnu, cilvēka darba

rokas un lielāks daudzums enerģijas. Par to grama metalla vērtība naglā ir lielāka nekā neapstrādātā gabalā. Bet nevar teikt pretējo, ka katrs uz materiju vērsts enerģijas patēriņš, paceļ tās vērtību. Tā, sasi-
tot stikla trauku, var tā materiju padarīt visai maz-
vērtīgu, lai gan patērēta enerģija.

Materijas vērtība mainās arī sakarā ar tās ķīmiskām pārvērtībām. Tā atkaņājas no tā, vai 92 elementi, no kuņiem, kā domājams, uzbūvēta pasaule, ir brīvā veidā vai savienojumos, un ja savienojumos, tad no šo savienojumu dabas. Dzelzs, cinka, vara rūda ir mazāk vērtīga materijs, nekā šie metalli brīvā veidā, un to iegūšanai no rūdas jāizlieto zināms daudzums enerģijas. No otras puses, gaisā ir vesela brīva slāpekļa jūņa, kas ir mazvērtīga materijs. Ja šo slāpekli saista ar skābekli vai ūdeņradi, tad dabū savienojumus, bez kuņiem nevar eksistēt dzīvā daba un cilvēks. Tiem liela vērtība, un to iegūšanai atkal jāizlieto enerģija. Varam atkal teikt, ka materijas vērtības pieaugšana saistīta ar enerģijas patēriņu. Akmeņoglei liela vērtība kā siltuma avotam, sadegot tā pāriet mazvērtīgā ogļskābē, bet pie tam rodas zināms daudzums enerģijas. Vispār varam teikt, ka visas dabas norises saistītas ar enerģijas apgrozījumiem un izpaužas materijas vērtības augšanā un zušanā.

Visas parādības šajā ziņā varam iedalīt trijās grupās: pārvērtībās nedzīvajā dabā, pārvērtībās, ko izsauc dzīvā pasaule, un pārvērtībās, kas ir cilvēka darbības rezultāts.

Ir uzstādītas dažādas hipotezes par to, kā izskaidrojama zemes iekšienes augstā temperatūra, no kurienes rodas enerģija, kas ierosina grandiozas ģeoloģiskas parādības, vulkānisko darbību, karstos avotus, zemes garozas kustības. Tikai XX g. s. atradumi par radioaktīvām parādībām deva iespēju izskaidrot šīs enerģijas rašanos uz empīrisku faktu pamata. Trīsdesmit gadus atpakaļ Dž. Džolijs (J. Joly, Nature 68, 1903, 521) pirmais aizrādīja uz to, ka šī siltuma avoti meklējami radioaktīvos procesos zemes iekšienē. Trīs

gadus vēlāk R. Strets lords Roleijs (R. Strutt, Proceed. of R. Soc. 77, 1906) parādīja, ka radioaktīvo procesu attīstītā siltuma pilnīgi pietiek visiem ģeoloģiskiem procesiem, ko vēlāk apstiprināja arī citu pētnieku darbi (A. Holmes, R. Lawson, Nature 1926). Radioaktīvie procesi ir atomu skaldīšanās parādības, kas saistītas ar elementu pārvēršanos citos elementos, pie kam atbrīvojas interatomārā enerģija un rodas siltums. Sekojot fundamentālajam dabas likumam, šī elementu pārvēršanās ir mazāk stabilu sistēmu pāreja stabilākās, E. Rezerfords (Rutherford, 1923) uzstādīja hipotēzi, ka visi neradioaktīvie elementi ir zudušo nestabilo elementu eksplozijas stabilas paliekas. Rezerforda teorija ir pilnā saskaņā ar Karnò principu, otro termodinamikas likumu, kas nosaka, ka enerģija pastāvīgi degradējas, visiem enerģijas veidiem pārvēršoties siltumā; tā, temperatūrai izlīdzinoties, paliek darba nespējīga, jeb kā saka, pasaules entropija aug. Visa materija kosmiskos procesos pārvēršas stabilos elementos ar mazāku iekšējās enerģijas saturu, zūd materijas vērtība, zūd siltuma avoti ģeoloģiskiem procesiem. Šo elementu transmūtāciju mēs nevaram ietekmēt. Varam tikai cerēt, ka zinātnei izdosies atklāt citus procesus, kur notiek atomu sinteze. Zināmu pamatu tādām optimismam dod kosmisko staru parādības, kas ir pašreiz atomfizikas pētīšanas degpunktā.

Ja mēs pagaidām paliekam pie tiem stabiliem elementiem, pie kuriem vairāk esam pieraduši, tad arī šie novērojami grandiozusi pārvērtību ciklus, kas norit ārpus cilvēka ietekmes sfairas un saistīti ar materijas vērtības maiņām. Bet šie mēs redzam jau lielā mērā piedalāmie dzīvo pasauli, kas nevien veido mūsu planētas organisko seju, bet ne mazākā mērā ietekmē tās neorganisko struktūru, pie tam daudz lielākā mērā, kā parasti domā. Ja pareizs V. Vernadskas (Очерки геохимии) apgalvojums, tad 99 svara % no visas zemes garozas atrodas un turas savā tagadējā stāvoklī ar dzīvās pasaules, kā viņš to nosauc „dzīvās vielas“, palīdzību. Bet šī viela ir dinamiskā līdz-

svara stāvoklī; tas saistīts ar pastāvīgu enerģijas apmaiņu, tā tad ar materijas vērtības augšanu un zušanu.

Dzīvās vielas nepieciešamais būvelements ir C, pie kam tā daudzumu visā zemes garozā vērtē ne vairāk kā apm. 0,5%. Arī dzīvajā vielā C nebūt nav dominējošais elements. Tā vidējais saturs laikam nepārsniedz 7%, pie kam dzīvajā vielā saistīta tikai mazākā daļa visa oglekļa. No tā izriet, ka ogleklim ir ārkārtīgi liela loma mūsu zemes dzīvē, kuŗas cēlonis slēpjas oglekļa atoma ķīmiskajās īpašībās.

Oglekļa ārkārtīgā nozīme izpaužas vispirms visiem pazīstamā augu valsts zaļās vielas chlōrofila spējā saistīt staru enerģiju, piem., saules gaismu, un pārveidot to ķīmiskajā enerģijā, pārvēršot gaisa ogļskābi citos savienojumos, kas satur lielāku enerģijas daudzumu, tā tad šie notiek materijas vērtības pacelšana. Reizē ar to no ogļskābes atbrīvojas skābeklis, visai aktīvs elements, tā tad arī vērtīga materijs. Par šo pārvērtību apjomu var spriest no tādiem gan vēl nepietiekoši precīziem datiem, ka hektars zemes saista 10—50 t sausas organiskas vielas, pie kam šis daudzums puslīdz vienāds uz sauszemes un okeanā. No ogļskābes tā rodas uztura vielas dzīvnieku valstij, tā tad arī cilvēkam. No tā izriet, cik lielā mērā augu valsts paceļ materijas vērtību. Nekavējoties ilgāk pie šiem tik pazīstamiem faktiem, atzīmēšu tikai dažas no cilvēces nākotnes likteņu viedokļa visai svarīgas hipotezes, kas saistās ar enerģisko parādību pētīšanu dzīvajā pasaulē. Jau enerģētikas dibinātāji R. Maieris, V. Tomsons (lords Kelvins), H. Helmholtcs atzīmēja dzīvās un nedzīvās pasaules enerģisko starpību. Bet šiem aizrādījumiem savā laikā nepiegrieza vērību. Vēlāk un neatkarīgi šīs idejas mēģināja lietā likt pavisam citos zinātnes novados oikonomisti un filozofi (Bergson, *L'evolution créatrice*, 1918, 275). Bet vispilgtāk un visnoteiktāk dzīvās vielas enerģētisko raksturu, kā pretstatu nedzīvai materijai, apgaismoja Dž. Džolijs (J. Joly, *Scient. proc. of R. Soc. of Dub-*

lin 7, D. 1891, arī The birth time of world, L. 1915, p. 60).

Oglekļa ģeokīmiskā vēsture sniedz faktus, kas grūti iekļaujas Karnò, t. i. enerģijas devalvācijas likumam padoto parādību rindā. Darba spējīgas enerģijas daudzums nesamazinās zaļo augu dzīvības norisē. Uztura vielu, brīvā skābekļa, akmeņogļu uzkrāšanās nozīmē enerģijas krājumu rašanos, kas nav saistīta ar enerģijas degradēšanu. Minētie pētnieki izsaka domas, ka dzīvajā pasaulē ir parādības, kas neatbilst Karnò likumam parastā formulējumā. Bet varbūt šī atkāpšanās ir tikai šķietama, varbūt ir apskatīta tikai parādību daļa, bet aptverot to visumā, pretrunas izzustu. Tomēr var konstatēt, ka XX g. simtenī it kā uzaust cerības stars mīkstināt nāves spriedumu, ko visai dzīvajai pasaulei un visām ar enerģijas apmaiņu saistītām parādībām pasludināja XIX g. simtenis ar saviem enerģētikas likumiem. Šī cerība meklē sev pamatus divos pretējos polos — dzīvajā šūniņā un starpzvaigžņu telpā, atomfizikā un bioķīmijā. Caur šiem poliem iet ass, ap kuŗu griežas kosms, un šajos polos koncentrējas drudzaina pētnieku darbība.

Oglekļa savienojumi, ko rada chlōrofils, pa daļai tūliņ pāriet citos savienojumos, pateicoties dzīvnieku valsts līdzdarbībai, pie kam rodas ogļskābe. Tā daļa oglekļa neiziet no bioķīmiskā cikla. Bet šis cikls nav pilnīgi apgriezenisks, un daļa oglekļa pāriet akmeņoglē, naftā, karbonātos, kas tūliņ neatgriežas bioķīmiskajā ciklā, bet veido vērtīgas materijas krājumus. Uz šiem krājumiem, kas radušies zemes dzīves gadu miljonos, bazējas visa mūsu pašreizējā materiālā kultūra.

Rupjajā metā, kādu iespējams dot par apskatāmām parādībām šais 30 minūtēs, jāaprobežojas tikai ar dažiem spilgtākiem piemēriem. Es tāpēc pāreju no tām parādībām, kas norit neatkarīgi no cilvēka gribas un varas, uz tiem materijas pārveidošanas procesiem, ko ierosina cilvēka darbība. Atkal vispirms minama materijas cildošana (pārvēršana par labāku)

ar dzīvās vielas starpniecību, kas izpaužas zemkopībā. Cilvēka ietekme uz augu valsts raksturu ir arī no ģeoloģiskā viedokļa tik liela, ka manāmi pārveido zemi ne tikai pēc ārējā izskata, bet arī visu biosfaires saimniecību, jo ievērojami mainās to vielu ķīmiskais sastāvs, ko tagad veido augu valsts cilvēka kalpībā. Vērtīgās materiijas daudzums, pie tam tādas, kas tieši piemērota cilvēka vajadzībām, vairākkārt pieaug. Šīs vielas ogleklis lielākā mērā paliek bioķīmiskā ciklā, nekā brīvā dabā asimilētais, un mazākā tā daļa paliek par derīgo krājumu sastāvdaļu. Krājumi pieaug lēnāk.

Bet vēl lielāka ietekme ir cilvēka darbībai uz vērtīgās materiijas krājumiem. Derīgo izrakteņu veidā cilvēks tos pakāpeniski nolieto, gan tieši pārvērdams vērtīgo materiiju mazvērtīgā, gan dažreiz to pārvērdams papriekšu vēl vērtīgākā, bet tad degradēdams to ar izklaidēšanu. Šī materiijas degradēšana jeb novalkāšana norit tik straujā tempā, ka rada nopietnas bažas par cilvēces likteņiem jau tuvākā nākotnē. Ja entropijas augšana sola visam esošam nāvi tikai pēc gadu miljoniem, tad materiijas novalkāšana apdraud mūsu materiālo kultūru jau pēc gadu simtiem, vienā otrā gadījumā jau pēc nepilna gadu simteņa.

Cik lielā mērā tāda novalkāšana notiek, to spilgti illūstrē kaut tāds piemērs, ka dažos pēdējos gadu desmitos ir sadedzināts akmeņogļu vairāk kā iepriekšējos 100.000 gados (Arrhenius). Pirmie, kas izteica bažas sakarā ar pieaugošo vērtīgās materiijas izlietošanu, bija Krūkss (Crookes) un van Hize (van Hise). Krūkss it sevišķi pasvītroja Čīles salpētra — saistītā slāpekļa — krājumu straujo izsīkšanu, kas nepieciešams lauksaimniecībai un ķīmiskai rūpniecībai. Krājumu pietiek tikai dažiem gadu desmitiem.

Uz šiem apstākļiem beidzot grieza uzmanību arī valsts vīri, un priekš 25 gadiem Z. A. S. V. prezidents T. Rusvelts sasauca konferenci, lai noskaidrotu, cik ilgi vēl pietiks dabas bagātību. Tās rezultātā parādījās 3 sējumu biezs darbs, un Rusvelts griezās pie vi-

sām valdībām ar priekšlikumu, deleģēt pārstāvjus uz kongresu Hāgā nopietnā jautājuma apspriešanai. Diemžēl, Savienoto Valstu kongress priekšlikumu neatbalstīja, un Rusvelta uzaicinājums palika bez sekām.

Materijas degradācijas jautājumam lielu vērību piegriezis P. Valdens, vērsdams uz to vairākkārt zinātnieku un sabiedrības uzmanību. Pēc Valdena, materijs zaudē savu vērtību divējādā kārtā: ar to, ka mēs izlietojam vērtīgā materiāļā ietvertu ķīmisko enerģiju, piem., sadedzinot ogli ogļskābē, atbrīvojot slāpekli no savienojumiem u. t. t., otrkārt, ar derīgas materijs izklaidēšanu. Materijs noderība cilvēka materiālai kultūrai lielā mērā atkarīga no tās koncentrācijas šaurā rajonā. Tā rūdām tikai tad ir praktiska nozīme, ja tās satur vērtīgo metālu pietiekošā koncentrācijā, un ja vienā vietā ir lielāks rūdas krājums. Daudzi dabas procesi un it sevišķi cilvēka darbība lielā mērā veicina šo krājumu izklaidēšanu, padarīdami materijs par nevērtīgu. Tā jūras ūdenī atrodam lielāko daļu elementu, arī zeltu. Tā saturs 1 t ūdens apm. 5 mg. Viss jūras ūdens 135×10^{18} t satur 7.000.000.000 t zelta. Pieņemot zemes iedzīvotāju skaitu 1.500.000.000, dabūjam uz katru iedzīvotāju 4—5 t zelta apm. Ls 20.000.000 vērtībā. Šīm fantastiskām bagātībām tomēr nav nekādas nozīmes, jo mums nav pieejami lēti līdzekļi zelta izolēšanai no jūras ūdeņiem.

Zelts jūrā izklaidēts bez aktīvas cilvēka piedalīšanās. Bet daudzos citos materijs izklaidēšanas gadījumos noteicēja ir cilvēka līdzdarbība. Mēs iegūstam grandiozos apmēros dzelzi no koncentrētas dzelzs rūdas un pārvēršam rūpniecības ražojumos, piem., dzelzceļu sliedēs. Bet sliedes nodilstot pārvēršas izklaidētā materiāļā, kas cilvēcei ir zudusi. Cik daudz dzelzs mēs novalkājam, rāda šādi skaitļi: 1800. g. patērēts 0,8 milj. t, 1900. g. 40 milj. t, 1910. g. — 60 milj. t. Pēdējie skaitļi rāda, ka dzelzs patēriņš 10 gados pieaudzis 1,5 reizes. Zemes lodes dzelzs krājumus derīgas rūdas veidā vērtē uz 1300 milj. tonnu. Ņemot

vērā progresīvo patēriņa pieaugumu, dzelzs krājumi izsīktu apm. 50 gados!

Var tāpat aplest, ka mums pašreiz zināmo akmeņogļu krājumu pietiek apm. 70 gadiem, tā tad tie būtu izsmelti ap 2000. gadu.

Vēl sliktāk stāv ar šķidro kurināmo — naftu. Tās patēriņš sevišķi strauji aug, visvairāk sakarā ar moderno satiksmes līdzekļu — automobiļu un aeroplānu attīstību, kuŗu dzinējmašīnas — iekšdedzes motori kurināmi tikai ar šķidro kurināmo. Tāpēc starp citiem mūsu laikmeta apzīmējumiem sastopams arī apzīmējums „eļļas laikmets“. Reģistrēto naftas krājumu pietiek tikai dažiem gadu desmitiem.

Šo drūmo pareģojumu rindu varētu turpināt ilgi. Bet sniegto piemēru pietiek, lai pārlicinātos, kādas bēdīgas izredzes nākamām paaudzēm, ja nespejam nopietnus soļus un negribam teikt: „Après nous le déluge!“

Kur tad nu meklējama izeja, un vai tā pavisam ir atrodamā? Ir pamats domāt, ka tāda ir. Tā meklējama nesvešamā intelektuālā materijā jeb enerģijā, var viņu nosaukt, kā grib, jo vispār robežas starp materiju un enerģiju saplūst modernās zinātnes gaismā. Tā arī nav padota Karnò likumam, bet uzkrājas zinātnes sasniegumu veida, svešamajai materijai novalkājoties. Tās varu rāda rinda piemēru no nesenās zinātnes un tehnikas vēstures.

Es minēju par slāpekļa savienojumu draudošo badu, uz kuŗu aizrādīja Krūkss, aprēķinādams, ka Čīles salpetra krājumi izsīks 1931. gadā. Mums ir 1933. gads, bet salpetra krājumi nav izsīkuši, un salpetra cena ir kritusi. Tā tad Krūksa aprēķini būtu aplami? Ne pavisam nē, tie gluži pareizi un taisni tāpēc, ka tie pareizi un mūs pilnīgi pārliecina, zinātne ķērās pie draudošā salpetra bada novēršanas un ir godam šo uzdevumu veikusi. Bija jāatrod ceļš gaisa brīvā slāpekļa saistīšanai. Ceļi šeit dažādi: var to tieši savienot ar skābekli ar elektriskās enerģijas palīdzību. Tas ir arī realizēts, izmantojot lētus enerģijas avotus, piem., ūdenkritumus. Var to saistīt cianamida veidā,

ja ir lēta enerģija. Var N savienot ar H katalizatoru klātbūtnē augstā spiedienā. Pēdējā metode tapa par tehnisku lielrūpniecības metodi (Haber-Bosch) pasaules kara laikā Vācijā, kad kara apstākļi spieda par katru cenu atrast slāpekļa saistīšanas metodes, jo slāpekļa savienojumu patēriņš bija ārkārtīgi liels, bet Čīles salpetris nepieejams.

Otrs piemērs — šķidrās kurināmās, kuŗa trūkums radās tajā pašā Centrālā Eiropā kara laikā. Bergiuss deva metodi, kā, savienojot H ar ogli, to pārvērst šķidrās ogļūdeņražos, t. i. radīja sintētisku tehniski realizējamu šķidrās kurināmās rūpniecību. Jaunākā laikā ievērojami samazina šķidrās kurināmās patēriņu, piejaucot tam smalki sasmalcinātu ogli.

Bez šiem dabas bagātību atvietošanas gadījumiem var minēt lielu skaitu citu. Lai nosaucam tikai sintētiskās krāsvielas, ārstniecības vielas, kamparu, mentolu, etiķskābi, koka spirtu un acetonu, kuŗu iegūšanai vēl nesen izlietoja milzīgus daudzumus koka. Tikko veiktā chinīna sinteze, bez šaubām, jau rīt no laboratorijas metodes kļūs par tehnisku metodi, un mēs tuvojamies vītāmīnu un hormonu tehniskai ražošanai.

Šo sintezes ceļā iegūto augstvērtīgo materiļu varētu nosaukt par apģarotu materiļu pēc tā lielā garīgā darba daudzuma, kas ielikts tās uzbūvē.

Ir vēl citi ceļi, kā samazināt pārāk straujo vērtīgās materiļas izlietošanu. Ar kurināšanas procesa racionālizāciju izdodas ievērojami ietaupīt kurināmo; izmantojot ūdenskritumu enerģiju, var iegūt jaunus tās avotus; ievēdot lietošanā nerūsošo tēraudu, samazināt dzelzs izklaidēšanu. Uzlabojot ražošanas metodes, samazinās patērējamo izejvielu un enerģijas daudzums. To pašu dod lietderīga ražošanas atkritumu izlietošana.

To veikusi un veic eksaktās zinātnes un tehnikas cieša sadarbība. Zinātnes uzkrātie intelektuālās enerģijas krājumi stājas pretī sveŗamās materiļas devalvācijai.

Bet tas nepavisam nenozīmē, ka mēs nu jau varētu atdusēties uz lauriem, ka vairs nebūtu ko meklēt, ka visas briesmas būtu novērstas. Vesela rinda problēmu gaida savu atrisinājumu, daudzas mūsu materi-
jas cildošanas metodes pārāk nepilnīgas, mēs daudz-
kārt, paceldami vienas materi-
jas vērtību, neprātīgi izšķiežam otru, tā gūdami tikai šķietamu uzvaru, rī-
kodamies ar dabas bagātībām, kā mežonīgi iebrucēji bagātā zemē. Ja mēs salīdzinām mūsu vēl rupjās
sintezes metodes ar tām, ko daba lieto savā laborā-
torijā, tad redzam, cik tālu mūsu zināšanas vēl ir no
pilnības. Ja es tikko izteicos ar tādu optimismu par
zinātnes sasniegumiem cīņā ar materi-
jas devalvāciju, tad tikai pieņemot pašu gara enerģijas uzkrāšanos kā
dinamisku parādību, kā nemitīgi progresējošu pro-
cesu.

P. Valdēns izsaka domas, ka materiālās kultūras
ceļš iet pa derīgo izrakteņu atrašanas vietām. Vai
tas nozīmētu, ka tās zemes, kur šo izrakteņu nav, arī
mūsu Latvija, būtu izslēgta no šīs kultūras? Domāju,
ka ne, bet gan tām tautām, kuŗu rīcībā nav augst-
vērtīgas materi-
jas krājumu, jāattīsta visaugstākā gara
kultūras pakāpe, jāprot koncentrēt sevī maksimums
intelektuālās enerģijas, lai ar to mazvērtīgo mate-
riju pārvērstu vērtīgā.

Senatnes pētnieki mums rāda, ka mūsu tauta ir
bijusi gadu tūkstošus kultūras dzīves spējīga. Nesenā
mūsu vēsture māca, ka Latvijas brīvības iekaŗotāji
ir rādījuši arī vajadzīgo morālisko spēku. Tas mums
rāda, ka mēs varam vērtības radīt, un mums tas
jāvar.

Akadēmiskā runa Latvijas Ūniversitātes gada svētkos 1933.
gada 28. septembrī.

Uzruna Ūniversitātes saimei Brāļu kapos 1933. g. 18. novembrī.

Tradīcijas nevar radīt ne ar varu, ne mākslīgi. Tās izaug pašas, ja tām ir dzīvības spēks, un var tapt tik stipras, ka uz tām turas veselas pasaules imperijas. Ja Ūniversitātes saime nāk šurp gadu no gada Latvijas dzimšanas dienā, nāk ar prieku un pacilātu garu, un svētceļotāju rindas vienmēr aug, tad tam arī ir stiprs pamats! Mēs nākam šurp, lai izteiktu pateicību tiem, kas mums deva brīvo Latviju, bez kuŗas nebūtu Latvijas Ūniversitātes, lai izteiktu savu apbrīnošanu fantastiem, kas vispārdrošāko sapni pārvērtā īstenībā, lai godbijībā zemu noliektu galvu varoņu priekšā, kas vienai idejai, vienam mērķim atdeva dzīvību. Bet mēs nākam arī šurp, lai izrautos no spiedošā gaisa, kas pilns mazo rūpju, vienas dienas mērķu, savtīgo nolūku, no mazisko ķildu putekļiem, gribam atpūsties no tirgus trokšņa, kur žvadz sīkā nauda, par ko pērk un pārdod cēlus ideālus un skaņas lozungus personīgās interesēs; mēs gribam aizbēgt no sava maziskuma un pieskarties viengabalīgam, tīram, lielam, mūžīgam. Mums ir par maz dzīvot sīkām dienišķām bēdām un priekiem, mums vajaga dziļāka dzīves satura un lielāku mērķu. Lieļajā pārvērtību laikmetā, kad sabrūkot materiālistam, kas ar materiālo vērtību ražošanu un dalīšanu likās atminējis visas pasaules mīklas, krīt vecie elki, dvēselē rodas tukšums un ilgas pēc jauniem ideāliem. Tad iemirdzas atkal visā savā spožumā garīgas vērtības un top par mūsu vadošām zvaigznēm. Mēs nākam šurp tās meklēt. Kā cilvēks saistīts ar saviem senčiem, kas noteic tā fizisko un garīgo seju, tā tauta izaug no savas pagātnes. Ja mūsu seno pagātni tikai pamazām atsedz zinātnes pētījumi, tad mūsu jaunākā

pagātne stāv kā šodien mūsu priekšā. Tā ir tik brīnišķīgi varena un skaista, ka ar to varam būt lepnī visu laiku un visu tautu priekšā. Šinī vietā, ko apstaro tās atspīdums, ikkatrā no mums mostas vēlēšanās un griba savā dzīvē un darbā pacelties līdz tiem, kas sasniedza visaugstāko dzīves piepildījumu. Ja arī varam atskatīties uz ne maziem panākumiem tās zemes izbūvē, ko mums atdeva še dusošie varoņi, tad tomēr jūtam, cik daudz vēl nepiepildītu uzdevumu, ka mūsu zinātnes ieročiem apbruņoto pilsoņu tiešais pienākums pārvērst ziedošā dārzā un nest kultūru katrā mūsu zemes stūrītī, kas slacīts legendāro cīnītāju asinīm. To priekšā, kas izsalkuši un izslāpuši, salā un negaisā nelokāmi stāvēja pretim viesuļgunij, mums pietrūkst glēvulības teikt, ka baidāmies pazaudēt mūsu dzīves ērtības un iet strādāt tālos un tumšos novados, kur mūsu darbs visvairāk vajadzīgs, ka baidāmies nonīkt provincē bez kultūras labumiem, mēs atskārstam, ka tas jau ir viscēlākais mērķis padarīt Latviju tādu, lai tajā nebūtu tumšās provinces, aizdedzināt lāpu pie zinātnes altāra tā, lai tā neapdzistu tālo novadu miglā, bet iededzinātu spožu garīgās dzīves liesmu ikvienā stūrītī.

Ja svētceļojums uz šejieni ir mūsu īpatnējā tradīcija, tad lai tā iezīmē arī to, ka mūsu dzīve un kultūra arī darināma ne pēc aizņemta šablona un sveša parauga, bet ka pārkausētās kultūras vērtības jālej mūsu īpatnējā formā, kas mums jāatrod kā mūsu patstāvības attaisnojums.

Mūžīgi zaļās priedes šalc pār jūsu atdusas vietu. Mūžīgi zaļos atmiņas par jums latviešu sirdīs. Zaļumus un ziedus nes jums Universitātes saime, liecinādama, ka sēkla, ko jūs sējāt, zaļo un zaļos un ziedēs, kamēr pie debesīm spīdēs saule. —

Kāds piemineklis darināms Latvijas cēlējiem?

Tautas darbinieki top nacionāli varoņi, ja viņu veiktais darbs skar visas nācijas intereses, atstāj sekas visas nācijas likteņu veidošanā. Tādas lielas personības reti rodas tā saucamos normālos attīstības laikos, bet parasti izceļas, bieži pavisam negaidot, it kā izaug no zemes, lielu tautas dzīves lūzumu brīžos: vai nu tai pārdzīvojot smagus likteņa sitienus, kad jārada pretestība spēkiem, kas to grib pazudināt, vai tai pārdzīvojot lielu uzplaukuma posmu, kad kultūras attīstības un labklājības līkne strauji kāpj. Bieži šādi posmi tik cieši savijas viens ar otru, ka tos grūti atdalīt laikā un starp tiem ir ciešs iekšējs sakars. Lielās personībās izpaužas tautas dzīvības spēks: kā atsevišķās dzīvās būtnes, tā tautas enerģija briesmās sasniedz augstāko kāpinājumu, kas iemiesojas nacionālos varoņos, kuŗu parādīšanās jeb iztrūkums nācijas kritiskos brīžos ir mēraukla tautas dzīvības spēkam un no tā, vai tie rodas jeb nē, atkarājas tās lielākie likteņi.

Tautas dzīvē lielām katastrofām bieži seko brīnišķīgi ziedu laiki, un liekas, ka pēdējie izaug no pirmajiem. Cēloniskais sakars tam meklējams dzīves spējīgās tautas uzmodinātos spēkos, kas nacionālo varoņu personās veic kā tautas glābēja, tā tās jaunās dzīves cēlēja darbu.

Iezīmēdami nedzēšamiem burtiem vēsturē lielus notikumus un pauzdami nācijas iekšējo enerģiju, šādi varoņi ir parādījušies arī latviešu tautas kritiskos brīžos un posmos. Tiem pieskaitāmi lielie atmodas laika darbinieki, kas glāba latviešus no uzsūkšanās citās tautās, tādi ir Latvijas neatkarības atjaunotāji, tās jaunākā laika darbinieki, kas izkaŗoja un nodibināja Latvijas valsti. Nav vēl nācis laiks runāt par šiem darbiniekiem, par viņu nozīmi un par to, cik

lielā mērā tie izpildījuši savu vēsturisko uzdevumu, bet ja par dažiem no tiem jau runājam, tad tikai tāpēc, ka nesaudzīgais liktenis tos izrāvis no mūsu vidus, pirms tie paspēja dot visu to, ko tie varētu dot; ka nežēlīgi pārrauts to personīgās dzīves pavediens, lai gan ne pavisam nav noslēdzies tas radīšanas posms tautas dzīvē, kā mirdzošo zīmi tie nesa pierē.

Viens no spilgtākiem šī laikmeta darbiniekiem ir pirmais Latvijas ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics, kā vārds mūs ik gadus pulcina 26. janvārī, tanī dienā, ar kuŗu tik daudz saistīts katram latvietim un ar kuŗu tik cieši saistīts Z. Meierovica darbs, ka šīs sakarības vien jau pietiek, lai viņa vārds dzīvotu tik ilgi, cik ilgi dzīvos latviešu tauta.

Z. Meierovica mūža darbs tik dzīvs vēl visu atmiņā, ka par to lieki šeit runāt, ja nemēģina iedziļināties tādā faktū un sakarību analizē, kam vēl nevar būt vēsturiskas perspektīves un par kuŗu runāt ne man. Bet ja Z. Meierovics un tie, kas ar viņu veica lielos uzdevumus vēsturiskajā brīdī, pieskaitāmi nacionāliem varoņiem, tad viņu darbs ir visas nācijas īpašums un ikvienam pilsonim ne tikai ļauts, bet ir pienākums domāt un darīt visu, kas viņa spēkos stāv, lai valsts izkaŗotāju, dibinātāju un nostiprinātāju spraustos rāmjus pildītu ar saturu.

Gaŗāmejojot tomēr nevaru nepieskarties tām īpatnībām, kas tik lielā mērā kopējas katram jaunradīšanas darbam, vai tas būtu zinātnes, mākslas, vai tautas dzīves veidošanas laukā. Katrs jaunas un lielas idejas nesējs, vismaz šķietami, runā pretim tam, kas jau pastāv. Par to viņu nolād, met cietumā, ved uz ešafotu, dedzina uz sārta, labākā gadījumā tur par plānprātiņu un par viņu smejas. Lai pasludinātu jauno domu, nereti vajaga vairāk drosmes, nekā kaŗa laukā. Lai jauno ideju reālizētu, vajadzīga dzelzs griba un neatlaidība. Ja tas viss laimīgi apvienots vienā personā, tad izdodas veikt lielus darbus, gan ne gūt laika biedru atzinību.

Jaunās idejas vienmēr runā pretim tam, kas „acīm redzams“. Mēs tak redzam savām acīm, ka saule

uzlec un noriet, vai tad nav aplami apgalvot pretējo? Vai nav sadedzināms uz sārta zaimotājs, kas ģeocentriskās pasaules vietā liek heliocentrisko un ar to nogāž no troņa visvareno cilvēku un pašu zemi padara par putekli kosmosā! Vai nav jāsmejas par tiem, kas pasaules imperiju laikmetā sapņo par 1^{1/2} miljona tautas patstāvīgu valsti, pie tam tad, kad šī tauta izpostīta un pa daļai klīst pa austrumu tuksnešiem! Vai nopietni ņemami fantasti, kas šīs tautas vārdā sit pie pasaules vareno durvīm un sauc: „Mēs gribam būt kungi mūsu dzimtajā zemē!“ Un nemitās arī tad, kad visas jaunās valsts teritorija ir kuģis jūrā. Bet 1921. g. 26. janvārī šis sapnis ir piepildīts un Latvijas neatkarība tikpat neapšaubāms fakts, kā zemes griešanās ap savu asi. Kā lielu zinātnes patiesību atklājēji nojauž jauno atziņu saules lēktu dažreiz gadu desmitus, dažreiz gadu simtus agrāk par saviem laika biedriem, tā arī lielie tautas darbinieki agrāk par citiem mana lielu vēsturisku pārvērtību tuvumu un dod tām savu izteiksmi.

Lieli darbinieki dzīvo ne tikai savu personīgo dzīvi, bet turpina to arī savos darbos, un ja šie darbi pastāv mūžīgi, tad arī darbinieki dzīvo mūžīgi. Šoreiz lai būtu izteiktas dažas pārdomas par Z. Meierovica darba tālāko likteni un varbūt no cita viedokļa, kā līdz šim. Es gribētu pieskarties jautājumam, vai jauno nacionālo valstu nodibināšana ir tikai gadījums, jeb tā iekļaujas visā lielo pārvērtību laikmeta stilā un tai ir loģiskas nepieciešamības raksturs.

Kāds tad nu ir lielo pārvērtību laikmeta gars, naidīgs vai labvēlīgs tautu pašnoteikšanās principam, un kādas mūsu tautas izredzes pastāvēt lielo pārvērtību straumē? Ja meklējam šī laikmeta raksturojumu visā plašumā, tad dzirdam no vienas puses tādas apzīmējumus, kā vakaru kultūras sabrukums, Eiropas bojā eja, pastāvošās sociālās iekārtas un saimniecības sistēmas bankrots, parlamentārisma krīze, morāles pagrimšana, ģimenes sairšana, dzīves apnikums un ideālu trūkums, panāmas un korrupcijas, strupceļš, kuņā novedusi tehnikas attīstība ar bez-

darba posta sekām, atbrūņošanās vietā bruņošanās, tautu sadarbības vietā to norobežošanās un neuzticība — tādi laikmeta novērtējumi rēgojas pretim no katras laikraksta slejas. Ja tie pareizi, tad jau viena alga, vai vienādi jeb otrādi aizejam bojā, mazliet agrāk vai vēlāk, tas būtu sākums.

Bet tajā pašā laikā redzam, ka mums padodas un klausu telpa, jo satiksmes ātrums padara zemi mazu un iznīcina atstatumu starp tautām, mums padodas un klausu laiks, jo dzīves rituma ātrums padara dzīvi daudzkārt bagātāku kā pirms simts gadiem, mēs pagarinām mūžu, uzvarēdami slimības un epidēmijas, mums klausu aitēra viļņu jūra un aiznes dziesmu skaņas katrā būdīņā, un šīs būdīņas iemītnieki bauda dzīves ērtības, par kādām nesapņoja senie valdnieki. Mēs pētām zvaigžņu ķīmisko sastāvu, un zvaigžņu miglājos atrodam atminējumu mūsu zemes mīklām un gūstam jaunas atziņas, cik reta parādība, varētu teikt, brīnums, kosmosā ir dzīvība. Vai tādi ieguvumi un vara izskatās pēc pasaules bojā ejas?

Bet tie skaņi tikai ārējo pasauli. Nesalīdzināmi lielākas ir pārvērtības mūsu iekšējo atziņu pasaulē, kas skārušas matēmatikas un mēchanikas pamatus, nostādīdamas jaunā gaismā jēdzienus par telpu un laiku, par materiju un enerģiju, par pasaules uzbūvi. Teorētiskā fizika ir aizpildījusi, nesen vēl likās nepārspējamo, bezdibeni starp dabas zinātnēm un gara zinātnēm, reliģiju un mistiku, izraudama pamatus zem kājām materiālismam, kas ir miris, bet kuņa gars vēl spokojas, jo tā līķis nav apglabāts.

Ja ņem vērā, ka Galileja un Ņutona mēchanika un Ņutona un Leibnica bezgalīgi mazo lielumu matēmatika tapa par pamatu apžilbinošam zinātnes un tik daudz apbrīnotās un lādētās tehnikas progresam, — kas iedrošinātos apgalvot, ka pārvērtības teorētisko atziņu pasaulē rīt nepārvērtīs visu materiālo pasauli! Vai tāds jaunradīšanas temps izskatās pēc cilvēces vecuma, noguruma, kultūras bojā ejas?

Es pieskaņos šiem it kā tāliem jautājumiem, lai kaut pāra vilcienos atzīmētu, cik lielā mērā pārdzi-

vojamais laikmets ir tiešām lielu pārvērtību laikmets visās dzīves nozarēs. Pārmaiņas tautu attiecībās ir tikai viena šo pārvērtību izpausme, kas iet līdztekus ar visām citām un ir ar tām cieši sakarā.

Ja dzīves un notikumu gaita runā pretim kādai teorijai, tad likvidējama tāpēc nevis dzīve, bet ap-lamā teorija. Ja saimniekošanas sistēma vairs neat-bilst civilizācijas attīstības stāvoklim, tad jāmaina sistēma, bet nevis jāaptur progress. Ja satricināti ētiskie pamati, tad nav jātur kritošie elki, bet jārada jauni ideāli. Cilvēces eksistence būtu apdraudēta, ja būtu jeb tuvotos patēriņa produktu trūkums. Ja to ir pārpilnība, tad tas nozīmē, ka zinātne un tech-nika, kā ieguvumos iemiesota cilvēka uzvara pār da-bas spēkiem, kā gadu miljonu garās cīņas rezultāts, sasniegusi tādu attīstību, ka cilvēce ar uzviju nodro-šināta ar eksistences līdzekļiem. Cilvēce nākamībā patērēs vienmēr mazāku darba spēku un enerģijas daļu elementārās eksistences prasību apmierināšanai, un vienmēr vairāk enerģijas atdos dzīves ērtību iz-veidošanai tur, kur to šobrīd nav, tas ir, plašajos lau-kos, kas ir un paliks visas dzīves pamats, ko pēdējais pusgadusimtenis ir turējis likteņa pabērņa lomā. Lai nekad neaizmirstam, ka šodien mūsu starpā nav Z. Meierovica tāpēc, ka neizkopta bija un vēl ir mūsu zeme. Jaunradīšanas darbs tuvākā nākamībā visin-tensīvāki noritēs lauksaimniecības zemēs. Vai tas būtu gadījums, ka jaunās valstis ir agrārvalstis?

Pārpilnībā var būt tikai tie priekšmeti, kas apmie-rina cilvēka elementārās eksistences prasības. Cil-vēka augstākām prasībām nav robežu. Bet tās var apmierināt tikai darinājumi, kas atbilst patērētāja individuālajām prasībām un nevar būt masu produk-cijas ražojums. Tie vienmēr skars patērētāju gaumi un daiļuma izjūtu. Uz tiem cilvēce nākamībā vērsīs lielāku daļu brīvās enerģijas. Bet šo vērtību dari-nāšana prasa individuālā radīšanas elementa ieve-šanu darbā. Materiālām vērtībām pretim nostājas gara kultūra, jaunradīšanas spējas, daiļuma izjūta un izdoma, spējas ražot izsmalcinātus darinājumus. Stāv

priekšā ražošanas sistēmas reorganizācija, tuvinot augstāko vērtību patērētāju to ražotājam. Viļņveidīgajā kultūras attīstības gaitā centralizācijas un nivelēšanas posmam seko decentrālizācijas un individuālizācijas posms. Bet izveidot līdz augstākai pakāpei savu īpatnību, atraisīt savu nacionālo ģeniju un tā izpildīt savu vēsturisko pienākumu var tikai patstāvīga tauta.

Saimnieciskais sabrukums ir valdonīga laikmeta gara pavēle mest mieru rasu un tautu ekspluatācijai. Nevar ilgāk pamatot vienas rases jeb vienas tautas labklājību uz citu rēķina. Zinātnes un tehnikas ieguvumi paliek par visas cilvēces īpašumu. Cilvēka vienādo tiesību deklarācijai neizbēgami bija jāseko tautu vienādo tiesību atzīšanai. Un kā feodālās sistēmas krišana nepazudināja tautu, tā tautu pašnoteikšanās tiesības nenozīmē cilvēces bojā eju, un nekādi tautu hēgemonijas atjaunošanas mēģinājumi neglābs veco pasauli.

Varbūt ir nogurušie, kas nevar sekot tagadnes straujai gaitai. Lai tad viņi nestāv mums ceļā. Mēs, jaunās tautas, iesim līdz varenai kultūras attīstības plūsmai. Mums nenoreibs tās straujumā galva un nenogurs to valdot pie arkla rūdītā roka. Uzvara, ko guvām pārcilvēcīgajā cīņā pirms 15 gadiem, un tas, ko esam veikuši pašu spēkiem 15 gados, kuņi ir tikai mirklis valsts mūžā, liecina par tautas dzīvības spēku. Ja dzirdama kurnēšana un vērojams nemiers un īgnums, tad tas liecina, ka tēvu zemes mīlestībā kvēlojošai tautas sirdij dzīves attīstības un valsts celšanas ātrums ir vēl par mazu.

Ētikas pamati ir satricināti tad, kad grēku slavē un netikumus slēpj, kad notrulināta taisnības sajūta. Bet ja tos nosoda un sašutumā lād, tad dzīvs ir morāliskais spēks. Mēs nokratīsim putekļus, ko sacēla svešie gaŗāmgājēji, un izcelsim no tiem latviešu goda prātu un sirdsskaidrību, un celsim atkal godā augstāko dāvanu, kas cilvēkam dota — darbu, ko nievā un nīst aizejošās pasaules pravieši. Mums jāatrod pašiem sevi un garīgo vērtību apcirknī jāšķīŗ zelta

graudi no gadījuma ienestām pelavām, jānoliek savā vietā vērtīgais, ko uzkrājuši senči un ko devušas patiesi lielās kultūras, lai ar to saistītu nākamo jaunradīšanas darbu un tā pildītu mūsu aicinājumu.

Latvietis viensētnieks, kas asi skatījis savā vientulībā dabas parādību sakarus, ko ielas troksnis nav traucējis iegremdēties dvēseles dziļumos, nav pūļa cilvēks un nemīl baru. Runājot Veseļa vārdiem: „Gribai uz varu latvietis stāda pretim gribu uz laimi. Aristokrātiskai izlasei — vispārējo dižciltību“. Mēs nespējam būt apspiedēji un nebaidāmies, ka no mums izkūņosies plēsonis, kuņā kāds vakaru gudrais atradis cilvēka dabas un vēstures atrisinājumu.

Radot mūžīgās garīgās vērtības, darināsim paliekamu pieminekli Latvijas cēlējiem. Tanīs dzīvos mūžīgi arī Zigfrids Meierovics. Mēs esam tapuši kungi mūsu dzimtajā zemē, mums jātop kungiem pār mūsu zemes un tautas radošiem spēkiem! Dievs, svētī Latviju!

Z. Meierovica piemiņas vakarā (26. 1. 1934.) teiktā uzruna.

Izglītība un labklājība.

Dziņa pēc izglītības ir latviešiem īpatnēja. Tik spilgti izteiktu to neatrodam nevienā citā tautā. Nekur ar tādu neatlaidību nepūlas to sasniegt un novest līdz iespējami augstākam līmenim. Piecpadsmit gadus pastāv Latvija, četrpadsmit gadus L. Universitāte, un jau Latvija ir otrā vietā starp pasaules valstīm pēc studentu skaita attiecības pret iedzīvotāju skaitu, pirmā vietā pēc armijas izglītības līmeņa. Paceļas jautājums, kādi šai īpatnībai cēloņi, vai tā pilnīgi veselīga parādība, cik lielā mērā tā veicina vispārīgo un individuālo labklājību?

Tieksmei pēc izglītības saskatāmi divējādi galvenie cēloņi: vēlēšanās iekārot dzīvē labāku materiālo stāvokli un dziņa pēc zināšanām aiz zinātgribas vai zinātkāres. Bez tam, saprotams, izglītības meklēšanā liela loma pamudinājumam no ārienes, piem. vecāku piespiešana apmeklēt skolu. Šis pēdējais gadījums saistāms ar pirmo, jo tajā izpaužas vecākās paaudzes griba uzlabot pēcnācēju materiālo, plašāki sakot — sabiedrisko stāvokli. No šiem impulsiem sevišķu ievēribu pelnī zinātgriba kā tāda. Tā izceļ cilvēku no visas dzīvās dabas, tā izceļ kultūras tautu no mazvērtīgo tautu vidus, atsevišķo cilvēku no tā apkārtnes. Tajā slēpjas dzinējspēks kultūras progresam, zinātnes un tehnikas tālākai attīstībai.

Cik lielā mērā šī zinātgriba ir īpatnēja latvietim, un cik dziļi varētu būt tai pamati? Tautas īpatnības izveidojas no tās pagātnes un dzīves apstākļiem. Augsti attīstīta zinātgriba neapšaubāmi liecina to, ka tauta ir veca kultūras tauta, ko jaunākā laikā attiecoties uz latviešiem arī ir pierādījuši senatnes pētījumi. Bet latviešu raksturu un garīgo seju lielā mērā ir ietekmējis citu tautu dzīvē reti sastopamais apstāklis, ka latvietis ir viensētnieks. Šis apstāklis nav vēl

pietiekoši nopietni un vispusīgi ievērots, pētījot latvieša dabu un izraugoties tā dzīves, sabiedrības un valsts iekārtas veidojumam piemērotu formu.

Kāda ietekme šim apstāklim uz latvieša zinātgribu? Iedomāsimies tādu galējību, ka kāds cilvēks dzīvo pilnīgi atšķirts no citiem, bet citādi pilnīgi brīvs un neatkarīgs, kungs par apkārtējām dabas bagātībām. Lai tās varētu izmantot, vajadzētu ļoti pamatīgu zināšanu par dabu. Tam būtu ļoti rūpīgi šī daba jānovēro un novērojumi jākrāj. Tāpat tam būtu rūpīgi jāglabā savi un savu senču novērojumi par pašu cilvēku un tā dzīvi. Reizē ar to vientulim būtu pašam jāprot dažādi darbi, jābūt tā tad vispusīgam darbā un zināšanās. Ja no šī ekstrēma iedomātā piemēra pārejām uz reālu atsevišķas dzimtas dzīvi tādos apstākļos, kur šī dzimta dzīvo savrup no citiem cilvēkiem, šķirta ar lielāku vai mazāku atstatumu no citām apdzīvotām vietām, tad arī šeit mēs atrodam apstākļus, kas spiež cilvēku iedziļināties dabas parādībās, rūpīgi glabāt uzkrātos novērojumus un tā tad veicina zinātgribas izveidošanos. Nomaļa dzīve atļauj arī vairāk iedziļināties pašā cilvēkā, dod iespēju netraucēti nodoties pārdomām, daudz pamatīgāki pārstrādāt ārējos iespaidus, nekā tur, kur tie pārāk strauji mainās, kur pūļa troksnis traucē sevī koncentrēties un visu labi apdomāt. No otras puses, šķirtā dzīve aizkavē sabiedrisko attiecību izveidošanos, sabiedrisko audzināšanu, kas arī ne mazums ir ietekmējis gan latviešu vēsturiskās gaitas, gan arī mūsu valsts iekārtas izbūvi. Es drusciņ ilgāk pakavējos pie šī jautājuma, lai atzīmētu apstākļus, kas bez augstvērtīgās āriešu rases ir tik lielā mērā iespaidojuši latviešu lielo zinātgribu, augsto dabisko intelligenci. Ja paklausāmies kāda vecākās paaudzes laucinieka novērojumus par dzīvi, dabu un cilvēku vispār, un tos novērtējam ne ar pusintelligentu pašgudrību, bet visā nopietnībā, tad ir gandrīz jāapmulst tās gudrības un smalkās parādību analīzes priekšā, kas savdabīgā attēlojumā tur atrodama. Tā vien liekas, ka cilvēces likteņu noteicēja un tās vēstures veidotāja

Augstākā Vara būtu uzglabājusi latviešus un citas jaunās tautas kā rezervi tam laikam, kad daudzu citu tautu radošie spēki sāk izsīkt, un tagad mūs pavēloši sauc pie vēstures stūres.

Dziņai pēc izglītības latviešos-lauciniekos, kas ir īstais tautas kodols, par pamatu tā tad būtu uzskatāma zinātgriba, kam otrā vietā seko tieksme iekarot labāku stāvokli dzīvē. Šajā apstākļi pa daļai arī meklējams izskaidrojums latvieša ideālismam, zinātnes dievināšanai, ticībai tās visvarenībai, kas zinātni latvieša-ideālista acīs padara par pašmērķi, kur meklējams visu dzīves mīklu atrisinājums. Ar to izskaidrojama arī lielā cieņa pret skolu, pacietība un izturība, ar kādu tauta nes upurus tās labā, cieņa un mīlestība pret Universitāti, par ko man sevišķi pēdējā laikā nācies pārlicināties.

Ja nu dzīvojam laikmetā, kā seju veido zinātne un tās meita tehnika, ja gara kultūra ir neapšaubāmi tuvākās nākamības vadošā zvaigzne un latvieša daba, kā redzējām, tik labi piekļaujas šim virzienam, ja raksturīgā izglītības tieksme atrod arī savu iemiesojumu lielajā skaitā visu katēgoriju skolnieku un skolu audzēkņu, ikgadus tūkstošos vidusskolu un simtos augstskolas absolventu, tad liktos nebūtu vietas pret-runām un nesaskaņām dzīvē, mūsu jaunatnei vajadzētu būt apmierinātai, dzīves prieka un radoša spēka pilnai.

Bet mēs bieži redzam pretējo, atdušamies uz visai drūmām parādībām, no kuņām sāpīgi sažņaudzas sirds. Jūsu dēli un meitas, jūsu nākotnes cerība, ko jūs ar tādu mīlestību sūtāt pie mums pilsētā smelties zināšanas, bieži atraudami kumosu no mutes, lai rastu līdzekļus bērnu skološanai, nereti tik ātri paliek jums sveši, sāk jūsmot par lietām, kas jums liekas tukšas vai atbaidošas, zaudē cieņu pret zemi, izvairās no lauku darbiem, sāk turēt jūsu tikumus un parašas par rupjiem, pat sāk kaunēties no jums. Dažreiz jūs paši apmulstat un esat nezināšanā: varbūt viņiem ir taisnība, viņi ir vairāk mācījušies, vairāk redzējuši, viņi ir smalkāki, viņi dzīvo jaunus laikos,

un varbūt tie prasa veco atnest un tai vietā likt jaunus tikumus un paražas.

Bet tad jūs arī lasāt laikrakstos par lielām tragēdijām jaunatnes dzīvē, varbūt esat paši tām aculiecinieki. Jaunatnē, kas zaudējusi zem kājām veco tradīciju un gadu tūkstošos briedušo tikumu pamatus, rodas neapmierinātība. Daļa jaunatnes metas uz tukšiem priekiem, uz ārišķīgu spīdumu. Attīstās neveselīga dzīves ziņkārība, kam nav pretspāra stipros ētiskos pamatos. Tas noved pie dzīves apnikuma. Zūd mēraukla, kā atšķirt graudus no pelavām. Dzīves apnikumu vēl reizām mēģina aizdzīt ar seklām izpriecām, bet tās nevar lielo dvēseles tukšumu aizpildīt, un nu nāk tragiskās beigas, ar ko pārpildītas avīžu chronikas.

Ir cita jaunatnes daļa, kā liktenis ne mazāk traģisks. Tie ir patiesie censoņi, kas aiziet bojā smago dzīves apstākļu — trūkuma pēc. Latviešu intelligēnce ir izaugusi no tautas tādā ceļā, ka jaunatne sāka skolas gaitas bez santima kabatā un sasniedza pat augstāko izglītību paša spēkiem, reizē mācīdamās un pelnīdama, visā visumā kaudamās ar trūkumu. Ja lasām kuŗa katra tautas darbinieka biografiju, tad rets būs gadījums, kur tā skolas gaitās nefigūrē trūkums, bet reizē ar to dzelzs izturība, nepārvarams darba prieks, ko vaiņago sasniegumi dzīvē. Liktos, nevarētu saukt par aplamu, negatīvu parādību, ja jaunatne mēģina iet šo tautas darbinieku pēdās. Bet izrādās, ka ne visi ir šāds dzīves ceļš pa spēkam. Ja vecākajā paaudzē it kā lielāks skaits sasniedza sprausto mērķi, tad tas izskaidrojams ar to, ka jau daudz agrāk sākās izlase. Lai nonāktu līdz augstskolas durvīm, jau bij vajadzīgas izcīlas spējas, izturība un veselība. Bet ja to nav, tad arī pati cīņa nav pa spēkam un beidzas ar salauztu veselību, ar dzīves prieka zaudēšanu, ar patvarīgu dzīves pavediena apraušanu. Upuris ir bijis velts.

Ja pirmajā gadījumā neveiksmes cēlonis bij stipru morālisko pamatu trūkums, kas no darba mīlestības noveda pie graužošanas izpriecu mīlestības, tad otrā

gadījumā nebij stipri diezgan fiziskie spēki un garīgās spējas. Tas noveda pie katastrofas. Kā vienā, tā otrā gadījumā redzam samēra trūkumu starp iekāroto un iespējamo, t. i. to pašu iemeslu, kas ir lielākās daļas dzīves neveiksmju cēlonis.

Tālāk redzam lielu daļu jaunatnes nobeidzam nozīmēto izglītības gaitu, pat augstskolu, kas tomēr nav apmierināta, jo neatrod nodarbošanos, kas viņas zināšanām piemērota vai, pareizāk, šķiet būt piemērota. No teorētiskās puses liekas, ka nekad nevar būt par daudz akadēmiski izglītotu pilsoņu, ideāls būtu, ka visi dabūtu augstāko izglītību. Bet ja šis ideāls reālizētos, tad augstākā izglītība vairs nedotu dzīvē priekšrocību, salīdzinot ar citiem pilsoņiem. Jo mēs šim ideālam vairāk tuvojāmies, jo mazāk privilēģēts paliek akadēmiski izglītotā cilvēka stāvoklis materiālās labklājības ziņā. Kas ar augstskolas diploma iegūšanu domājis iegūt zelta kalnus, ir maldījies. Arī augstskolu beigušā labklājību turpmāk noteiks vienmēr vairāk un vairāk spējas un darba spējas. Tāpēc pie laika jānoskaidro jaunatnei, ka pēc augstskolas izglītības jādzenas nevis materiālo labumu dēļ, bet gan aiz zinātgribas un lai sagatavoties patiesi iemīļotam darbam. Tad šis darbs pats un nevis materiālie labumi dos augstāko iespējamo apmierinājumu dzīvē. Ja nav šīs patiesās vēlēšanās iegūt zināšanas zināšanu dēļ un sagatavoties kādam arodam paša ar to saistītā darba dēļ, tad studijas izvēršas tikai eksāmenu nolikšanā, atzīmju dabūšanā, kas agri vai vēlu arī izdodas, bet nav īstās iedziļināšanās zinātnē. No tādām studijām izaug vispārēja paviršība un seklums pieejā dzīves jautājumiem. Tas agri vai vēlu beidzas ar neapmierinātību dzīvē un tik bieži ar lielām katastrofām.

Laikam gan būtu lieki kavēt laiku, lai pierādītu skolas un izglītības svētību vispār. Bet atzīmētās ēnas puses spiež rūpīgi pārdomāt, kāds izglītības veids katrā gadījumā piemērots. Liktos, visiem būtu dodama iespēja iegūt augstāko izglītību. To varētu tikai tad, ja to atļautu tautas un valsts materiālā lab-

klājība. Ja tas nav iespējams, tad atliek tikai izlase. Nebūtu taisnīgi, ja augstākā izglītība būtu pieejama tikai bagātiem, jo liela daļa spējīgo un varbūt spējīgāko paliktu ārpusē. Tā tad augstākā izglītība būtu jādod spējīgākiem un šajā ziņā jau pie laika, attiecoties uz katru audzēkni, būtu jāseko vecākiem, audzinātājiem, visu pakāpju skolu skolotājiem un jāatrod līdzekļi, kā ievirzīt veselīgā un lietderīgā gultnē tās jaunatnes daļas audzināšanu, kas pēc savām spējām mazāk piemērota augstākai izglītībai. Nav jāaizmirst, ka neizdevies mēģinājums iegūt augstāko izglītību ir ne tikai materiālo līdzekļu šķiešana, ne tikai noved pie neapmierinātības dzīvē, bet tā ir arī labāko dzīves gadu nelietderīga šķiešana, nacionālo spēku izputināšana, labākās mūža daļas nelietderīga izlietāšana.

Tādi hērōiski līdzekļi, ar kādiem, atmodas laikam sākoties, latvieši izaudzināja savu pirmo intelliģenci, tāds spēku patēriņš, pareizāki pārtēriņš, nevar būt pastāvīgs vai ilgstošs. Ja raugāmies uz tautu, kā veselu organismu, tad pareizi jānovērtē arī šī organisma darba spējas un taupīgi jālieto tautas spēki. Kā organisms pārpūlēšanos panes tikai izņēmuma gadījumos un īsu laiku, tā arī tauta, pārmērīgi šķiežot savus spēkus, var nonākt sabrukuma stāvoklī. Šos spēkus mēs esam pārtērējuši īsā laika posmā, gan radot mūsu pirmo intelliģenci, gan saimnieciskā cīņā ar apspiedējiem, gan pārcilvēcīgajās valsts atbrīvošanas cīņās, kuŗu sistās brūces vēl nav sadzijušas, gan izpostītās zemes jaunuzbūvē. Mums pāri gāja kaŗa briesmas un, kas morāliskajā ziņā vēl šausmīgāks, tuvā frontes aizmugure ar visiem tiem tumšajiem spēkiem, kas tur vienmēr salasās un kā perēkļus mēs vēl neesam pilnīgi iznīdējuši, kā postošie tikumi un plēsoņu morāle vēl tagad saindē sabiedrību, mūsu saimniecisko dzīvi, jaunatni. Ja tā, tad ir vairāk kā vajadzīgs izskaidrojums tumšajām parādībām mūsu dzīvē, kas pašas par sevi nebūt neliecina par tautas dzīvības spēka izsīkšanu vai tās morāles sabrukumu, tad jābūt vislielākā mērā taupīgiem

tautas spēkus tērējot un visādi jārūpējas par to atjaunošanu un uzkrāšanu.

Piegriežot vērību tam, kā augs mūsu pirmā intelligēnce, redzam, ka pirmie pozitīvie spēki ir lauku skolotāji, kā nozīme un lielā loma tautas atdzimšanas gaitā vēl nav pietiekoši novērtēta. Intelligēnce latviešiem bij arī pirms tam, galvenokārt starp pilsētas amatniekiem. Bet tā tautai gāja zudumā: tā pārtautojās, un daudzi tās pēcnācēji vēlāk figūrē kā kārķļu vācieši, kā latviešu pretinieki. Šis piemērs rāda, cik bīstami bija atraut tautai spēkus no zemes un atdot tos pilsētai. Bet nevien lauku skolotāji, — arī akadēmiskā intelligēnce attīsta savu pozitīvo nacionālo darbu vispirms uz laukiem. Apstākļi, kādi valdīja tautas atmodas laikmetā, spieda pirmos akadēmiski izglītos latviešus izvēlēties brīvās profesijas: tie tapa par lauku ārstiem, mācītājiem, farmaceitiem, un ja advokāti arī darbojās pilsētā, tad tomēr to klientūrā lielā pārsvarā bija laucinieki, tā tad bija ciešs sakars ar zemi. Un šī pirmā intelligēnce ir nacionālisma un patriotisma apgarota, tā gandrīz bez izņēmuma paliek par lauku sabiedriskās dzīves vadītāju. Šajā sabiedriskajā dzīvē savukārt izaug pamati Latvijas atjaunošanai.

Statistika māca, ka pilsētas dzīvi iztur 3—4 paaudzes, tad dzimta iet bojā. Ja tāpēc lielās tautas var atdot daļu sevis pilsētai, tad mazām tā ierobežojama līdz minimam, jo citādi pilsēta aprīs visu tautu. Tiešām redzam, ka ar latviešu pārmērīgu aizplūšanu uz pilsētu, tautas pieaugums katastrofiski slīd uz leju, nerunājot jau par tik neiedzīgām sociālām parādībām, kā pašreizējais bezdarbs pilsētā un strādnieku trūkums uz laukiem. Neviens laucinieks, kam saknes nav diezgan stipri ieaugušas zemē, nedrīkstētu baudīt augstāko izglītību, jo pirmkārt — zeme tos var zaudēt un zemei tie ir pašreiz vairāk kā jebkad vajadzīgi, un otrkārt — tie bez zemes paši var aiziet bojā.

Mēs redzējām, ka augstākā izglītība vismaz pašreizējos apstākļos ierobežojama ar stingru izlasi. Tā

dodama vispirms tiem, kas spējīgi to saņemt, kas pietiekoši tai sagatavoti, kas morāliski nobrieduši, kam laba veselība un kam nodrošināta materiālā iespēja nodoties studijām, vai nu tas notiktu paša līdzekļiem, vai sabiedrības un valsts pabalsta veidā. Bet šāda izlase nav tik viegla. Tā var radīt sarežģījumus pat vienā ģimenē: kuŗu dēlu vai meitu lai nu vada cauri augstskolai, kuŗu lai atstāj mājā? Saprotams, šē jāvadās no bērnu spējām, kādas tie parādījuši pamat- un vidusskolā, no to vairāk vai mazāk spilgti izpaustām tieksmēm, bet gan nekādā ziņā ne no tādiem motīviem, kādi pēdējā laikā bieži spēlē lomu, kad augstskola ir padarīta par modes lietu. Gluži aplams ir ieskats, ka tas, kas nav dabūjis augstskolas izglītību, būtu sliktāks vai zemāks par mācīto, ja tas goda vīrs būdams, lietderīgi strādādams pilda savu uzdevumu. Zināšanas pašas par sevi vien cilvēku nepadara pilnīgu, ja tā iekšējais cilvēks nav vispusīgi harmoniski izveidots. Mēs sastopam augstskolas absolventus, kas nav nekas cits kā šauri amatnieki savā arodā, kam piem. mākslas, aistētisko, ētisko vērtību pasaule ir pavisam sveša un kas šajā ziņā daudz nabagāks savā dzīvē par vienkāršu darbinieku, kas prot atlicināt laiku savu augstāko prasību apmierināšanai, kas kultūras augļu baudīšanai vairāk sagatavots, kā šaurā aroda augstskolu beigušais.

Vēl sliktāki ir ar tiem, kas aizraujas no šķietami vilinošās studentu dzīves, kuŗā tie redz tikai dažas ārišķības, bet nebūt neinteresējas par pašu zinātni, vai arī par to, kā tapt par lietderīgu sabiedrības locekli. Saprotams, ka šādām tieksmēm nepavisam nav dodama vaļa.

Dziļi nopietns ir jautājums par bēgšanu no laukiem to zemā kultūras līmeņa dēļ, kur pašreizējos apstākļos intelliģents cilvēks it kā nevar atrast savu augstāko prasību apmierinājuma grūto darba apstākļu, dzīves ērtību un intelliģentas sabiedrības trūkuma dēļ. Mēs nonākam pie viena no smagākiem mūsu laikmeta jautājumiem. Bēgšana no laukiem ir parādība, ap kuŗu vijas simts citu. No vienas puses

grūti iedomāties lielāku aplamību, kā to, ka pilsēta pilna štāta bezdarbinieku, bet lauki nīkst aiz darba roku trūkuma. No otras puses būtu vieglprātība domāt, ka te darbojas kāda ļauna griba, kādi ārpus mums stāvoši spēki. Šie apstākļi ir pēdējo gadu desmitu civilizācijas virziena auglis. Šās civilizācijas svarīgākais faktors bija tehnika, kas izvirzījās no dabas zinātņu uzplaukuma. Tās darbības aploks bij galvenokārt rūpniecība, kas savukārt koncentrējās pilsētās. Tai pārdzīvojot ziedu laikus, radās līdzekļu pārpilnība, kas dzīvi pilsētās varēja padarīt bagātu, gan radot lielas dzīves ērtības, gan arī dodama līdzekļus dzīves izdaiļošanai. Še plūstošā bagātība varēja saistīt un uzturēt talantus, kas mākslas laukā darboties, kaisīja kultūras ziedus pilsētniekiem ceļā. Lauku dzīves izkopšana tajā pat laikā palika novārtā. Taisnība, arī šie atzīmējami ievērojami soļi dzīves uzlabošanā: ja iepriekšējā paaudze varēja tikai sapņot, ka vairs nebūs rijā spriguļiem jākuļ, ka lielāko tiesu smagā darba padarīs mašīnas, tad tomēr arī tagad zemkopja darbs ir visai grūts un dzīves apstākļi smagāki nekā pilsētniekam.

Vispusīgā civilizācijas veidošana beidzot ir pasauli novedusi strupceļā, no kuŗa izeja meklējama tikai pilsētas un lauku kultūras līdzsvarošanā. Nav ne mazāko šaubu, ka nākamība pieder tām zemēm un valstīm, kas pratīs pacelt vajadzīgā kultūras līmenī lauku dzīvi. Par laimi mums tas iespējams daudz vieglāk, nekā vecām rūpniecības zemēm. Bet mums tas ir arī dzīvības jautājums. Atrazdamies starp pārindustriālētiem vakariem, ar kuŗiem mums veltī būtu mēģināt sacensties rūpniecības attīstībā, un neapzināmu zemes bagātību pilniem austrumiem, kas, pareizi saimniekodami, varētu visu Eiropu pārplūdināt pirmās vajadzības ražojumiem, varam pastāvēt tikai, paceļot mūsu kultūru tādā līmenī, kas var dot visaugstvērtīgākos, visizsmalcinātos ražojumus, kuŗi nav tikai masu patēriņa un masu produkcijas priekšmeti. Piemēram lai būtu minēta vērtīgu labības šķirņu sēklu kultivēšana, kas piemērotas mūsu klī-

matam līdzīgiem apstākļiem austrumos, sugas lopu audzināšana eksportam, augļu un košuma koku un puķu sēkļu un stādu kultivēšana — spēlē taču tās ne mazo lomu Dānijas un Holandes saimnieciskajā dzīvē, ārstniecības augu kultūra, mākslas amatniecības izstrādājumi, individuālai gaumei pielikoti iekārtas piederumi, dekoratīvie audumi, smalkmēchanikas un dažādi amatniecības izstrādājumi, kam nevajaga ne pilsētas, ne citu apdzīvotu centru, bet atsevišķu darbnīcu, kuŗu apgādāšanu ar enerģiju ir atrisinājusi elektrotehnika, ar kuŗas avotiem mūs apveltījusi dabas māmuliņa straujo upju un strautu veidā — tā nav sapņu, bet dzīves nepieciešamības programma. Tai jāpielaiko arī visa cita dzīves celšanas kārtība: satiksmes izkopšana, nekultivētās zemes pilnīga likvidēšana, dzīvokļu jautājuma nokārtošana, vajadzīgās intelliģences koncentrēšana uz laukiem.

Tā tad viss dzīves virziens iet uz to pusi, kā iznīcināt lauku dzīves šķietamo tukšumu, kā pacelt to garīgās dzīves tempu un līmeni tādā augstumā, ka mūsu jaunatni vairs nevilinās pilsēta.

Paturot acīs šos nākotnes uzdevumus un dzīves attīstības virzienu, ir jārisina arī tautas izglītības un par visām lietām audzināšanas jautājumi. Tās pārvērtības, kuŗām mēs ejam pretīm, nekritis no gaisa. Lauku dzīves veidošanai un celšanai vajadzīgi stipri vīri, kas lai nepagurtu pašreizējos grūtos apstākļos, bet turētos modri garā. Uzdevumu var veikt tikai stipra mīlestība uz dzimto zemi, kas tagad ir mūsu. Jaunatne audzināma tā, lai tās skati vērstos nevis tālumā, bet uz dzimto sētu. Par paraugu tiem nostādāmi agrākā laikmeta darbinieki, lauku skolotāji, mācītāji latvieši, ārsti, farmaceiti, kas grūtos svešas varas laikos strādādami, nenoslīka to laiku dzīves tumsā, bet tumšo apkārtni cēla gaismā, kas nemeklēja dzīves tukšumu pildīt personīgām izpriecām, bet ar radošu sabiedrisko darbu, tā gūdami augstāko cilvēkam pieejamo apmierinājumu. Jaunatne jāved pie atziņas, ka nevis ārējie apstākļi rada varoņus un pilda dzīvi ar romantismu, bet ka katrs laikmets var tapt

par varoņu laikmetu, ja rodas tikai paši varoņi, ka hērōisms var izpausties ne tikai kaujas laukā, bet tā vajaga vēl vairāk, lai neļautu izdzist ideālisma dzirkstelei, lai neļautu sevi nogremdēt pelēkās mietpilsonības purvā un jaunības sajūsmu sadrupināt maziskās interesēs. Izplūdušās, austrumu vēju ienestās gurdenās sapņainības vietā jāliek lietišķa, cieta darba griba, šaurās maziskās mietpilsonības vietā — gara dižciltība un apgarotība. Bet pagale viena nedeg. Tāpēc intelligences koncentrācija laukos, kur tā, kā redzējām, tik nepieciešama dzīves celšanai, ir priekšnosacījums tam, cik mēs pildīsim savu vēsturisko uzdevumu. Nevietā ir iebildumi, ka materiālās labklājības izkopšana laukos prasa tik lielus upurus, ir tik grūts uzdevums, ka tā priekšā nolaižas rokas. Te jau ir īstā vieta, kur pielikt jaunības spēku pārpilnību. Šis uzdevums nebūt nav neveicams, jo apžilbinošais tehnikas uzvaras gājiens padara šodien neiespējamo rīt par ikdienišķu parādību. Un zeme sauc tehniski izglītoto intelligenci likt teknikai risināt viņas uzdevumus. Tā kultūras labumi un mākslas baudījumi taps rīt pieejami tur, kur tas vakar vēl nebij iespējams.

Savelkot kopā sacīto, var tā tad teikt, ka latviešu īpatnējā dziņa pēc izglītības nostāda mūsu tautu lielu vēsturisku uzdevumu priekšā. Mazas tautas spēki izlietojami taupīgi, un garīgās enerģijas pārmērīgā šķiešana draud ar tautas sabrukumu. Maza tauta nedrīkst atdot par daudz savu spēku pilsētai, kas ir tikai spēka tērētāja, bet ne radītāja. Vēsturiskais moments, jaunais civilizācijas attīstības posms, kā pamatlīnija ir līdzsvara atjaunošana starp laukiem un pilsētu, prasa, lai intelligence apzinātos savus pienākumus pret zemi un lauku sētu un lai intelligentie spēki tur koncentrētos, ar ko celsies tur garīgo interešu līmenis. Jaunatne audzināma dzimtās sētas mīlestībā ar gribu celt šo sētu saulītē. Augstskolā sūtāmi spējīgākie, kam slāpst zināšanu un kas var pilnīgi zinātnei nodoties. Tiem jāzina, ka pēc augstskolas beigšanas stāv priekšā tāpat grūts darbs un beig-

šana vieglu dzīvi un materiālus labumus nedos. Patiesu apmierinājumu dos tikai iemīļotais darbs, kuŗā pilnā mērā jāmeklē viss dzīves saturs. Jāizklaidē aplami ieskati, it kā pilsēta un tās izpriecas vienīgi varētu darīt dzīvi pilnīgu, un ka bez augstskolas izglītības, kam tā nav pieejama, nevarētu izveidot savu personību un sasniegt augstu iekšējās kultūras līmeni.

Bija laiki, kad nācās dot meslus svešai varai un latviešu zemkopja darbs un liktenis bija tik smags, ka latvietis sapņoja sagādāt saviem pēcnācējiem labāku nākotni, izvadot tos no savas verdzības. Bet tie laiki ir aizgājuši un reizē ar to pašos pamatos jāgroza ieskats, kur meklējama bērnu laime. Kā Latvijai topot griezās atpakaļ no svešniecības latvju dēli, lai veidotu paši savu valsti, tā nākamai latviešu intelligences paaudzei jāgriežas atpakaļ dzimtajā sētā, lai Lielupes, Daugavas un Gaujas sidrabā vītos laukus un pļavas pārvērstu ziedošā dārzā, lai mūsu laikmeta kultūras sasniegumus sakausētu ar mūsu dabas krāšņumiem un darinātu zemi, kuŗai līdzīgas vēl nav zemes virsū. Vedīsim turp mūsu jaunatni!

Priekšlasījums radiofonā 1934. gada 11. martā.

Par darbu.

Par to, ar ko ikdienas sastopamies, mēs domājam visretāk un vismazāk. Mūsu domas ne labprāt vērsas uz to. Tas neierosina prātu tā, kā neredzētais, nedzirdētais, jaunais. Bet ikdienišķais spēlē dzīvē vislielāko lomu. Un ja sākam to pētīt un iztīrīt, tad tur bieži atrodam vairāk jauna, nekā var dot veselības ekspedīcijas uz svešām zemēm.

Visa dzīve, labklājība, cilvēku savstarpējās attiecības dibinātas uz darbu. Darbs fiziskā nozīmē saistās ar enerģiju, kuŗu mēs dēfinējam un mērijam ar darbu, ko tā var padarīt. Bet fiziska pasaule ir enerģija, un esošais — tās nemitīgās pārvērtības. Tā tad darbs vistiešāk saistās ar kosmosu, ir tā vispirmatnējais izpaudums un daļa.

Ja par darbu runājam psiholoģiskā nozīmē, tad ar šo jēdzienu saistām kaut ko smagu, kaut ko tādu, no ka gribējum izvairīties, kam esam pakļauti, kas pār mums valda. „Vaiga sviedros tu ēdīsi maizi“ — tādu uzrakstu gadu tūkstošus nes mūsu dzīve. Bet vai šis uzraksts ir arī tagad pareizs un, ja tas ir pareizs attiecoties uz pastāvošo dzīves iekārtu, vai tāda iekārta ir vienīgi iespējamā un negrozāma?

Ja novērojam bērnus, kam vēl nepastāv cilvēka rakstītie likumi, bet kas klausā tikai mūžīgiem dabas likumiem, tad redzam pretējo. Bērns nemitīgi meklē darbu, kustas „kā ūdens zāle“, traucē mūs ar savu nenogurstošo darītgribu, bet nebūt neizvairās un nebēg no darba. Tam, ka bērna padarītam darbam bieži trūkst no mūsu viedokļa praktiskās lietderības, ir tikai relatīva nozīme. Darītgriba ir iedzimusi, pirmatnēja.

Ja novērojam jaunekļus, kam nodarbošanās ar sportu prasa lielu enerģijas patēriņu, bieži daudz lielāku, kā lietderīgais darbs, redzam, ka sports sagādā

dalībniekiem nevis ciešanas, bet baudu un prieku. Tā tad arī šie enerģijas patēriņš nav sajūtams kā jūgs vai lāsts.

Ja novērojam zinātnieku vai mākslinieku, kas padodamies neatvairāmai dziņai meklēt patiesību, strādā dienām un naktīm, ne pavisam nedomādams par praktiskiem labumiem, kas viņam no darba atleks, tad arī šie nevar būt runa par to, ka darbs būtu sajūtams kā smags slogs. Bet šis darbs jau ir ar lielu pozitīvu, visai cilvēcei vērtīgu nozīmi.

Varētu uzskaitīt vēl daudzus citus gadījumus, kur pilnīgi nevietā ieskats, ka darbs ir negatīva parādība, bet otrādi, ka darba griba ir dabiska vesela organisma prasība un, kā katra tādas prasības apmierināšana, darbs sagādā organismam patīkamu pašsajūtu.

Bet no otras puses, neapšaubāmi ir neskaitāms daudzums citu gadījumu, kur darba nasta cilvēku smagi nospiež un nu tas uz darbu skatās, kā uz neizbēgamu ļaunumu.

Kamdēļ tādas pretešķības? Jautājums ļoti sarežģīts, un to atrisināt nav viegli.

Negatīvai attiecībai pret darbu liekas būt divējādas dabas cēloņi: pārmērīgs darba daudzums, kas gulstas uz darba darītāju, tā ka nav samērā ar darītāja enerģiju, un psiholoģiskā attiecība pret darāmo darbu.

Pirmais faktors mainās ar civilizācijas attīstības gaitu. Bez šaubām, bija laiki, kad eksistences cīņa gulās kā pārmērīga nasta uz cilvēku. Uz šiem laikiem arī attiecināms bauslis „ēd maizi vaiga sviedros“. Bet ar zinātnes un tehnikas uzvaru pār dabas spēkiem, eksistencei vajadzīgais cilvēka darba daudzums ir strauji kritis, kas izpaužas mūsu laikmeta sociālajā, ar bezdarbību saistītajā krīzē. Saimnieciskā krīze nav nekas cits, kā cilvēces apmulsums šī jaunā darba un produkcijas samēra priekšā. Tā novēršana ir laika un vesela saprāta jautājums.

Ne mazāk svarīgs ir darba darītāja psiholoģiskais iestatījums pretim darbam. Šajā ziņā pārāk

daudz ir grēkojis pēdējais pusgadusimtenis. Nelaimīgās šķiru cīņas mācības, kas aiziet veļu valstībā, vissmagākais mantojums ir tas, ka tā ir saindējusi cilvēci ar aplamiem uzskatiem par darbu. Tas ir nonievāts un nonicināts. Ar to padarīts lāča pakalpojums tai pašai darba tautai, par kuņu šķiru cīņas sludinātāji teicās iestājamies. Tai vietā, kur vajadzētu darbam prasīt vislielākās priekšrocības, lai tam radītu daiļu ietvērumu, lai dotu jaukus darba apstākļus, lai darbs būtu pēc iespējas viegls un patīkams, lai pati darba izpildīšana būtu baudījums, kā vesela cilvēka organiskās prasības apmierināšana, visur sludināja cīņu ar darbu, to attēloja kā smagu jūgu, kā kautko tādu, ar ko jācīnās un no kā jābēg. Ar viltu vai nesaprašanu piekabināja darbam, kas ir visaugstākā cilvēka laime, visu to, kas ir pārmērību, nenormālu apstākļu sekas.

Bet kur tautas organisms nav saindēts ar šīm aplamām mācībām, redzam pavisam ko citu. Ļoti pamācoša bija zviedru etnografiskā izstāde Rīgā. Tur bija izstādīts arī daudz darba rīku un saimniecības piederumu. Un tie visi izrotāti brīnišķīgiem rakstiem un izdaiļojumiem. Tas liecina, ar kādu mīlestību zviedru tauta ķeras pie darba. Tā pašu darbu mēģina ietvert daiļuma formās, tam apkārt radīt apstākļus, kas to dara tīkamu un pievilcīgu. Tur arī slēpjas šīs tautas augstās kultūras un labklājības cēlonis.

Ne mazāk lielā latviešu tautas darba mīlestība izpaužas citādā veidā. To mēs atrodam mūsu tautas dziesmās. Nav tāda ne lauku, ne mājas darba, kas nebūtu apvīts nepārspējami daiļām dziesmām. Tās nevarēja radīt naidis pret darbu. Un šie latviešu tautas spēks un lielā nākotne.

Cilvēces tuvākais lielais uzdevums — pareiza darba organizācija un darba pārveidošana aistētiskā baudījumā. Nākotnes bauslis skanēs „tu darbu strādāsi priekā!”

1934. g. 2. jūnijā.

Uzruna immātrikulācijas aktā Latvijas Ūniversitātē 1934. gada 15. septembrī.

Ūniversitāte ir augstākā zinātnes un izglītības iestāde valstī. Viņas uzdevumos ietilpst: veicināt zinātnisko pētīšanu un zinātnes izplatīšanu tautā un gatavot Latvijas vajadzībām darbiniekus ar augstāko izglītību.“ Tā skan Latvijas Ūniversitātes satversmes pirmais pants. No tā redzams, ka Ūniversitāte ir tautas garīgās dzīves centrs, kuŗā un ap kuŗu koncentrējas tās radošie spēki, veidodami jaunas atziņas un veidodami kultūras darbiniekus. Ūniversitāte savukārt smeļ dzīvības spēkus no tautas un saņem līdzekļus savai darbībai no valsts. Ūniversitātes dzīve tik cieši saistīta ar visas valsts dzīvi, ka darbu augstskolā varam sākt tikai izlūgdamies vispirms Augstākās Varas svētību Latvijai un vienodamies mūsu tautas lūgšanā: „Dievs, svētī Latviju!“

Pārkāpjot augstskolas sliekšni, jūs sākat jaunu savas dzīves cēlienu. Šo pāreju simbolizē gatavības apliecība, ko mēs no jums prasām, kad jūs nākat šurp. Tas nozīmē, ka ar vidusskolas beigšanu sākas patstāvības posms jūsu dzīvē. Varētu jautāt, kāda tad starpība starp vidusskolu un augstskolu: tur jūs guvāt zināšanas, un šeit jūs gūsit zināšanas. Bērnībā jūs saņēmt gatavus augļus no vecāku rokām. Bet tad jūs sākāt vērot, ka šie augļi izaug no jūsu vecāku darba. Pamata un vidusskolā jūs saņēmt zināšanas kā gatavas atziņas, šeit jūs redzēsīt, kā zinātne top. Jūs izprātīsīt, ka no katras atziņas iet bezgalīgs novērojumu un secinājumu pavediens līdz kultūras un cilvēces pirmsākumam, un no katra zinātnes vispēdējā sasnieguma kā izstarojumu viļņi aug jaunu atziņu plūsma vienmēr tālāk, vienmēr dziļāk, vienmēr augstāk. Kā kviešu graudi ir mūžīgās dzīvotgribas,

smagā darba, nemitīgās steigas un saules staru iemiesojums, dzīvībā pārvērstie sūrie sviedri, kā dārgakmeņu vērtība ir tik liela tāpēc, ka tie grūti atrodami un ir materijas pilnīgākais veidojums, tā vislielākā vērtība, vispilnīgākais daiļums, kāds cilvēka uztverei pieejams, ir zinātnes sasniegumi, kas ir paaudžu paaudžu nenogurstošas meklēšanas, neatlaidīgā darba auglis. Šeit jūs izpratīsiet, cik daudz šajos sasniegumos ielikts cilvēces labāko dēlu, visaugstākā lidojuma garu, intelektuālās enerģijas, mūžīgās patiesības slāpju, pat ciešanu un savas dzīvības upuru, jo ceļš uz visdziļākām atziņām ir gājis pār sārtiem un tās uzrakstītas nākamām paaudzēm sirds asinīm. Šeit jūs pārlicināsities, cik daudz var visai vienkāršās ikdienišķās atziņās slēpties gan radoša gara liesmas, gan meklētāja pārejošo šaubu un neticības, gan pāri mākoņiem spīdošā prāta asuma. Jums atvērsies acis, lai redzētu, kādam svētumam, kādiem dārgumiem jūs esat dažreiz ar nevērību, varbūt gaŗlaikodamies, gandrīz ar nicināšanu gaŗām gājuši. Jūs nobīsities savas nevērības, un ja tad tās vietā jūsu sirdī radīsies neliekuļota godbijība pret zinātnes vērtībām, tad jūs būsit cienīgi tapt par zinātnes tempļa mācekļiem. Tad ne vairs pārbaudījumu izturēšana, ne vairs ieskaitījumu vākšana būs jūsu darbības dzinējspēks, bet jūs neatvairāmi vilks pie sevis augstāko vērtību burvīgais mirdzums, jo zinātnes un mākslas ieguvumi ir lielākais, ko cilvēks ir sasniedzis; šo ieguvumu dēļ ir laime būt cilvēkam. Un izredzētie no jums tad nojautīs, ka šo vērtību jaunradīšana, kaut ar grūtībām un ciešanām saistīta, dod lielāko svētlaimību, kāda iespējama virs zemes, un paši piešķārsies tai, tapdami par gaismas pils cēlējiem.

Vismazākie notikumi un lietas ap jums taps lieli un neaptverama satura pilni. Dažu burtu sakopojumā izteiktais matēmatikas simbols, skatīts tā tapšanas perspektīvā, paliks par apbrīnojamu cilvēka gara spēka un asuma liecinieku. Tilta loks, kam ikdienas to nevērojot pāri gājuši, atvērsies pēkšņi kā gadusimtu meklējumu, kā matēmatikas, fizikas un

celtniecības sakausējuma auglis. Kāds vēstures secinājums saistīsies ar pretrunīgu teōriju idejisko cīņu, kuŗām ieroči gadu desmitiem meklēti archīvos, tautas gara mantās, valodā un psiholoģijā. Jums visiem pazīstama chloroforma lietošana narkozei, bet retam varbūt zināms, cik daudz šajā ķīmijas un medicīnas sintēzē, kas novērš miljonu slimnieku neciešamās sāpes un ļauj izglābt miljonu cilvēku dzīvību, slēpjas novērojumu, mēģinājumu un kvēlošas mīlestības uz cietošo cilvēci.

Zinātnes gaismā vissīkākās parādības top nozīmes pilnas un radošais gars pilda ar saturu zemi, kas bez tā ir neiztaisīta un tukša. Atklādama dabas likumus, zinātnie māca mūs mīlēt šo zemi, visas dzīvības mūžīgo avotu, un pār visām lietām karsti mīlēt mūsu dzimto Latvijas zemi, kas tagad ir mūsu un ko nekad vairs, kamēr pastāvēs debess un zeme, mēs neatdosim citiem.

Un šī zeme, kas tik bagāti sniedz jums savus augļus, prasa no jums, lai jūs to darītu bagātu un daiļu un krāšņāku par visām citām zemēm. Lai inženieri pārvar atstatumu starp tās malām un architekti ceļ saules pilnus namus, lai mēchaniki noņem zemkopim darba pārmērīgo smagumu, un purvi un smiltāji lai pārvēršas ziedošos laukos un dārzos. Jūs gaida pilskalni ar mums vēl nezināmiem stāstiem par pagātņi, no kuŗas varam smelties dzīves drosmi un gudrību, kā spraužami ceļa stabi nākotņei. Jūs gaida archīvi, lai Jūs tiem ļautu runāt patiesību, ko svešnieki bieži kājām minuši, par to kādi bijuši mūsu tautas likteņi. Jūs gaida neizsmeļamās tautas gara mantas, ko savācis lielais Burtnieks, kā tēls uz jums šeit noskatās, aicinādams celt gaismā to bagātības. No mazvērtīgās materijas jums jāmacās darināt lielas vērtības tautas labklājībai. Jums jāmacās vadīt tautas sabiedrisko dzīvi un veidot tās saimniecību. Jums kādreiz būs jāatbild par dārgāko mantu — tautas veselību un cilvēka dzīvību. Jums būs jāaudzina un jāveido tautas dvēsele un jāprot tajā uzmeklēt un at-

raisīt spēkus, kas tur slēpjas un ar kuņiem tautai veikt savu vēsturisko misiju.

Ja nu tik daudz stāv priekšā darba un tik lieli ir uzdevumi, kas jums šeit veicami, tad dibināti jūs jautāsit, kur tad ņemt spēkus šim lielajam darbam? Vēsture rāda, ka tauta dzīvo kultūras dzīvi tik ilgi, kamēr tautā stipri tikumiskie pamati. Tautas likteņus vada tās intelligence, kuņas morāliskais stiprums noteic tautas mūžu un stāvokli citu tautu vidū.

Jums stāsies ceļā vilinošie kārdinājumi, gan tukšu izpriecu veidā, aiz kuņām slēpjas iekšķīgais nogurums, velti zaudētais laiks, dažreiz salauztā veselība, gan šķietami viegli iegūstamu labumu veidā, aiz kuņiem slēpjas vilšanās, negods un izmisums. Jūs sastapsities ar tiem, kas ar zaimojošu smīnu nonicinās sirds un miesas šķīstību un smiesies par ģimenes svētumu; aiz to spožas ārienes slēpjas prīmitīvais vai pat izvirtušais zvērs.

To visu jūs pārvarēsiet, ja neizlaidīsiet no gara acīm par jums lūgšanā nogrimušās mātes tēlu un tēva stāvu, kas varbūt darbā salicis, bet ar augsti paceltu galvu var ikvienam ar lepnumu acīs skatīties, apzinoties, ka viss, kas dzīvē sasniegts, ir godīga darba auglis. Sekojiet tiem, kam sastrādātas rokas ir lielākais lepnums un dzīves vienkāršība — augstākās gara dižciltības izpaudums. Nekad un neviena lai nebūtu starp Latvijas Universitātes audzēkņiem, kam kādreiz būtu jāstājas valsts vai sabiedrības tiesas priekšā par to, ka tas slikti pildījis savus pienākumus.

Meklējiet sevī dievišķīgo dzirksteli, un studijas lai to uzpūš gaišā liesmā. Bet kas šeit nejustos mājās, kam nepietiek zinātgribas, lai sasniegtu sprausto mērķi, tam lai neapsīkst goda prāts — dot vietu citiem un meklēt citur godīgu darbu un savu dzīves aicinājumu. Jūs iesit kalnup. Kalni ir plašai apkārtnei redzami, jo augstāki, jo plašāki. Jūs, nācijas zieds, apzināties, ka no tā, kādi jūs būsit, spriedīs par visu tautu un tās nākotni.

Jums ir pamats ar gaišu paļāvību raudzīties nākotnē. Cilvēce tikko atraisās no izdzīvotām maldū mācībām, kas to bija novedušas strupceļā. Materiālistiska vietā stājas garīgās vērtības, nivelēšanas vietā — vienotā tauta. Lielas personības ir tās, kas izved tautu, valsti, cilvēci no strupceļa un briesmām. Jūs zināt, ka nacionālie varoņi modināja mūsu tautu, nacionālie varoņi tai izcīnīja brīvību, nacionālie varoņi tai radīja savu valsti, nacionālie varoņi iztīrīja valsti no zirnekļu tīkliem. Šo lielo personību piemērs lai mudina jūs arī tapt par personībām, izveidojot līdz augstākai pilnībai savus morāliskos un garīgos spēkus. Tēvu zeme gaida, lai jūs šeit audzinātu sevī varoņu garu, lai no jūsu vidus nāktu nacionālie varoņi, kas latviešu vārdu garīgo vērtību ugunīgiem burtiem rakstītu mūžības grāmatā. Ja pilnīgi izpratīsim lielo personības nozīmi, pratīsim cienīt tās īpatnības un neaizmirsīsim, ka lielā dažādība ir visas kustības un dzīvības sākums, tad nebūs grūti izturēties ar cieņu pret katru godīgu pārliecību un atziņu, kas dzimusi patiesību meklējot. Tad nebūs grūti vienai organizācijai ar cieņu izturēties pret citām, tām apvienoties kopējam darbam un kopējiem uzdevumiem. Tad nebūs grūti visiem sakust vienā akadēmiskā saimē un pie tam skaistas satiecības, auglīgas sadarbības, smaidošas labvēlības pilnā saimē, lai vēlākajā darbā tautas un valsts druvā arī strādātu tāda pat vienota intelligences saime, vienota savā starpā, vienota ar visu tautu.

Tā jūs rādīsiet, ka esat izpratuši jaunā un lielā tautas vienības laikmeta garu, kas dzima 15. maijā. Jūs to ieliesiet savās organizācijās, kas vienotās tautas idejas apdvestas savstarpējā iecietībā un cieņā strādādamas atradīs ceļus, kā saskaņot savas tradīcijas ar neapturamo dzīves ritumu.

Progresā impulsu meklējams ne tikai dzīvot dziņā, bet tā dzinējspēks ir vēl lielākā mērā cilvēka tieksme dzīvi celt, darīt to pilnīgāku, darīt to daiļu. Lai taptu par harmonisku personību, tāpēc ne mazāk izkopjama daiļuma izjūta. Tai lai ir veltīts viss

jūsu brīvais laiks. Daiļuma apdvests lai ir pēc iespējas katrs jūsu solis, lai nebūtu vietas sekļajam un neglītajam.

Mūsu zināšanas par cilvēces un tautu likteņiem un to izprašana vēl ir par mazām, lai jau tagad varētu pilnīgi skaidri nosaukt vārdā latviešu tautas vēsturiskos uzdevumus. Bet mēs zinām, ka vēstures ceļi nav akla gadījuma teka. Ja mēs šodien pēc gadsimtu verdzības esam brīva tauta ar savu valsti, mums dzimst nacionālie varoņi, mēs protam tautas brīvību mīlēt, izkarot un sargāt, kas liecina par lielu tautas dzīvības spēku, tad tas nav nejaušs gadījums. Mēs ejam pretim mūsu tautas vēsturiskā aicinājuma piepildījumam. Mēs to sasniegsim, veidojot līdz pilnībai un ceļot augstumā savu īpatnējo latviešu kultūru, kurai ziedot visus savus spēkus es aicinu jūs līdz ar visu akadēmisko saimi.

Ja tad nu jūs, klusu ciezdami, bet neliekuļoti un no visas sirds, solaties karsti mīlēt Latviju un stāvēt par to līdz pēdējam elpas vilcienam, turēt cieņā zinātni un Īniversitāti, un vienmēr sargāt tās godu, glabāt svētus tautas tikumus un sirdsskaidrību, godā turēt darbu un pielikt visas pūles, lai taptu par krietniem pilsoņiem un sava aroda pratējiem, lai varētu visus savus spēkus atdot latviešu kultūras celšanai, tad apsveicu jūs Latvijas Īniversitātes vārdā, kā pilntiesīgus akadēmiskās saimes locekļus un no sirds novēlu jums, mīļie kommlitoņi, vislabākās sekmes, visspožākos panākumus jūsu darbā un dzīvē.

Tad līksmi un darba prieka pilni, ar visu kūsošās jaunības enerģijas sparū stājieties pie darba. Atjaunotās Latvijas saulei spīdot un Īniversitātes himnai skanot, lai sākas jūsu dzīves jaunais un skaistākais cēliens!

levadrūna Latvijas Ūniversitātes gada svētkos 1934. gada 28. septembrī.

Kad priekš 15 g. nepilnu gadu vecā Latvijas valsts stājās pie savas augstskolas dibināšanas, tad šajā solī varēja saskatīt tādu pat, varbūt vēl lielāku, fantastu sapni, kā Latvijas valsts dibināšanā. Daudz bija to, kas šai Latvijas augstskolas idejai neticēja un turēja to par bērna neprātu. Bet tie, kam bija drosme dibināt patstāvīgo Latviju, pareizi nojauta, ka jaunā valsts var pastāvēt tikai tad, ja tā spējīga radīt savu nacionālo kultūru, kas savukārt 20. gadusimtenī nav iespējama bez savas augstākās zinātnes un izglītības iestādes.

Grūtības, ar kuŗām bija saistīta Ūniversitātes dibināšana un kuŗas iedvesa šaubas pat piedzīvojumiem bagātiem zinātniekiem, bija ne tikai materiālas dabas. Ne tikai tas, ka trūka piemērotu telpu, bibliotēku un zinātnisko aparātu, ka bijušās Rīgas politehnikas sienas bija tukšas, radīja bažas, bet vēl lielākā mērā jautājums, kur ņemt dzīvo spēku — zinātniekus, mācības spēkus, jo visiem jau zināms, cik grūti bija latvietim senāk dabūt augstāko izglītību un cik daudz grūtāk tikt pie iespējas zinātniski strādāt. Nedaudzie latviešu zinātnieki bija pie tam izkaisīti pa visām Krievijas malām.

Bet kā pati augstskolas dibināšanas ideja izauga no tās ierosinātāju ģeniālās nojautas, tā no šīs nojautas radās arī laimīgā vienas vienotās augstskolas ideja, kas Ūniversitātes tapšanā ir spēlējusi izšķirošo lomu un bez kuŗas gan jāšaubās, vai būtu sasniegts tas, kas mums šodien ir.

Tā saujiņa zinātnieku, kas karsta patriotisma pilni no visām malām steidzās uz dzimteni, kļuva par manāmu kultūrālu spēku, tika cieši kopā apvienota.

Tā būtu pilnīgi nespējīga veikt tai uzliktos ārkārtīgi grūtos uzdevumus, ja būtu sadrumstalota un izšķiesta. Bet apvienota un vienības gara apdvesta, tā izrādījās par stipru diezgan, lai veiktu lielo darbu. Vieni nesa sev līdz akadēmiskās tradīcijas, citi praktiskos piedzīvojumus. Vieni stiprināja nacionālo pašapziņu, citi veica organizācijas darbu. Šī vienības ideja pasargāja Universitāti arī tālākā attīstības gaitā no partiju cīņām un ķildām. Tajā arī meklējama apbrīnojamās vienprātības un viengabalības sakne, ar kuŗām Universitāte veikusi savu darbu. Ar to izskaidrojama saskaņa, kas visu laiku valdījusi starp mācības spēkiem un studentiem. Es pat uzdrošinos domāt, ka Universitāte tapa par nacionālās vienības idejas glabātāju un sargu, kad apkārt tai bangoja partiju un dažādu grupu cīņas un ķildas.

Tā izauga Latvijas Universitāte, kā vienīgā augstskola pasaulē pēc savu nozarojumu skaita un dažādības. Un šī apvienošanās ideja nesa svētīgus augļus: tā deva pietiekoši stipru zinātnisku kollēģiju, līdz minimumam samazinādama nepieciešamo mācības spēku un zinātnisko institūtu skaitu, kas šķirtās augstskolās pieaugtu līdz apmēriem, kādus nevarētu nest mūsu valsts. Bet šim principam ir arī dziļa idejiska nozīme, ko mēs paši nezin vai jau pietiekoši novērtējam. Ar to es domāju lielo lomu, kāda ir ciešam kontaktam starp tehnisko un humānitāro, reālo un gara zinātņu pārstāvjiem tās plaisas aizpildīšanā starp materiālo un gara kultūrām, kas ir pārdzīvojamās kultūras krīzes cēlonis.

Universitāte, ja tā ir dzīvības spējīga, nevar sa stingt pašreizējā stāvoklī. Sekojot zinātnes progresam, tai nemitīgi jāveidojas uz lielāku pilnību. Bet visām pārmaiņām jāpieiet ar lielu uzmanību, lai saudzētu svētīgo vienības principu un neiznīcinātu tā augļus. Universitāte apzinās, ka, lai gan veikts liels organizācijas darbs un uzceltas pamata sienas, iesākts ražīgais darbs un sasniegti jau manāmi re-

zultāti, tomēr priekšā stāv vēl lielāks iekšķīgās izveidošanās darbs.

Dzirdamas balsis, ka Ūniversitāte par daudz izaugusi plašumā. Ja tas tā būtu, tā nav Ūniversitātes vaina, bet to radījuši apstākļi, kas līdz šim valdīja ārpus Ūniversitātes. Lai noskaidrotu Ūniversitātes pareizo apjomu, jānosprauž vispirms valsts izbūves skaidras attīstības līnijas, tad tās varēs nospraust arī Ūniversitāte. To var tikai tagad pēc 15. maija, viengabalīgā valsts vara.

Mēs labi apzināmies, ka mums jāiet dziļumā un Ūniversitātes tuvākā laika pirmais uzdevums ir pildīt izveidotās formas ar ražīgas zinātniskās pētīšanas saturu. Jau tagad ar mums rēķinās citu zemju augstskolas. Ar gandarījumu vērojam, ka ne tikai mūsu vecākie kollēgas, kas izauguši svešā paspārnē, iekarojuši sev vietas pasaules zinātnieku rindās, bet tur uzņemti jau arī mūsu audzēkņi. Bet augstskola ir tikai tad savu uzdevumu augstumos, ja tā izaug par lielu visas cilvēces kultūras faktoru. Mums jādod valstij ne tikai apmācīti darbinieki, bet darbinieki ar ierosmi un dziņu uz jaunradīšanas darbu, kam nav diezgan tikai turēties līdzšinējā līmenī, bet ir griba un prasme celties un celt visu ap sevi vienmēr augstāk.

Vājas ir arī vēl jaunāko zinātnieku rezerves, kas varētu stāties vietā, vecākiem mācības spēkiem aizejot. Mēs ceram, ka jaunatne turpmāk iedegsies lielākā ideālismā kā līdz šim, un pieaugs to skaits, kam nav par grūtu asketisma pilns ceļš uz zinātnes virsotnēm, jo līdz šim no daudziem aicinātiem par maz vēl ir bijis izredzēto.

Mēs skatāmies ar paļāvību nākotnē un ceram tās uzdevumus veikt. Lai gan mums līdz ar visu valsti jāpārdzīvo saimnieciskās grūtības, kas nedod pilnā mērā attīstīt zinātnisko darbību, jo trūkst literatūras un zinātnisko aparātu, nevaram iespiest paši savus zinātniskos darbus, ar kuņiem vēl arvien kuplīnām svešu zinātnisko literatūru, tomēr mums uz-aust cerība, ka lietderīga valsts līdzekļu kārtošana

ļaus valsts vadītājiem nākamībā vairāk ieguldīt līdzekļu tur, kur tie nes simtkārtīgus augļus — zinātnē un pareizā izglītībā.

Gaišas cerības dod mums arī apziņa, ka veikts ir liels augstskolas organizācijas posms un tai atdotā enerģija turpmāk piederēs zinātnei un audzināšanai. Pieaugot akadēmiski izglītoto darbinieku skaitam un izveidojoties valsts iestādēm, aizvien mazāk paliks arī pienākumu, kas mums tagad pildāmi, bet kas nav mūsu tiešais uzdevums.

Mēs esam pārlicināti, ka tagad, kad 18. novembrim un 28. septembrim ir klāt nācis 15. maijs, sākas valstij un tās kultūras iestādēm varbūt vēl grūtību pilnas, bet mierīgas un drošas attīstības posms un reizē ar to latviešu zinātnes uzplaukuma laikmets.

Priekš 15 gadiem Baltijas jūras krastā iedegās jauna zinātnes bāka. Tā celta no latviešu neapturāmās zinātnes gribas, nemitīgām patiesības slāpēm, karstas tēvu zemes mīlestības un nesatricināmas ticības latviešu tautas vēsturiskai misijai. Tajā uguni iededza tautas radošais gars. Tās gaisma šķeļ maldu miglu austrumos un rietumos. Tai jātop arvien spožākai, lai rādītu ceļu latviešu tautai uz saulainu nākotni un darītu lielu Latvijas vārdu. Dievs, svētī Latviju!

Uzruna Universitātes saimei Brāļu kapos 1934. g. 18. novembrī.

Gadu atpakaļ, kad archibīskapa tēvs iesvētīja altāri, uz kuŗa šodien atkal deg svētā uguns, viņš runāja par vārdiem „Novelc savas kurpes, jo vieta, kur tu stāvi, ir svēta“. Ka šī vieta ir vissvētākā uz Latvijas zemes, to jūtam mēs visi, to jūt ne tikai latvietis, bet arī svešnieks, kas šurp atnāk, ne katrreiz varbūt izprasdams, kāpēc viņu šeit pārņem tik brīnišķīgas jūtas.

Gan runā uz mums pati šī vieta ar savu jaukumu, tās ietērs, ko tai devis mākslinieks, kā radītājs gars dziļumos izpratis, ko slēpj šis priežu kalniņš, bet tas ir tikai svēts trauks, darināts varoņu garam, kas lido šajā vietā.

Šī vieta ir svēta, jo tā ir liecība par upuri un par brīnumu. Upuris mums iedveš vislielāko godbijību. Upurēt var mantu, spēkus, veselību. Bet lielākais, ko cilvēks var upurēt, ir dzīvība. Upuri var nest par saviem tuviniekiem, bērnu, brāli, vecākiem. Var atdot par tiem dzīvību. Bet upuris ir vēl lielāks, ja atdod sevi par tiem, kas stāv aiz redzamā apvārķņa robežas, ne tikai par tiem, kas šodien dzīvo, bet vēl vairāk par tiem, kas dzīvos nākotnē.

Ja dzīvību atdod mērķim, kas sasniedzams un skaidri redzams, tad tas iedveš apbrīnošanu un godbijību. Bet ja šo upuri nes tad, kad tas liekas velts, un mērķis nerasniedzams un tas šķiet tikai neprāts, tad mūs pārņem apmulsums un svētas trīsas. Un kad mēs redzam no šā upuŗa augšāmceļamies veselu tautu un no neprāta izaugam stipru valsti, tad mūsu priekšā stāv brīnums.

Un šodien, kad pagājuši gadi no tā laika, mums top skaidrs, kā varēja notikt neiespējamais. Pa-

audžu paaudžu ciešanas un asaras, pārmērīgo nastu vaidi un lāsti, savas šķelšanās dēļ pazemotās tautas aizvainotais lepnums, uz debesīm brēcošās netaisnības asums, gažu simtu savas zemes un brīvības ilgas, viss degošais naidis pret svešo jūgu — sakusa kopā ar Dieva izredzēto tautas modinātāju saucieniem un sapņiem, vienā vienīgā nelaužamā gribā būt brīviem un pašiem. Un varoņu upuris, kuŗā izpaudās vienotās nācijas visuzvarētājs spēks, radīja brīnumu.

No tā mēs redzam, cik lielu varu pār vēsturi iegūst tie, kas sevi skaidri apzinādamies par veselā un nedalāmā, visas tautas nepieciešamo daļu, izjūt, ka nedalīta tauta, kuŗai ir dēli, kas gatavi upurēt tai dzīvību, ir mūžīga un nekad nemirst, ka tās atsevišķā locekļa šķietamā nāve ir visa un veselā dzīvība un mūžīgums. Un kas visas tautas dzīvībai gatavs savu dzīvību labprātīgi upurēt, tas tuvojas visaugstākai vietai zemes virsū: to apspīd Golgātas mirdzums, kur vienreiz Cilvēks ciedams atdeva sevi visu visai cilvēcei un tā tapa Dievs.

Un šeit nu dus tie, kas nāca no visām Latvijas malām, bet vienas idejas apgaroti, lai noliktu savu galvu par savas tautas nākotni. Tāpēc šī vieta ir pilnīgākais tautas vienības simbols un tās lielākā svētnīca.

Svētnīcā mēs nākam, kad mums ir grūti ap sirdi un gribam tur nolikt savu sāpju smagumu. Svētnīcā mēs nākam izsūdzēt savus pārkāpumus un smelties spēkus, lai labotos. Svētnīcā mēs nākam prieka un laimes brīdī, jo pilns dzīvības ir svētnīcas gars.

Kad pēdējo reizi mēs visi kopā bijām šeit, mūsu sirdis bija smagas, jo jutām vainu uz sevis: mēs cietām klusu, redzēdami, ka varoņu svēto upuri kājām min. Mēs klusējām, kad bij jāsauc: „rokas nost no mantojuma, kas nav tirgotāju daļa“. Mūsu sirdis toreiz sažņaudzās bažās, ka velts varētu būt upuris, ka mēs nekrietni izšķērduši mantojumu.

Bet šodien mēs nākam ar atvieglotām sirdīm un varam teikt dusošiem varoņiem: „Jūsu gars ir atkal nācis pār jūsu tautas stiprākiem dēliem un darījis

drošu viņu roku, lai izdzītu tirgotājus un nodevējus no nama, kuŗā bij tautas laimi un valsts stiprumu kaldināt, bet kur sēja naidu un drupināja tautas spēkus un tā kala tautai jaunas važas." Brīnumdarītājs spēks, kas vieno tautu vienā veselā un nedalāmā organismā, ir atkal rādījis savu varu un atbrīvojis tautas vienības apziņu, ko grauza ķirmji un putināja plēsoņi.

Kā no ļauniem murgiem atmodušies, mēs no jauna pārdzīvojam brīvības rītu un laimīgo sajūtu, ka no bezdibeņa malas mūs atrāva tautas vienības gars, kas mūs šodien aicina uz visiem laikiem salauzt, un saberzt un sadedzināt svētā altāra liesmā visas pēdējās verdzības atliekas: nenovīdību un nesaticību, sīko patmīlību un mazisko pašlabuma meklēšanu, nevīžību pret pienākumu un kūtrumu darbā. Samīti lai top rāpuļi un līdēji, kā saliektās muguras trīs reiz dienā maina krāsu, un līdz ar viņiem mēlnesības, nodevības un šķelšanās gars. Ja agrā brīvības rīta rožainā migla bija uzlikusi plīvuru mūsu acīm, tad tagad lai ar visu skaidrību un asumu saskatām, ka šķelšanās un drumstalu ceļš ir bojā ejas ceļš, bet sapraššanās un vienprātības ceļš ir radīšanas ceļš; diezin, vai vēsture mums neatveŗ pēdējo reizi vārtus uz šo ceļu.

Kā mirdzoša pērļu virkne lai apvij vienības gars vistālākos Latvijas novadus un lai nav vairs laucinieku un pilsētnieku, latgaliešu un zemgaļu, bet no zemes arāja līdz zinātnes un mākslas tempļu priesterim ikviens lai jūt, ka viņš ir latvietis, kam savā vietā un darbā veicams liels uzdevums, un ir bez mēra lepns uz to.

Un akadēmiskā jaunatne, kam daudz ir dots un no kā vēl vairāk tiks prasīts, kas meklē patiesību un vadošas zvaigznes savai dzīvei ar nākotnē vērstu skatu, un kas pati ir tautas un valsts nākotne un vistiešākā mantiniece tam, ko mums devis varoņu nopelns, var būt laimīga, šeit redzēdama pierādījumu, ka nav robežu tam, ko var vienotās tautas griba, un ka tai tautai, kuŗas jaunatne izpilda savu pienākumu

līdz savas dzīvības upurim, vēsture liek iet augšup pretim nebeidzamas gaismas valstij.

Dusošie varoņi! Jūs darījāt lielu savu tautu, izceldami to no neziņas tumsas un iznīcības bezdibeņa, un likāt atkāpties austrumiem un rietumiem, lai dotu tai ceļu uz mūžīgu plaukšanu un zelšanu. Latvija māte sniedz jums mūžīgās slavas vaiņagu. Ziedu un zaļumu vaiņagu nes jums Latvijas Universitāte par Latvijas un jūsu piemiņas un mūžīgas dzīvības zīmi.

Par laiku.

Gadu maiņa ir lielāku laika posmu maiņa. Ar to arī saistās tās īpatnējās jūtas un pārdomas, ar kuņām pavadām veco un saņemam jauno gadu. Mēs domājam tad arī vairāk nekā parasti par pašu laiku. No jauna rodas vēlēšanās atminēt vienu no „mūžīgajām mīklām“: kas ir laiks. Nav domātāja, filozofa, matemātiķa, fiziķa, kas nebūtu nodarbojies ar šo problēmu. Bet neviens vēl nav pārkodis šo „cietāko no riekstiem“, kā to sauc fiziķi.

It sevišķi pēdējo gadu desmitu zinātniskās domas un meklēšanas degpunktā ir atradusies laika problēma, un laika izpratne un tulkojums nekad, kamēr pastāv cilvēce, nav pārdzīvojuši tik radikālu revolūciju, kā laika jēdziens relatīvitātes teorijas gaismā. Jaunā izpratne skaņ ne tikai laiku, bet arī tā nešķīrāmo māsu — telpu un līdz ar tiem pašus eksakto dabas zinātņu pamatus. Vesela rinda atziņas it kā nesatricināmo un mūžīgo pamatu guļ drupās, un meklējoša doma gan ar bažām, gan ar cerību skatīt vēl nezināmas atziņu pasaules, raugās pretim jaunai rīta blāzmai.

To, par ko rakstīti sējumi, nevar ne iztīrāt, ne atstātīt dažās rindiņās vai slejās. Bet brīnišķīga ir pasaule jaunās laika un telpas izpratnes gaismā, un bez pārspīlējuma saka Chvolsons, ka geocentriskās pasaules atvietošana ar heliocentrisko ir samērā niecīga pasaules uztveres pārmaiņa, salīdzinot ar apvērsumu, ko rada relatīvitātes teorija. Dzejnieki mīl izsaukties dažreiz, „lai apstājas laiks“. Mūsu laikmeta fiziķi vēl laiku apturēt nevar, bet viņi jau var pateikt, kas jādara, lai apstātos laiks: jāsasniedz kustības ātrums, kas līdzinātos gaismas izplatīšanās ātrumam, t. i. 300.000 km sekundē.

Runājot par kustēšanās ātrumu, mēs pieskaņamies laika jēdzienam no cita viedokļa, pie kam atkal sastopamies ar jauniem iekarojumiem, kas jau atsaucas daudz jūtāmāki uz mūsu reālo dzīvi, nekā viena jeb otra jauna teorija par laika izpratni. Mēs redzam nemitīgus pūļņus, nepārtrauktu cīņu, kas bieži saistīta ar dzīvības upuri, lai sasniegtu viena jeb otra satiksmes līdzekļa lielāku kustēšanās ātrumu. Sasniegumus šajā virzienā parasti sauc par uzvaru pār telpu. Bet telpa un laiks nu reiz ir nešķīrāmi, un uzvara pār telpu ir reizē laika ieguvums, jo kā citādi nosaukt tehnikas attīstības rezultātus, kas atļauj ceļojumu, kam agrāk vajadzēja 2 dienu, tagad veikt 10 minūtēs. Tas nozīmē, ka zināmā laika sprīdī, teiksim cilvēka mūžā, ir iespējams tik daudz reizes vairāk veikt, padarīt kāda darba, ražot vērtību, gūt jaunu iespaidu, cik reizes mazāk tam visam vajaga laika. Cilvēka mūžs var palikt tie paši 70—80 gadi, bet ja šajā laikā var pārdzīvot un veikt caurmērā, pieņemsim, divreiz vairāk, kā priekš 100 gadiem, tad tas būtu līdzvērtīgs 140—160 gaŗam mūžam, jo pārdzīvotais un veiktais ir laika subjektīvais mērs.

Ikviena, kas jau nodzīvojis gaŗāku mūžu, sajūt, ka ar gadiem „laiks skrej vienmēr ātrāk“, t. i. viens gads vīra gados izliekas īsāks, kā jaunībā vai bērībā. Šopenhauers to izskaidro ar to, ka nodzīvotā laika sprīža gaŗums, kā tas mums izliekas, atkarīgs no tā, cik šajā laika sprīdī mums bijis spilgtu, intensīvu pārdzīvojumu. Tā ka bērībā visi iespaidi ir svaigi un reizē ar to spilgti, tiek pārdzīvoti ļoti dzīvi, tad bērības gadi ir arī relatīvi ļoti saturīgi, tie tāpēc mums šķiet daudz gaŗāki par vēlākiem mūža gadiem. Lai dzīve mums būtu gaŗāka subjektīvajā sajūtā, jāuztur pēc iespējas vairāk svaiguma pārdzīvojumos, jā rūpējas, lai tie būtu dziļi, saturīgi, spilgti. Tas ir arī ilgas jaunības noslēpums.

Mainās arī cilvēka attiecība pret laiku atkarībā no viņa kultūras līmeņa. Mazcivīlīzētās tautas sevišķi augstu laiku nevērtē. Tām vēl nav ne tās no-

jautas, ne atziņas, ka lietderīga laika izmantošana padara bagātāku dzīvi, vairo tās saturu, resp. pildzina mūžu. Anglo-sakšu paruna — „laiks ir nauda“ — pauž jau par augstu civilizācijas līmeni un reizē arī par lielu dzīvības spēku, aktivitāti, enerģiju. Arī latvietis prot vērtēt laiku, lai gan daļa latviešu ir pārņēmusi no austrumiem nevērību pret laiku. Tas ir liels zaudējums un nākotnes uzdevums ir šo kļūdu atkal izlabot un ieaudzināt vēl lielāku cieņu pret laiku.

No laika vērtēšanas atkarājas arī precizitāte laikā. Jo straujāks dzīves temps, jo vairāk šī precizitāte vajadzīga. Kad nebija dzelzceļu un satiksmē notika ar zirgiem, varēja nokavēt uz diližansa atiešanu arī kādu pusstundu. Uz vilciena atiešanu jau nevar nokavēt arī vienu minūti. Pie straujā dzīves tempa ne mazāka precizitāte vajadzīga uz katra soļa. Šī lielā precizitāte laikā ir varbūt vistiprākā modernās civilizācijas pazīme, un spējas to viscaur dzīvē sasniegt un stingri ievērot, lielā mērā noteic tautas spējas ieņemt augstāku vai zemāku vietu tautu civilizācijas attīstības sacensībā.

Šajā ziņā mums vēl jāpieliek lielas pūles, lai šo precizitāti sevī ieaudzinātu. Lai to sasniegtu, katram vispirms jāpārliecinās, ka šāda precizitāte tiešām vajadzīga. Tā, droši vien, ne katrs kāda kolektīva loceklis, bez kuŗa, teiksim, nevar iesākties šī kolektīva kopsapulces darbība, ir padomājis par to, ka ar savu nokavēšanos tas svītro no visu citu kolektīva locekļu mūža tik daudz laika, par cik tas nokavējas, jo viņi šo laiku nevar lietderīgi izmantot. Nokavētājs tā tad laupa saviem līdzcilvēkiem daļu mūža, kas ir stipri smags noziegums, par visām lietām cieņas trūkums pret līdzcilvēkiem. Neprecizitāte, kas skaŗ arī tikai kādu citu personu, ir pēc būtības tas pats.

Pavisam savāda, varētu teikt, neprecizitātes kultivēšana novērojama attiecībā uz sanāksmēm, it sevišķi jaunatnes, kuŗām ir atpūtas, izpriecās, dažreiz arī mākslas baudīšanas raksturs. Noteiktā sākuma

laika atlikšana par pus, bieži pat veselu stundu, ir šeit normāla parādība. Dzird pat vēl tādu motīvējumu šim mūsu „īpatnības“ izpaudumam, it kā šādās reizēs ar vēlāku ierašanos varētu labāk parādīt savu pieklājības prašanu. Tas nu gan varbūt atbilst hohentotu „smalkajam tonim“, bet pie civīli-zētiem ļaudīm ar to gan savu prestižu nevarēs celt.

Visai liela nozīme ir arī pareizam laika iedalījumam, kas parasti saistās ar lielākām vai mazākām organizātoru spējām. Tās var būt iedzimtas, bet tās var arī attīstīt. Pareizs laika iedalījums dod kā lielu laika oikonomiju, tā lielu enerģijas ietaupījumu.

Laika augstai vērtēšanai, prasmei to pilnīgi un lietderīgi izlietot, kā darbam, tā atpūtai un baudai un rūpīgi izkoptai laika precīzitātes sajūtai ir tik liela nozīme dzīves veidošanā un arvien lielāku ieguvumu realizēšanas iespējamībā, ka arī mums jāpieliek visas pūles, lai šeit sasniegtu iespējami lielāko pilnību. Jaunais gads lai dod mums arī šajā ziņā jaunus sasniegumus!

1. I 1935.

Kultūras pretrunas.

Pasaules karš ir atstājis dziļu saviļņojumu dzīvē, tautu un cilvēku attiecībās. Sākumā domāja, ka tas ir kara sekas. Bet tā ilgstošais raksturs vienmēr vairāk nostiprināja domu, ka pats karš ir bijis kādas vēl dziļākas parādības sekas un kamēr nav at-rasta, noskaidrota un novērsta šī parādība, grūti sagaidīt cilvēces labklājības atjaunošanos un nostiprināšanos.

Lielākā daļa domātāju tanīs ieskatos, ka dažādās krīzes, kā saimnieciskā, parlamentārisma krīze, saspīlētās tautu attiecības, ir lielas visas mūsu kultūras krīzes izpaudums. Runā pat par paša cilvēka krīzi. Parādās grāmatas ar visai drūmiem nosaukumiem un vēl drūmāku saturu. Domas dalās tikai par to, vai šī krīze pārejoša vai arī cilvēce nonākusi strupceļā, no kuŗa izejas nav.

Vesela rinda faktu norāda uz to, ka šīm bažām ir nopietns pamats. Tā redzam vienā pusē tādu lauksaimniecības ražojumu pārpilnību, ka notiek vislielākā apgrēcība — šo produktu iznīcināšana, jo nav patērētāju, otrā pusē miljonu cilvēku badu; vienā puses fabrikas preču tikdaudz, ka fabrikas jāaptur, otrā — nespēj iegādāties visnepieciešamos fabrikātus; vienā pusē bezdarbs, otrā strādnieku trūkums lauksaimniecībā; vienā pusē plaši pieejama izglītība, otrā tikumības pagrimšana. Uzvara pār telpu un apžilbinoša satiksmes līdzekļu attīstība, tai pretim tautu norobežošanās un vienmēr lielākas grūtības savstarpējā satiksmē. Ārkārtīgs tehnikas un zinātnes progress un — neticība cilvēkam un dzīvei. Bēgšana no veselīgās lauku dzīves un — izdzimšana pilsētā. Izsmalcinātā māksla un — tukšums dvēselē. Ērtības un greznums pilsētā — dubļainie ceļi un tumšās telpas laukos.

Nav nozīmes turpināt šo uzskaitījumu rindu. No minētiem piemēriem jau skaidrs, ka dzīve apdraudēta pašos pamatos. Mēs nevaram aizdarīt acis, lai neredzētu draudošās briesmas, bet mūsu pienākums meklēt ceļus, kā tās novērst. Mēs gan tūliņ šeit neatrisināsim tik sarežģītus jautājumus, bet daudz būs sasniegts, ja atzīdami to nopietnību, kaut cik noskaidrosim to sakarību un atradīsim kaut kādu padomu, kā virzīt mūsu dzīvi tā, lai izvairītos no dzīves un kultūras sabrukuma.

Protests pret pašreizējo kultūras virzienu sevišķi spilgti izpaudās vienā faktā, kas bija minēts laikrakstos pāra gadus atpakaļ saimnieciskās krīzes sākumā. Tika atzīmēta Amerikas strādnieku prasība iznīcināt mašīnas. Varbūt šis ziņojums burtiski neatbilst īstenībai, bet tā parādīšanās presē pati liecina par ārkārtīgu stāvokļa traģismu. Ne filozofi, ne jaunu teoriju sludinātāji, ne dzīves teorētiķi, bet vienkāršais strādnieks grib iznīcināt mašīnu, kas viņu līdz šim uzturējusi. Tas ir spēcīgs protesta sauciens pret to kultūras virzienu, kas valdīja pēdējos 50 gados.

Strādnieka žests pārsteidz ar savu primitīvo apstākļu uztveri un savu naivumu. Bet šis naivums vēl dod cerību, ka strādnieka secinājums varbūt maldīgs. Tādu cerību iznīcina sitiens tieši pa galvu, ko mums dod modernie filozofi, kas savos rakstos izsaka līdzīgas domas un mēģina tās zinātniski pamatot. Kā populārāko no šiem pesimisma praviešiem lai minam Osvaldu Špengleru, kuŗa grāmatas nosaukums „Rietumzemes bojā eja“ jau pietiekoši izteiksmīgs. Viņš kultūru apskata kā organismu, kam ir bērnība, jaunība, vīra gadi un vecums. Kad kultūra sevi izdzīvojusi, tā iet bojā. Tā vairs nerada jaunas vērtības, bet tikai atgremo agrāk radītās. Tas, ko tā dod, nav dabisks, bet mākslīgi darināts. Dvēseles vietā strādā smadzenes. Sākas cīņa starp laukiem un pilsētu, kuŗā vairs nav īstās tautas, bet ir masa bez savas sejas un īpatnības, tāda, kādu to izaudzina sensāciju pilnās avīzes. Arvien lielāka top

plaisa starp cilvēku un dabu. Bet daba ir stiprāka par cilvēku, cilvēks nevar tapt no tās neatkarīgs, tāpēc neizbēgama cilvēka traģēdija. „Kultūra ar savu mākslotību top būris ar šaurām restēm, kuŗā tā taisītājam pašam jānosmok“. („Cilvēks un tehnika“.)

Vislielākais noliegšanas izpaudums gan ir tā saucamā dekadences jeb pagrimšanas teorija, kas māca, ka cilvēks nav vis augstākā un pilnīgākā būtne, bet ir izvirtis dzīvnieks, kas zaudējis spēju piemēroties apstākļiem, novirzījies no normālās dzīves un attīstības gaitas un izvērties par nezvēru, kā pilnīgi nenormālā parādība. Šī pagrimšanas teorija apgalvo, ka cilvēka vēsture ir ceļš no dzīvnieka uz leju. Cilvēks nav vis radības vaiņagojums, bet ir „zemzvērs“. Gars no tā izsūcis visu dzīvības spēku.

Tik dziļā izmisumā redzam kritušus daudzus domātājus, kas ne jau lai spīdētu ar savu oriģinālītāti, sarakstījuši tik drūmas teorijas, bet gan neredzēdami izejas no pašreizējā apmulsuma.

Jūs jautāsit, kam šeit atstāstīt tādas mācības? Vai arī mēs nonākuši tādā bezizejas stāvoklī? Vai tam ir vispārīgā nozīme, vai arī mums ar tām jāreķinās? Te nu es būtu nonācis pie sava priekšlasījuma temata skaidrāka formulējuma: vai mūsu kultūras dzīve arī apdraudēta un ja tur ir trūkumi, vai tie pārejoši un novēršami un kā tie novēršami, ja tas mūsu spēkos?

Iztirzājot Špenglera Eiropas kultūras bojā ejas pareģojumu, doc. T. Celms savā grāmatā: „Tagadnes problēmas“ jau pareizi aizrāda uz Špenglera teorijas iekšējo pretrunu, jo tā cilvēku nostāda kā pretstatu dabai, kamēr daba ietver arī pašu cilvēku, cilvēks tā tad ir tās daļa. Tāpēc nemaz nevar runāt par plaisu starp cilvēku un dabu.

Tāpat var piezīmēt pie dekadences jeb pagrimšanas teorijas: ja kādam patīk sevi nostādīt zemāk par zvēru, tā ir viņa personīga lieta. Dzīves apstākļi no tā nekļūst ne labāki, ne sliktāki. Tos šādas teorijas ietekmēt nevar, varbūt tikai kādu neirstēniķi iedzīt galīgā pesimismā.

Bet ja kāds tiešām jūt, ka viņš noguris, ka viņa spēki izsīkuši, ka viņš kultūrai vairs neko nevar dot, vai arī jūt, ka viņš ir tikai plēsonis un mums to godīgi pasaka, tad mēs varam tikai viņam pateikties par atklātību un brīdinājumu. Mēs zinām, ka ar to mums nav pa ceļam.

Piegriežoties tagad mūsu pašu kultūras dzīvei, ir vispirms jājautā, vai latviešu tautai ir vajadzīgais dzīvības spēks, lai tā spētu ne tikai dzīvot, eksistēt, bet arī darīt jaunradīšanas darbu, radīt kultūras vērtības, bez kā nav attaisnojuma ne tautas eksistencei, ne tās nacionālās valsts pastāvēšanai.

Atbildi dod latviešu vēsture. Lai gan tas, kas zināms par mūsu pagātni, ļoti nepilnīgs, daudzi fakti sagrozīti un līdz šim vienpusīgi vai nepareizi apgaismoti, tomēr tās ziņas, kas mums ir, liecina par latviešu ārkārtīgu izturību un neapšaubāmi stipru dzīvības spēku. Ja tikai ņem vērā visu to, kas mūsu zemei pāri gājis, tad pat paceļas jautājums, vai tas nav brīnums, ka vēl pastāv latviešu tauta.

Bet tautu var novērtēt arī pārbaudot, cik veselīgs un izturīgs tās organisms pašreiz. Ja nu ņem vērā, kādu gandrīz pārdabīgu spēku latvieši parādījuši savas neatkarības atjaunošanā, cik ātri sadzijušas cīņās sistās brūces, cik ātri pašu spēkiem atjaunota izpostītā Latvija, tad laikam gan būs lieki šaubīties par tautas dzīvotspēju.

Bet būtu aplam sekot tiem, kas kādreiz citā zemē, austrumos skandināja par „izkurtējušiem vakariem“, līdz paši nonāca neredzēta sabrukuma stāvoklī. Man šķiet, ka mēs nebūt nevaram dusēt uz lauriem, un vissliktākais pakalpojums tautai būtu iemidzināt sevi un sabiedrību ar rožainu paļāvību uz to, ka viss labā kārtībā, ka nekas nav jādara, lai novērstu trūkumus, vai pat domāt, ka tādu nemaz nav.

Vispirms nevaram iet gažām apstākļiem un parādībām, kas skaņ visu pasauli, visas zemes un tautas, tā tad arī mūs.

Ja jautāsim mūsu jauno paaudzi, kāds ir viņas ticības apliecinājums, kam viņa dzīvo, kas viņai

svēts, par ko viņa ar mieru ciest, kam ziedot savus spēkus, kas viņai pārāks par personīgo labsajūtu, jā, kas viņas laime, tad līdzās tiem, kas varonīgi izcīnījuši Latviju un jaunas dzīves veidošanā nacionālajā valstī atraduši savu dzīves mērķi, daudzi nezinās, ko teikt. Apstākļu bīdīti, bez noteiktas jēgas par to, ko viņi grib, tie kustas līdz dzīves plūsmai, ne kā šīs plūsmas vadītāji, bet tās vadīti. Mēs viņos atradīsim diezgan daudz dzīves priekā, visā visumā daudz labu īpašību, bet maz vēlēšanās meklēt atbildi uz uzskaitītiem jautājumiem. Šī jaunatnes daļa ir ne tikai bez ideāliem, bet bez ideālu vajadzības, kas daudz sliktāk.

Bet vai tā tikai šīs jaunatnes vaina? Vai daļa atbildības negulstas arī uz vecāko paaudzi? Ko dabūjusi līdz jaunā paaudze dzīves ceļā? Pārāk bieži, salauztos elkus un sabrukušu gaisa piļu drupas. Jaunatne par daudz redzējusi saburzītas sirdsapziņas, kas netraucē sniegt roku arī ne visai tīrai rokai pretim, saliekt muguru apšaubāmu veikalnieku priekšā, kuņģiem laba apetīte ātri iedzīvoties un par visām lietām stipra griba izvairīties no visa, kas prasa daudz pūliņu un darba.

Liela daļa šo ļaunumu saistās ar lielajām katastrofām, kas gāja pāri Eiropai un jo smagi skāra mūs, atstādamas duļķi tautas dvēselē, ne tik daudz ar kaŗa šausmām, cik ar drausmīgo aizmugures morālisko indi. Šo apstākļu sekas, kaut smagas, ir pārējošas un ilgstošus satricinājumus tautas dvēselē neradīs. Bet lielu lomu spēlē arī apstākļi, kam tiešs sakars ar vispasaules kultūras krīzi, kas vārda pilnā nozīmē ir krīzes, t. i. lūzuma, virziena maiņas parādības.

Kad parādījās mācība par zemes griešanos, tad jaunās teōrijas piekritējus meta cietumā un dedzināja uz sārziem. Kāpēc? Saule tak sildīja tikpat labi pēc jaunās, kā vecās teōrijas. Vecā pasaule nevarēja citādi darīt, jo jaunā mācība apdraudēja pašu cilvēku, tā stāvokli pasaules visumā. Līdz tam cilvēks bija pasaules centrā un valdīja pār zemi. Tai

apkārt joprojā saule un zvaigznes. Un nu uzreiz jaunā mācībā ne tikai cilvēku, bet pašu zemi padarīja parniecīgu putekli kosmosā, pasaules visumā. Šo atstādināšanu no pasaules valdnieka amata vecās pasaules cilvēks nevarēja panest un cīnījās ar savas godības laupītājiem ar visiem inkvizīcijas līdzekļiem, pie kā ķēras viss, kas iznīcībai lemts.

Jaunā mācība uzvarēja, un līdz ar to viss, ko saucam par jauniem laikiem. Radās jauni ideāli. Dabzinātnes attīstās ar apžilbinošu ātrumu. Tās top visvarenas un jaunās matemātikas bruņās iekaro vienu dabas novadu pēc otra. Dzimst tehnika un dod cilvēcei neapzināmus labumus, pakļaudama cilvēkam dabas spēkus. Dabzinātnes atsedz mistikas plīvuri vienai parādībai pēc otras. To spožums tik liels, ka liekas, nav nekā, kas tām neiespējams. Par to pētīšanas objektu, priekšmetu kļūst pats cilvēks. To likumiem mēģina pakļaut arī cilvēku kopību, sabiedrību. Liekas tikai laika jautājums, kad vienā matemātikā formulā varēs ietvert visu kosmosu ar visām tā parādībām un norisēm, visu cilvēces vēsturi un ar vislielāko precīzītāti ne tikai izteikt visu esošo, bet arī parēdzēt visos sīkumos visu nākošo, ne tikai nedzīvajā pasaulē, bet arī dzīvajā. Pašu dzīvību un cilvēka dvēseli turēja par mēchanismu, kuŗa atmiņēšana un salikšana labi pazīstamos vienkāršos faktos likās tikai laika jautājums.

Tehnika pārveido cilvēku attiecības. Rodas lielrūpniecība un līdz ar to lielas sociālās pārvērtības. Saimnieciskās attiecības strauji mainās. Rodas smagi sarežģījumi un saimnieciskās krīzes, cīņa pēc tirgiem, asiņaini karī. Mainās valsts iekārta. Brīnišķīgi ātri izaug viena pēc otras dažādās oikonomiskās, saimnieciskās teōrijas un to starpā slavenā vēsturiskā materiālisma mācība, kas visu cilvēces vēsturi mēģina izskaidrot ar saimniecisko attiecību veidošanos, ar stiepšanos pēc maizes rieciena, un ražošanā un ražojumu dalīšanā redz visu pasaules mīklu atminējumu. Šī mācība saplūst kopā ar utopiju par sociālā miera un cilvēces zelta laikmeta no-

dibināšanu zemes virsū un top par plašu masu ticību, par jaunu reliģiju. Un šī utopija ir brīnišķīgi skaista. Tās realizēšana sola viscēlāko ideālu un cilvēces sapņu iemiesošanu dzīvē. Tur ir brīvība, vienlīdzība un brālība, tur materiālo labumu pārpilnība visai cilvēcei, visiem pieejamā māksla un daile, vispilnīgākā savas personības izveidošana, darbs tikai kā izprieca, mūžīgs miers cilvēku un tautu starpā.

Un ja nu vakar šī ticība vēl pārvalda miljonu ļaužu prātus un ir to vadošā zvaigzne, bet šodien jau sabrukusi pašos pamatos un uz mūžīgiem laikiem, vai tas nav sitiens cilvēcei, kas nevar paiet bez smagām sekām, bez dziļa visas cilvēces dvēseles satricinājuma, jo nav smagāka pārdzīvojuma, kā redzēt drupās to, kam ticējis un kam dzīvojis!

Kāpēc tad tik pēkšņi sabruka šī mācība? Šīs mācības teorētiķi laikam nebūtu izdarījuši tik rupju kļūdu, ja mazliet labāki būtu pazinuši dabzinātnes un to attīstības gaitu, uz kuņģam tie pastāvīgi atsaucās kā uz savas mācības nesatricināmiem pamatiem.

Tad tie zinātu, pa kādām šaurām un stāvām tekām iet zinātne uz patiesības kalngaliem, un zinātu arī, ka kalnā kāpjot bieži vien jāiet pa līku loču tekām un ne vienreiz vien jāapiet kalnam apkārt.

Visiem pazīstama gaismas parādība. Dažs par to daudz nedomā, bet citiem tā ciets rieksts, ko kost, it sevišķi fiziķiem. Par to māca liela fizikas nodaļa — optika. Gaismas parādības mērījamas ar visprecīzākiem instrumentiem. Tās iekļaujas matemātiskās formulās, un šo parādību novadā sasniegts tāds smalkums, ka uz optisko mērījumu pamata nosaka debesu ķermeņu kustības ar sekundes daļu precīzību.

Bet divu gadsimtu laikā ir nomainījies kāds pusducis teoriju par gaismas būtību. Tā tad par šo samērā vienkāršo parādību, kas padodas pētīšanai visprecīzākiem instrumentiem un tik daudz pētīta, mēs vēl neesam skaidrībā. Kas tad ir iedoma un apgalvojums, ka kāda sabiedrisko parādību teorija, to parādību, kuŗu pētīšanas objekts, priekšmets ir visu

mīklu lielākā mīkla — dzīvā pasaule, pie tam pēdējās vissarežģītāko pārstāvju — cilvēku kopība, varētu būt negrozāma patiesība, zinātnes pēdējais vārds? Kas ir tāds apgalvojums: vieglprātība vai stulbums? Es nerunāju par sociālisma pagrimšanas posma izvirtuļiem, kas šo ticību bija pārvērtuši par veikalu, bet par tā ideologiem un teorētiķiem.

Viens no sociālisma lielākiem ideāliem bija vienlīdzība. No (termodinamikas) fizikas viedokļa vienlīdzība ir nāve. Kustība un līdz ar to dzīvība iespējama tikai tur, kur ir nevienlīdzība. Ūdens var griest dzirnu ratu tikai, ja ir kritums, siltums tvaika mašīnu, ja ir temperatūru starpība. Termodinamika māca, ka pasaule sastings, kad kosmosā viss izlīdzināsies. Vai tad nāvi un sastingumu būtu sludinājuši skaistās utopijas pravieši? Apzināti, vai neapzināti, jā.

Un kāda likteņa ironija! Tās pašas eksaktās, matēmatiskās dabzinātnes, uz kuŗām tā mīlēja atsaukties materiālisma teorētiķi un kuŗas tie turēja par savas mācības nesatricināmu klinti, deva iznīcinošo triecienu vēsturiskajam materiālismam, nogāzdamas no patvaldnieka troņa cēlonības principu, pie tam nedzīvajā atomu pasaulē, kas visas materijas pamats. Tas nozīmē, ka cilvēks vairs nav kā krītošs akmens, bet tas var teikt „es gribu, es varu“. Cilvēks atguva gribas brīvību tad, kad sabruka pamati zem kājām šķietami lielākiem brīvības apustuļiem.

Mans nodoms nav polemizēt ar šīm teorijām. Gribu tikai kā dabzinātnieks teikt tiem, kas mēģinātu šo liķi atdzīvināt: uz mums vairs neatsaucieties! un atzīmēt, ka materiālisma sabrukums ir radījis lielu robu plašu ļaužu masu dvēselē, kuŗām atņemti ideāli un ticība. Tam nevar paiet gaŗām, kad runājam par kultūras krīzi un tās cēloņiem. Tā ir vispasaules mēroga parādība un skaŗ arī mūs, kaut mazāk, kā lielās industrijas, rūpniecības zemes.

Bet ar vēsturiskā materiālisma noiešanu no skatuves un sociālisma ideoloģijas sabrukumu nebūt nav izzudušas tautā ļaunās parādības, ko šī mācība izsaukusi un kas praktiski izjūtamās mūsu dzīvē. Tās

ir briesmīgā šķiru cīņas inde un astotais nāves grēks un vissmagākais — apgrēcība pret darbu.

Tikai tagad, kad jau drusciņ esam atpūtušies no savstarpīgās apkaņošanās trokšņa, sākam nojaust, cik lielu postu tautai nodarījusi šķiru cīņas mācība, ne tikai sastindzinādama tautas gribu, saimniecisko aktivitāti, bet nostādīdama tautas daļas vienu pret otru ienaidnieku lomā. Vai var vēl ko stulbāku iedomāties, kā viena organisma locekļu cīņu savā starpā saskaņotas sadarbības vietā. Šī naida un neuzticības inde nebūt nav tik ātri likvidējama, pārvarama tautas organismā. Vajadzēs daudz laika, lai vārdi „vienotā tauta“ būtu ne tikai uz lūpām, bet arī visu sirdīs.

Bet še tad arī ir darba lauks jaunas ideoloģijas veidošanai par vienmērīgu tautas organisma locekļu saskaņotu sadarbību, kas dotu vislielākos sasniegumus kultūras darbā.

Varbūt vissmagākais mirušā sociālisma mantojums ir darba nozaimošana, ko tas visiem spēkiem mēģināja iepotēt tautai un kas tam par nožēlošanu lielā mērā izdevies. Darba mīlestība, kas ir latvieša vislielākais spēks, kas ir priekšnosacījums, lai tauta būtu kultūras spējīga, kas senāk latvietim ārpus Latvijas atvēra visas durvis, ir stipri cietusi no nemitīgās darba nomelnošanas, gan zem izmantoto aizstāvēšanas, gan izsūcēju un apspiedēju apkaņošanas segas. Ir jau saprotams, ka sociālisms, sludinot darba mīlestību, nevarētu panākt savus nolūkus: ja visi ar prieku un apzinīgi strādātu, tad visiem klātos labi, nebūtu neapmierināto, un kā lai bez tiem iztaisa revolūciju? Un šeit atkal viens cēls mērķis un liels uzdevums: atjaunot latvietī pilnā mērā darba gribu, darba prieku un darba prasmi.

Ar bēgšanu no darba saistīta bēgšana no laukiem uz šķietami vieglo dzīvi pilsētā, kas apdraud tautu pašos pamatos. Par to daudz runāts, bet ne katreiz par to pasaka visu. Daudziem nav skaidrs, vai tas tiešām tāds ļaunums. Pilsētas pastāvējušas visos laikos un lielākas, kā mūsu!

Izrādās, ka pilsētas iedzīvotāji 3—4 paaudzēs izdzimst, un ja nepieplūstu jauni spēki no laukiem, pilsētas izmirtu. Ja ieskatāmies dziļāki pilsētas dzīvē, top skaidrs, ka tas citādi nevar būt. Salīdzināsim, piem., fiziskā darba strādnieku pilsētā un laukos. Fabrikas strādnieks pie mašīnas ievingrinājas nelielā skaitā kustību, ko izpilda apbrīnojami veikli. Bet tas ir arī viss viņa darba saturs. Mazliet uzmanības, un nekāda cita darba prātam un visām citām spējām. Izņemot minētās kustības, nevajaga ne mazākās izdomas, nekādas atjautības, nekādas piemērošanās apstākļiem, nekādas cīņas. Liekas ir kombinācijas par apstākļu labāku izmantošanu. Nav jaunradīšanas prieka, nav uzvaras prieka par pārvārētiem šķēršļiem, par sev pakļautiem spēkiem. Nevajaga apkārtnes un dabas pazīšanas, nav jāattīsta novērošanas spējas. Bērniem nav jāpiesavinās vecāku gudrība. Vecāku autoritāte zūd, bērni piegriež mazu vērību vecāku dotai tikumības mācībai. Grimst morāliskie pamati, un lielpilsētas kārdinājumi velk tikumiski vieglo pilsētas jaunatni dibenā. Bet tikumiskā pagrimšana nozīmē arī bioloģisko grimšanu, t. i. ved uz iznīcību.

Vēl atgriežos pie darba prieka. Visus, kam jāpelna maize, var iedalīt divās grupās. Vieni strādā, lai gūtu peļņu. Pats darbs tos nevaldzina un dzīvi atstāj tukšu. Par savu peļņu tie pērk saturu dzīvei. Citi strādā arī peļņas dēļ, bet tiem pats darbs jau dod saturu un prieku dzīvei. Ilgstošas labklājības, zelta laikmeta, zemes paradīzes mīkla ir šāda: radīt tādus apstākļus, lai ikviena dzīves saturs būtu viņa darba prieks.

Ja tad nu pilsētā, kur apkārt tikai akmens, tikai cilvēka roku darinātais, visur „cilvēciskais, par daudz cilvēciskais“, kur aiz mūriem vairs neredz Dieva, cilvēks nodarbina tikai kādas 10% savu spēju, bet viss pārējais stāv dīkā, — vai tad brīnums, ka cilvēks paliek nevarīgs un izdzimst.

Tāpēc pilsēta pastāv tikai no tā, ko tai dod lauki. Ja lauku iedzīvotāju pārpilnība, daļa var iet uz pil-

sētu. Bet tautai jāzina, ka atdodot savus dēlus un meitas pilsētai, tie jāupurē, kā piem. labākie dēli jāupurē kaŗā. Pilsētā tā tad ir rēgulātors, kas novērš iedzīvotāju pārmērīgu pieaugumu. Bet tur, kur pieaugums pats nepietiekošs, kā piem. pašreiz Vidzemē, pilsēta ir tautas iznīcinātāja.

Iet mazākās pretestības ceļu ir cilvēcīgi. Ir saprotams, ja šo ceļu iet tie, kas neapzinās savu soļu nozīmes ārpus savām šaurām personīgām dziņām un interesēm. Bet mēs redzam bēgam no laukiem uz pilsētu arī intelligenci, kas var saprast un kam jāsaprot sava loma visas tautas dzīvē. Viens no svarīgākiem iemesliem — it kā garīgās dzīves tukšums aiz intelligences trūkuma laukos. Un te nu ir tas burvju riņķis, no kuŗa netiek laukā: laukos nav intelligences tāpēc, ka tā bēg projam, un tā bēg projam tāpēc, ka nav intelligences.

Taisnība, ka intelligents jūtas vientuļš, ja nav ar ko apmainīt domas, kam paprasīt padomu. Bet tas nav galvenais. Bieži redzam jaunatni pat ar nobeigtu augstskolas izglītību, kas vairās no vienkāršiem ļaudīm, viņiem tie par rupjiem. Man nu gan jāsaka, jo dziļāki kāds izglītots, jo lielākas tā zināšanas par cilvēku, dzīvi un dabu, jo drīzāk viņš sapratīs visvienkāršāko lauku cilvēku un atradīs kopīgas intereses. Lai Dievs dod katram pilsētas intelligentam, dažreiz augsta amata vīram, būt tādām džentlmenam, ar tik daudz goda prāta, smalkjūtības un dzīves gudrības, kāds ir mūsu vecākās paaudzes laucinieks.

Bēgšanā uz pilsētu var saskatīt arī kādu citu parādību: latvietis tiecas pārvērsties par pūļa cilvēku. Nav daudz tautu, kas dzīvo kā viensētņieki. Citas arī laukos dzīvo ciemos un sādžās. Tur iela ar tās troksni ir izpriecas vieta un garīgās dzīves centrs. Tādu pat lomu spēlē austrumu tautām tirgus. Latvietis nekad nav bijis pūļa un baŗa cilvēks. Savrūpība tam dārgi maksājusi, tā noveda pie sadrumstalotības un sadrumstaloto tautu bija viegli pakļaut svešai varai. Simts parlamenta deputātu un trīsdes-

mit politisko partiju arī ir fakts, kas izaudzis no latvieša savrūpības un tam dārgi maksāja.

Bet savrūpībā meklējamas saknes arī augsti vērtējamām latvieša īpašībām. Latvieša viensētnieka dzimta, kāda līdumnieka pēcnācēja, ir paaudžu paaudzēs veidojusi savu dzīvi ar lielu patstāvību. Līdumnieks stāv viens pretim dabai, var rēķināt tikai uz saviem spēkiem. Viņam jāiegūst pašam zināšanas par dabu, lauksaimniecību, lopkopību, būvniecību, dārzniecību. Tam jābūt savas ģimenes ārstam, savu kustoņu veterinārārstam, metereologam un tautsaimniekam. Un šeit slēpjas iemesls latvieša dabas dziļumam, viņa dabas un cilvēka dvēseles izprašanas spējai, kas cita starpā izpaužas brīnišķīgi asi un skaidri formulētos novērojumos tautas dziesmās. Tur meklējams latvieša gara dāvanu cēlonis, un ar lielu drošību var paredzēt, ka gara vērtību radīšanā latvietis visdrīzāk gūs panākumus dabzinātnēs un cilvēka dvēseles dziļumu izprašanā, vai nu tas izpaustos mākslas darbos vai zinātniskos pētījumos. Bet daudz vēl latvietim būs jāstrādā, lai pārvaldītu sabiedriskās parādības, socioloģiju, tautsaimniecību, vēsturi. Spilgts piemērs mūsu pirmais mēģinājums radīt savu valsts iekārtu, kas ne aiz ļaunprātības neizdevās. Domāts bija viss labi. Bet par visu jāmaksā skolas nauda, arī par atziņu, ka konstitūciju nevar pirkt gatavu apģērbu veikalā.

Viensētnieka dzīve izaudzina latvietī patstāvību un uzņēmību, kas tagad stipri notrulinātas. Paša laimes kalšanas vietā stājas vietu meklēšana, t. i. aiziešana svešā kalpībā, lai rūpes par savu likteni uzliktu kādam citam, vislabāk valstij. Kalpošana valstij augsti vērtējama, bet ja tā pārvēršas kalpošanā tikai sev pašam, tā ir vergu gara izpaudums.

Atgriežoties pie lauku dzīves tukšuma vai satura, aizrādīšu, ka laika kavēšana un izpriecās lielā pūlī ir pretrunā ar latvieša noslēgtību, klusā vērotāja un dabas mīlētāja raksturu. Pūļa troksnis pa daļai ienests no austrumiem, pa daļai mītiņu runātāju izaudzina, pa daļai pilsētas sekluma izperināts, kas ar

troksni grib noslēpt satura trūkumu. Šajā ziņā puļa briesmas, kas draud aprakt īpatnējo un radošo, kas tautas dvēseli padara seklu un prātu paviršu, ir ļoti nopietnas. Kad ievaicājos jaunatnei, vai viņa pavada laiku, piem. nelielā sabiedrībā, apspriežot kaut kādu jautājumu, pārrunājot kādu jaunu literatūras darbu, mākslas vienu vai otru novirzienu, kādu sabiedrisko jautājumu, tā parasti no noteiktas atbildes izvairās. Skaidri jūtams, ka tā sirsnīgā izstrīdēšanās, kuŗā briest doma, slīpējas atjautība, rodas jauni ierosinājumi un mudinājumi papildināt savas zināšanas, kaut ko izlasīt, lai citu reizi savu pretinieku atspēkotu, ja pat lai šādā gara turnīrā iekaŗotu kādas dāmas sirdi — viss tas, par ko mums paliek visjaukākās atmiņas, ir izbālējis jeb pavisam izzudis. Tāpēc sargāsim lielo, dziļo, skaisto radošo klusumu no puļa trokšņa.

Varētu mani pārprast, it kā es noliegtu katru saņāksmi. Svētki un godības vienmēr bijuši un būs. Tiem noteikts mērķis un saturs. Tie vajadzīgi, lai vienotu tautu, tiem var būt lieli valstiski un kultūrāli uzdevumi. Tie var noritēt lielā pacilātībā un atstāt dziļas un auglīgas sekas ilgam laikam. Es runāju par dzīves satura meklēšanu sekļajā puļa troksnī.

Ja intelliģents nonācis laukos mana, ka viņu tur nesaprot, it sevišķi augstāko kultūras sasniegumu novadā, kuŗu izprašanai vajaga zināmas attīstības un zināšanu, tad rodas trīs iespējamības. Pirmā — intelliģents bēg projam. Tad viņš ir glēvulis un nav cienīgs upuŗu, ko nesuši tie, no kuŗiem viņš bēg, lai dotu viņam izglītību. Otri paši nolaižas dibenā. Viņi nemēģina ar pētīšanu, domāšanu, literatūru, sarakstīšanos ar darba biedriem uzturēt sevī garīgo interešu uguni, bet noslīkst mietpilsonībā, kūtrumā, kāŗšu spēlē, dzeršanā. Tie ir nožēlojami. Un ir vēl trešie, kas savu apkārtni, ja tā garīgi zemāka, ceļ uz augšu sev līdzās. Tie ir īstie tās skaistās pirmās latviešu intelliģences cienīgie pēcnācēji, kas savu izglītību ieguva ar ārkārtīgām grūtībām un visu sevi atdeva sabiedriskam darbam. Viņi ir ne mazākā mērā

varoņi, kā tie, kas galvu nolika par Latvijas neatkarību. Viņiem pieder vēsture un mūžība.

Būtu aplam noliegt, ka mūsu Latvijā ir novadi, kas tik tumši, ka tiešām grūts tur intellīgenta darbs. Tā veikšanai vajadzīga ne tikai izturība, bet varoņība. Lai tad jaunatne, kas sapņo par varoņdarbiem, nesaka, ka nav, kur parādīt varoņu garu. Varoņdarbiem vieta ir vienmēr. Un būt par ilgstoši degošo lāpu tumsā ir lielāks varoņdarbs, kā aizrautības mirklī atdot dzīvību.

Esmu daudz rūgtu vārdu teicis tiem, kas bēg no laukiem. Bet pienākumi nevar būt tikai vienai pusei. Vai laucinieki būtu izpildījuši vienmēr savus pienākumus pret tiem darbiniekiem, kas tiem vajadzīgi? Esmu dzirdējis no daudziem augstskolu beigušiem, kas ar sajūsmu stājušies laukos skolotāja, ārsta, mācītāja vai citā darbā, par tik sliktu saņemšanu, ka viņiem ar mazajiem piedzīvojumiem un vēl neizkopto dzīves mākslu sajūsma par daudz ātri pārgājusi. Vainojami šie ne vietām grūtie dzīves apstākļi, ko nevar īsā laikā novērst, bet apkārtnes noskaņojums pret jauno darbinieku. Un bieži šajā noskaņojumā izpaužas viena no visnejaukākām verdzības atliekām latvieša dabā: ja kāds izrādās garīgā ziņā par citiem pārrāks jeb ja tas savā dzīvē, citādi nevainojamā, vai uzskatos nepielaikojas visiem citiem, tad to vajā un nicina.

Laikam neviens vārds nav pašreiz tik daudz lietots, kā „vienība, vienotība, apvienoties“. Tie lieli un skaisti vārdi. Lieli un skaisti tāpēc, ka izteic skaistāko latviešu vēstures brīžu būtību, jo vienotā tauta izkaņoja Latviju, vienota tā nodibināja savu valsti, vienota tā atjaunojās. Bet lieli un skaisti tie vēl vairāk tāpēc, ka tajos slēpjas secinājumi un prasības, par kuņām šos vārdus bez pārdomām minot pat nenojauš. Ar to, ka izbeigta tautas šķelšanās partijās un to naidis, ka apturēta valsts gremdētāja un spēku skaldītāja savstarpīgā apkaņošana un cīņa, ar to, ka kopējus mērķus tagad uzstāda plašas masas, ar šo apvienošanu plašumā, kā saka, horizon-

tālajā plāksnē, sperts tikai pirmais solis. Daudz dziļāka apvienošanās stāv mums priekšā. Tā būtu kā liela koka augums, kam saknes cieši saistītas ar celmu un celms ar kroni, kur katram zariņam, katrai lapiņai sava vieta un savs atbildīgais pienākums, kur nav nekā lieka un visu daļu darbība ir saskaņota un līdzsvarota, nekas nav pazemots un nekas nav kungs par citiem. Un tāda vienības sajūta, kad katrs nojauš savu īsto vietu kopējā darbā, ir tautas dvēseliskais organiskais dzīvības spēks. Šī sajūta, ko visiem spēkiem mēģināja iznīcināt internacionālā šķiru cīņas mācība, aug pamazām un rūpīgi kopjama. Tanī slēpjas visa tautas un nacionālās valsts nākotne, jo tā noteic, vai tauta ir nācija, vai tā ir vēsturisks faktors, ar ko rēķināsies citas tautas un valstis, jeb tas, kas sevi sauc par tautu, ir masa bez dvēseles, ko vieno tikai kopīgā valoda un varbūt kopīgā dzīves vieta. Šīs organiskās vienotības izkopšana ir nacionālās valsts izveidošanās saturs.

Nav īsti vietā šeit stāstīt dažādas fantazijas. Bet bez fantazijas nevar ne dzīvot, ne veidot nākotni. Atļaujiet man arī mazliet pafantazēt par lauku un pilsētas iespējamām attiecībām nākotnē. Pilsēta ir daudzu ļaužu dzīves koncentrēšana uz neliela laukuma, lai mazāks būtu atstatums starp cilvēku dzīves vietām, kam darbs veicams kopā. Kopīgais darbs ir valsts iestādēs, lielās fabrikās, ostās, satiksmes mezglos, mācības iestādēs, centrālos tirdzniecības uzņēmumos. To darbinieku apgādāšanai ar visu nepieciešamo atkal vajadzīgi transporta līdzekļi, tirdzniecības uzņēmumi un viss tehniskais aparāts, bez kuŗa modernā pilsēta nevar pastāvēt ar saviem darbiniekiem, kam pievienojas mākslinieki, izprieču darbinieki un beidzot dažādie parazitīti. Pilsēta liekas nepieciešama, un kultūrai attīstoties tā strauji aug līdz milzīgam apmēram.

Bet līdztekus pilsētu augšanai aug sasniegumi zinātnē un teknikā. Sekodama kādai augstākai pavēlei, cilvēce nemitīgi meklē jaunus ceļus telpas, atstatuma pārvarēšanai. Šī dziņa samērā jauna, jo

gadu tūkstošus satiksmes līdzekļi maz mainījušies. Tie bija cilvēka kājas, ratos iejūgtais vai apseglotais dzīvnieks, laiva, buru kuģis. Pēdējā gadu simtenī, it īpaši pēdējos gadu desmitos, viss mainās ar gluži reibinošu ātrumu: rodas dzelzceļi, tvaikoņi, automobiļi, gaisa satiksme ar arvien pieaugošiem ātruma sasniegumiem. Šajā vienmēr lielāka ātruma meklēšanā, kas maksā daudz labprātīgi ziedoto dzīvību, ir kāda mūsu laikmeta neatvairāma liktenīga dziņa, ko cilvēks nevar nepildīt, kam nevar nenest upurus. Tiešiem satiksmes līdzekļiem pievienojas tālgrāfs, tālrunis, radiofons, televīzija, savā ziņā dienas prese, kas dažas stundas pēc notikuma dod tā aprakstu un attēlu.

Ja nu pilsētas jēga ir atstatuma saīsināšana un jaunie satiksmes apstākļi atstatumu iznīcina, kam vēl vajadzīga pilsēta? Kā dzīves vietu sablīvējums tā nākotnē atkrīt. Paliktu dažu darba vietu koncentrācija, kas samazinātos līdz minimumam, it sevišķi decentralizējot rūpniecību, ko atļauj elektriskā enerģija. Atkristu vajadzība arī tiem, kas pilsētā strādā, visu dienu pavadīt mākslīgi darinātos apstākļos. Pārējo laiku varētu pavadīt laukos, uzturoties tur ne tikai atpūtai, bet arī sistēmātiski strādājot. Ar to cilvēce atjaunotu līdzsvaru garīgo un fizisko spēku nodarbinātībā, uzturot visu laiku sakarus ar dabu. Dārzu pilsētu izcelšanās lielpilsētu apkārtņē ir it kā pirmais solis pārejai šajā stāvoklī.

Vai nu šie sapņi piepildīsies vai ne, nekavējoši jāķežas pie lauku izbūves. Ja pašreizējais kultūras attīstības novirziens ved strupceļā, tad nevis materiālās kultūras uzplaukuma un tehnikas pārmērīgas attīstības pēc, bet gan tāpēc, ka pēdējos 50 gados tehnika kalpo gandrīz vienīgi pilsētai, bet lauki atstāti novārtā. Bez šaubām, lielo lauku platību izkopšana nesarīd zināmi grūtāks uzdevums, kā pilsētās apgādāšana ar visām dzīves ērtībām. Bet arī tehnikas līdzekļi šodien nesarīd zināmi lielāki, kā senāk, un lielajās rūpniecībās zemēs neatrisināmais bezdarba jautājums nepārprotami liek virzīt darba roku

pārākumu uz laukiem, stājoties, piem. pie ceļu izbūves sabiedrisko darbu kārtībā. Un ceļi ir dzīves artērijas, bez kuņām laukos nevar uzplaukt kultūras dzīve pilnos apmēros.

Technikas vienpusīgais novirziens aizkavējis lauku būvniecības, celtniecības izveidošanos. Pārāk maz darīts, lai lauku ēku, it īpaši dzīvojamo, būvi padarītu lētu, lai šīs celtnes būtu daiļas, praktiskas, higiēniskas. Te nu neizsmeļams darba lauks arhitektiem, jo viensētnieku ēku nogrupējumi skaistajā Latvijas dabā ar savām īpatnībām dod iespēju veidot aistētiskā ziņā bezgalīgu skaitu dažādu atrisinājumu un beidzot radīt savu nacionālo architektūru.

Neizmantotā enerģija tuvējos strautos gaida, lai tehnika tos sauktu kalpot cilvēkam un dot lauku sētai tādus pat ūdensvadus, elektrisko gaismu un citas ērtības, kādas bauda pilsēta. Lauksaimniecības mēchanizācija līdz šim veidojusies tikai piemērodamās lielsaimniecībai. Jaunus uzdevumus uzstāda mazzaimniecības un mūsu agrārā reforma, ar ko konstruktora darbs top par nacionālās kultūras cēlēja darbu.

Es atkārtuju šeit daudz bieži minētu lietu, lai vēl reiz rādītu, cik lielu uzdevumu pilns var būt inteliģenta darbs kuņā katrā mūsu zemes stūrītī un cik nedibināts pārmetums dzīvei par tukšumu, ja vien tās saturu meklē radošā darbā un nevis izdzīvē, kas visur noved pie sabrukuma. Kas sūdzas par dzīves tukšumu, tas apliecina savu iekšķīgo tukšumu.

Mēs nesam pasauli katrs pats sevī, un tā ir tāda, kādu mēs to uzceļam. Dienā mēs pārdzīvojam simtiem notikumu, kuņu lielāko daļu neievērojam. Bet šie fakti, mākslinieka, piem., liela rakstnieka, uztverti un mākslas darbā attēloti, iegūst zīmīgu un lielu saturu. Mēs tad tur atrodam tik daudz saistoša un skaista, ka brīnamies, kā mēs paši to agrāk nepamanījām. Tāpat zinātnieks, pieiedams no sava viedokļa visai sīkām lietām un parādībām, atrod tur veselas citiem apslēptas pasaules ar brīnišķīgām saka-

ribām. Notikumi cita cilvēka dzīvē vienu atstāj aukstu, otrā, smalkjūtīgā, rada dziļu saviļņojumu.

Tā tad, ne ārējā pasaule dara mūsu dzīvi spilgtu vai pelēku, nabadzīgu vai bagātu, satura pilnu vai tukšu, bet no paša cilvēka iekšķīgā satura un no pieejas lietām un notikumiem atkarājas, kāda ir mūsu apkārtne. Ko mēs tanī ieliekam ar savas dvēseles bagātību, to tā mums atdod. Mēs ceļam paši savu pasauli, un lai tā būtu spožuma pilna, jāizveido mūsu iekšķīgais „es“, jātop par personībām. Jāizaudzina cieņa pret cilvēku, pret dzīvi, pret tēvijū.

Vecajā pasaulē cilvēka stāvoklis bija augsts, jo dievus darināja pēc cilvēka sejas un līdzības. Vidus laikos, kad valdīja baznīca un mistika, miesīgais cilvēks bija pazemots, bet dvēsele varēja gūt nemirstību, un cilvēks un zeme, pa kuŗu tas staigāja, bija pasaules centrā. Jaunie laiki padarīja zemi par putekli pasaules visumā. Materiālisms, beidzot, pataisīja pašu cilvēka dvēseli par mēchanismu un cilvēka personību pielīdzināja nullei, vērā ņemdams tikai cilvēku skaitu, neatstādams tiem savas sejas, tā ka tos varētu apzīmēt vienkārši ar nummuriem.

Šodien dabaszinātnes, kas kādreiz it kā cilvēku nocēla no troņa, ir viņu uzcēlušas vēl neredzētā augstumā. Astronomijas, fizikas un ķīmijas rīcībā pašreiz ir līdzekļi, lai izpētītu izplatījumu tik tālu, cik tālu 4000 miljonu gadus var aizskriet gaisma, kas izplatās ar 300.000 kilometru ātrumu vienā sekundē. Visi debesu ķermeņi sastāda apmēram 80.000 miljonu zvaigžņāju, tādu kā piena ceļš, kuŗam pieder mūsu saule ar zemi. Šie debesu ķermeņi ir izsvērti, tiem noteikts ķīmiskais sastāvs, un izmērīta temperatūra un zināmas to kustības.

Lai kādā šī kosmosa vietā varētu pastāvēt dzīvība, vajadzīga gluži noteiktu apstākļu sakrišana. Tā vajadzīgs, lai temperatūra kas visumā svārstās no — 273° C līdz 40.000.000° C, mainītos šajā vietā tikai dažu desmitu gradu robežās, lai šeit būtu brīvs skābeklis, lai būtu dzīvībai vajadzīgie ķīmiskie savienojumi.

Varbūtība, ka visā kosmosā vēl kaut kur varētu būt tik brīvišķīga visu šo apstākļu sagādīšanās, kā tas ir uz zemes, ir tik niecīga, ka mūslaiku lielākie astronomi domā zemi esam vienīgo vietu, kur var dzīvot cilvēks.

Tā mūsu zeme, ne vairs uz naīvo priekšstatu un ticējumu pamata, bet ar matēmatisko dabzinātņu varu celta godā starp visām saulēm un zvaigznēm. Uz šīs zemes pastāv dzīvība, kuŗas loma pašā zemes veidošanā vēl nav pietiekoši novērtēta un kuŗa ir visu pasaules mīklu vislielākā mīkla. Tās priekšā zinātne vēl stāv bezspēcīga, gan reizām nolaizdama rokas, gan atkal ar ārkārtīgu enerģiju un neatlaidību uzbrukdama tās noslēpumiem un lēnām tiem tuvodamies, gan bez drošas pārliecības tos sasniegt, bet tomēr nezaudēdama cerību.

Viena no dzīvības īpatnībām ir spēja nākamās paaudzes saistīt ar visu, kas bijis, un tā nest pretim nākotnei visu pagātnei. Dzīvās būtnes organismā un dvēselē ierakstīts viss, ko nemitīgais dzīvības plūdums pieredzējis, ko uzvarējis un zaudējis, ko cietis, mīlējis un nīdis no tā brīža, kad tapa dzīvā šūniņa līdz šīs dienas zemes valdniekam cilvēkam. Šajā mūžīgajā plūsmā katrā locekļī visa iepriekšējā saturs, visu laiku vēsture. Jaunās būtnes tapšanas mirklī ietverts no mūžības ilgstošais laiks, un tas nes sevī visu nākotni. Ārpus dzīvības tā nekur nav. Kas neatstāj pēcnācēju, tas sarauj no mūžības ritināmo pavedienu un atsakās no nākotnes. Dzīvība iemiesojas organismos. Organisms ir nedalāms. Un tauta arī ir organisms. Tapēc tauta ir nedalāma. Ja to dala, tai jāiet bojā, kā iet bojā dzīvā būtne, ja to sacērt gabalos. Dzīvā būtnē, kas augstāka par pirmatnējo šūniņu, katram loceklim savs uzdevums. Tā arī tautai jāsadala savā starpā visi darbi, ja tā negrib atgriesties pirmatnējā mežonīgajā stāvoklī. Kārtība, kā sadalīti tautas pienākumi, ir valsts.

Šī kārtība katrai tautai jāatrod sava, to nevar aizņemties no citiem un tā nevar arī būt visām tautām viena. Tikai tās tautas ieiet vēsturē, kas spēji-

gas savu kārtību radīt. Bez tās tauta nevar teikt cilvēcei to, kamdēļ viņa aicināta uz vēstures skatuves, ko tikai viņa un neviens cits cilvēcei nevar dot, tāpat kā ko jaunu var teikt tikai cilvēks, kam ir savas domas un savas jūtas.

Bet vai tik maza tauta, par kādu mēs sevi dažreiz turam, var ko tādu veikt, kam būtu paliekoša nozīme cilvēces dzīvē, vai tā līdzās lielajām tautām nav kā piliens jūrā?

Atcerēsimies seno grieķu tautu, kas nebija lielāka par latviešiem. Tai apkārt bija lielas tautas ar vecu kultūru. Bet grieķi neapmierinājās tikai ar to, ka piesavinājās austrumu gudrības. Tie tās pārkausēja savā īpatnējā formā un radīja savu īpatnējo kultūru, kas nu jau 2500 gadus nosakā visu Eiropas attīstības gaitu un nezaudēs savu nozīmi vēl gadu tūkstošus.

Ar dabasspēku pakļaušanu cilvēkam daudzuma nozīme paliek vienmēr mazāka, salīdzinot ar labumu (vērtību). Tāpēc nevietā runāt par lielām un mazām tautām, ja runa iet par tautas kultūrālas jaunradīšanas spēju. Šeit lomu spēlē tikai tautas vērtība. Mēs dzirdējām sākumā lāstus radošam garam, teknikai un dabas iekarošanai. Tanīs mēģināja atrast mūsu kultūras ēras vai pat visas cilvēces bojā ejas sākumu.

„Cilvēks nedzīvo no maizes vien“ — ir viena no lielākām atziņām un skaistākie jebkad teiktie vārdi. „Bet cilvēks bez maizes nedzīvo nemaz“ ir dziļas īstenības izpratnes pilni vārdi, ko teica nesen vieso-damies Ū-tē somu zinātnieks A. Kojanders. Bez materiālās kultūras nav iespējama garīgā. Lielu apmulšumu un sajukumu radījusi plaisa starp gara un dabzinātnēm, kas pastāvēja dažus gadu desmitus. Vienas mēģināja cilvēci noturēt uz ideālisma ceļa, otras noved pie materiālisma. Dabzinātņu un tehnikas divu pēdējo gadsimtu triumfa gājiens aptumšoja garazinātņu nozīmi. Bet neviens no šiem ceļiem nebija Patiesības ceļš. Vecā pasaule bija celta no sastingušām formām. Nemainīgajā un negrozāmajā tā redzēja augstākās vērtības. Tai pietika sava

laika matēmatikas, kas prata skaitīt gabaliem. Tā bija statikas pasaule.

Jaunā pasaule ir dinamikas pasaule. Tās saturs ir kustība un nemitīgā plūsma. Tās izteiksmei atziņās vajadzīgas jaunas formas un zīmes. Ne pulveņa atrašana, ne Amerikas atklāšana, bet bezgalīgi augstākās matēmatikas, mazo lielumu matēmatikas radīšana, kas atļauj skaitļos tvert plūstošo un mainīgo, ir robežstabs starp vidus un jaunājiem laikiem. Atmiņēt mūžīgās mīklas, ir satvert nemitīgi mainīgajā pasaulē nemainīgos likumus, nojaust nemitīgās maiņas mūžīgo kārtību.

Nav ceļa atpakaļ. Cilvēces liktenis ir mūžīgi „uz priekšu“. Par velti tāpēc meklēt glābiņu ar atgriešanos pie bijušā un it kā vienīgi patiesā, bet aplam ir noliegt bijušā vērtību un sist to drupās. Nepareizi ir nosodīt tehniku un turēt to par materiālisma iemiesojumu, nesēju un veicinātāju. Mašīna ir vislielākā mērā apgrotā materiija. Daiktu lietošana ir pirmais solis no dzīvnieka uz cilvēku. Lietišķā zinātne ieliek nedzīvajā materiijā idejas, piedzīvojumus, novērojumus. To sakopojumā, koncentrēšanā vienā vietā, mērķveidīgā darinājumā slēpjas process, kas līdzīgs dzīvās pasaules veidošanai, un tajā kā lielā mākslas darbā atmirdz dievišķīgā dzirkstele.

Pie krīzes noveda aplama zinātnes gaitas izpratne. Dabaszinātņu sasniegumus uztvēra tā, it kā tās cilvēku padarītu par nedzīvās dabas gabalu aklo dabas spēku rokā. Īstenībā dabaszinātņu uzvara nozīmē ne materiijas uzkundzēšanos pār cilvēku, bet tās pakļaušanu garam un pacelšanu līdz apgrotībai. To neredzēja materiālisms, kas cilvēku padarīja par putekli.

Smags sitiens cilvēcei ir materiālisma sabrukums. Ar tā nepareizo mācību tomēr saistījās zināmi ideāli, cerība izprast vislielākos dabas noslēpumus, tuva zelta laikmeta sapņi, plašu masu ideoloģija. Šie ideāli nu guļ gruvešu kaudzē, un daudzās dvēselēs valda tukšums. Jaunās vadošās zvaigznes vēl nav pietiekoši skaidri redzamas cauri pārejas laikmeta miglai.

Kultūras krīze slēpjas ideālu trūkumā, kas atvieto nogāstos elkus.

Bet mēs nu redzējām, ka zinātne šodien ceļ dzīvību un cilvēku vēl neredzētā augstumā. Cilvēks bija zaudējis ticību savai vērtībai. Šodien tā tam atdota. Ne vairs mazās šķietami plakanās zemes centrā, bet miljonu gaismas gadu lielajā kosmosā stāv cilvēks, kā vienīgais apziņas un radības jēgas nesējs, apmulsis un svētu izbailu pilns, nojauzdams savu lielo uzdevumu Visvarenā Radītāja priekšā.

Gars ceļas augšam un dzimst jauns ideālisms ne no archīvu putekļiem un atraktiem kapiem, bet no apgarotās materijas, kuņā gribēja noslēpt garu. Ar izbrīnu raugās cilvēks, ka pasaule radīta pēc gara likumiem. Archīvi un kapi ir ceļa stabi, kas rāda, no kurienes mēs nākam un kas mēs esam. Tie ļauj mums nojaust ceļa turpmāko virzienu. Bet nākotne pieder mūžīgi mainīgā un dzīvā plūsmai.

Dzimst jauna gara dzīves pasaule, un cilvēce cieš asas dzemdību sāpes. Tā asiņo, un par bojā eju to tura nogurušie un nevarīgie. Viņu vaidi un nopūtas velk lejā arī vājos no mums, ietīdami apjukuma miglā apgarotību un sajūsmu, ko izstaro lieli ideāli, lieli mērķi, lielu uzdevumu piepildījums. Vai šie ideāli būtu apsīkuši? Vai tautas radītājs gars vairs nemet debesīs nekādas jaunas zvaigznes, kam sekot kvēlojošām sirdīm?

Pēc gigantiskā, nezin vai kādreiz cilvēces vēsturē sasniegtā, latviešu lidojuma no šķietamā iznīcības bezdibeņa uz sava vēsturiskā aicinājuma augstumiem, likās piepildīti vispārdrōšākie sapņi. Līdzeklis un forma šķita esam mērķis un saturs. Aiz tiem nebija pietiekoši skaidri redzami tālākie un īstie uzdevumi. Pārcilvēcīgajam spēku piepūlījumam sekoja īslai-cīgs pagurums. To izmantoja elementi, kam augstākais dievs savs naudas maks, un tie, kam latviešu tautas augšāmcelšanās ir dazis acī. Jaunatne, kas šī laikmeta miglā auga bez īstās saulītes, kam pāri ejošie vēji bija ienesuši sirdī svešus putekļus un ap-

dzēsuši ideālisma kvēli, sekoja ne zvaigznēm, bet gadījuma maldugunim.

Bet tad tauta vienā pašā 15.—16. maija naktī, savas valsts izcīnītāju un dibinātāju stiprās rokas vadīta, nopurināja no sevis nogurumu un miegu, visu mazdūšību un visu svešo un lieko, ar to no jauna parādīdama, cik stiprs un vesels ir savos dziļumos tās organisms.

Augstos torņos ved vēsturiskas kāpes. Ja skatās uz kāpēju no augšas vai no apakšas, tad laiku no laika viņš šķietami parādās vienā un tai pašā vietā. Tā arī kultūras gaita iet nemitīgi augšup, kaut arī mums dažreiz šķiet, ka vēsture atkārtojas. Jo augstāk cilvēks paceļas, jo plašāks tam atveras skats un lielāka tam pieder pasaule. Noietais ceļš — tautas vēsture ir sasniegtā augstuma mērs.

No tagad sasniegtā augstuma mēs redzam visumu it kā viņņojumu, nemitīgas maiņas un kustības pildītu. Šajā viņņojumā it kā izzūd viss, kas rokām taustāms, acīm redzams. Paliek tikai brīnišķīgās sakarības, kuņās atmirdz Pasaules Radītāja gudrība un vara. Ar svētlaimību pildās cilvēka sirds, nojauzdama, ka cilvēka gars ir tuvs Radītāja garam, kuņu citādi tas nevarētu izprast.

Radības visaugstākā vietā stāv brīnums — dzīvība ar pašu cilvēku, tās vainagojumu. Dzīvības mistērijas priekšā cilvēks godbijībā zemu noliec galvu un ar lielas atbildības sajūtu uzņemas viņam uzlikto pienākumu būt par radības saprātu un jēgu, par dievišķīgās misijas nesēju, kuņā meklējams Pasaules norises mērķis.

Pārdzīvojamais lielo pārvērtību laikmets iezīmējas ar lielo imperiju sabrukumu, ar ko krīt vienas tautas vara pār citām, ar sociālisma sabrukumu, ar ko noiet no skatuves spēks, kas tautas skaldīja no iekšpuses, ar materiālisma sabrukumu, ar ko atbrīvota cilvēka griba un izcelta personība un godā celtas mūžīgās garīgās vērtības, ar jauna ideālisma veidošanos, kas aizpilda plaisu starp dabas un gara zinātnēm. Šodien fiziķis un biologs vairs nav reli-

ģijas apkarotāji, bet var tikpat neliekuļoti un dziļas aizgrābtības pilni zemoties mūžam mirdzošā Golgātas krusta priekšā.

Ir radusies atdziņa, ka tehnika un vara pār dabas spēkiem tāpat aicināmas lauku dzīves veidošanai, kā tas līdz šim bijis pilsētā, un ka jāatrod līdzsvars starp lauku un pilsētas, starp dabisko un māksloto dzīvi, jo vienpusīgais novirziens apdraud tautas eksistenci.

No svešā jūga atpestītās tautas dibina savas valstis, lai veidotu savu īpatnējo dzīvi. Tās paliek viensētnieces, lai savu modinātāju un vienotāju vadītas attīstītu līdz pilnībai savu nacionālo seju un kā vienots un vesels dzīves organisms ar saskaņotu visu savu locekļu sadarbību celtu no savas dvēseles dziļumiem gaismā tur apslēptās mantas un radītu no tām lielas vērtības cilvēcei, apzinoties savu atbildību tās priekšā.

Nogurušās un savus dzīvības spēkus izsmēlušās tautas noiet no skatuves, un to vietā stājas jaunas. Šodien jauno starpā ir latviešu tauta. Viņas dzīvības spēkam par ķīlu ir gara mantas, darinātās un saglabātās laikos, kad valdīja uguns un zobens, viņas neticamā uzvara pār daudzkārtīgo pārspēku, viņas uzvara par nācijas dvēseli postošiem spēkiem 15. maijā.

Kad 1918. g. novembrī pie sabiedroto virspavēlnieka maršāla Foša ieradās vācu delegāti un izmīsumā lūdza nekavējošu pamiera noslēgšanu, aizrādīdami, ka vilcināšanās draud ar neizsakāmu postu, jo armija pārņemta dumpja gara, maršāls Fošs viņiem atbildēja: „manā armijā valda pilnīga kārtība“. Tiem, kas šodien sludina kultūras bojā eju aiz cilvēces radītāja spēka izsīkuma, mēs atbildam: „latviešu zeme ir dzīvības spēka pilna“.

Dabzinātnes, tehnika un materiālisms.

Dziļi satricināta dzīve un cilvēka pasaules uzskats. Trūkst līdzsvara cilvēku un tautu attiecībās. Meklēšanas pilns mūsu laikmets. Bet meklēt var ar gaišu cerību, un meklēšana var arī būt bažu, drūmas nojautas, pat izmisuma pilna. Ja apskatāmies, kā mūsu laikmets atspoguļojas literātūrā, gan zinātniskā, gan daiļliterātūrā, tad šķiet, ka pārsvarā melnā krāsa, ne gaisma. Arī tur, kur dzird dzīves priecīgas skaņas, tās asumu cauraustas. Liels nemiers un savstarpēja apkaņošana vērojama dažādās mācībās, kas mēģina atrast jaunuma sakni, un pavisam pretējās vietās to domā dažādie meklētāji atraduši. Par vienu un to pašu parādību dažādu novirzienu domātāji, pētnieki, dzīves kārtotāji un veidotāji pretējās domās.

Bet dzīve un tās celšana, katra cilvēka apziņa un prasība pēc skaidri saredzama dzīves mērķa necieš nenoteiktību un pretrunas. Tas spiež mūs ar neatlaidību meklēt atrisinājumu sasāpējušiem jautājumiem.

Risinādami sarežģīto parādību pinumu, parasti nonākam pie vecu veciem pretstatiem, gara un materijas, ideālisma un materiālisma, reliģijas un neticības, iznīcības un irracionālā u. t. t.

Par arēnu dažādo ieskatu cīņai mūsu laikmetā ļoti bieži noder tā mūsu kultūras dzīves izpausme, kas saistās ar matemātiku, dabas zinātnēm, tehniku un tā saucāmo materiālo kultūru. Šīs parādības it sevišķi bieži apskata sakarā ar pasaules saimniecisko krīzi, kuņā daudzi redz vēl dziļākas, mūsu kultūras jeb pat cilvēces krīzes izpaudumu. Šajā no vadā ieskatu pretešķība sasniegusi vislielāko asumu: vienā pusē materiālās kultūras dievināšana, otrā

pilnīga noliegšana un pat nosodīšana, un šķiet, ka nav izredzes samierināt karotājas puses.

Materiālās kultūras noteicošā loma mūsu laikmetā tik acīmredzama, ka par to lieki runāt. Zem tās zīmes katrs mūsu solis. Tā iespiežas katrā visattālākā stūrītī, katrā būdiņā. Tās pamats ir matemātika un dabas zinātnes, kuŗu jaunais un straujais attīstības posms sākas uz vidus- un jauno laiku robežas, tas ir pats jauno laiku īstenais saturs. Atsegdamas dabas noslēpumus, fizika un ķīmija devusi cilvēkam rokā līdzekļus likt dabas spēkiem sev kalpot, tā pavairodamas simt un tūkstoškārt cilvēka varu pār dabu. Un tehnika ir svīra, ar kuŗas palīdzību cilvēks liek dabas spēkiem pildīt šo uzdevumu, kas vairo materiālās vērtības un reizē ar to cilvēka labklājību. Tā mēs redzam, ka ar vienu kloķa pagriezīenu cilvēks var laist darbā dzinējmašīnu, kas dod tūkstošus zirgu spēku enerģijas. Šī enerģija, saņemta zemē saules staru veidā un gadu tūkstošos uzkrāta ar dzīvās pasaules — augu valsts zaļo lapu, starpniecību. Saules enerģija šeit iemiesojusies ķīmiskās reakcijās, no kā radās tādi savienojumi, kā cukurs un cellulōza, kas lielā daudzumā uzkrājušies zemes virsū un, augu atlieku veidā, dažādu ģeoloģisku procesu rezultātā, nokļuvuši zem dziļākiem slāņiem, kur šī dzīvās dabas kapsēta pārvērtusies akmeņoglēs. Līdzīgi cēlusies kūdra. Tiešs augu valsts darinājums ir malka, ko sadedzinot tāpat dabūjam siltumu. Siltums ir enerģijas veids, ko tvaika mašīnā, tvaika turbīnā pārveidojam mēchaniskā enerģijā. Tādu pat mēchanisko enerģiju dabūjam no ūdens kritumiem ūdens turbīnā. Bet ūdens kritums ceļas no nokrišņiem, kas nebūtu iespējams, ja saules stari neizgarinātu jūras, ezera, upes ūdeni. Vēja turbīnas dotā mēchaniskā enerģija tāpat cēlusies no saules stariem, kas rada temperatūru starpību gaisā, gaisa blīvuma dažādību un tā kustēšanos. Tā mēs redzam, ka visas kustības sākums ir gaisma, kuŗas pamatā liktās parādības ir arī visa esošā pamats.



Mēchanisko enerģiju savukārt varam pārveidot elektriskajā strāvā, to pēc vajadzības aizvadīt uz lielāku vai mazāku attālumu, un citā vietā atkal pārveidot mēchaniskā enerģijā, siltumā, gaismā pēc vajadzības.

Dzinējmašīnā iegūto enerģiju mēs pieliekam darba mašīnām, kas veic cilvēka roku vietā dažādu darbu: zāgē koku, vērpj, auž, stiepj metalla sliedes, sijas, stiepuļes, urbj un liec metallu, velk vagonus, arklus, ecēšas, ceļ kravas u. t. t.

Tā mēs esam sasnieguši to, ka lielāko daļu fiziskā darba, kas vajadzīgs cilvēka eksistences uzturēšanai, veic vairs ne cilvēks pats ar saviem muskuļiem, arī ne dzīvnieks, ko viņš pieradinājis darīt savu darbu, bet veic kalpinātie dabas spēki. Tādā kārtā cilvēce var ražot lielāku daudzumu materiālo vērtību, nekā to varēja cilvēks saviem spēkiem vien. Reizē ar to pieaug cilvēces bagātība un patērējamo vērtību daudzums, kas caurmērā pienākas uz katru cilvēku. Tā lielām iedzīvotāju masām top pieejams tas, kas senāk bija tikai nedaudzu izredzēto daļa.

Bet ar to vien neaprobežojas tehnikas svētīgais dzīves ietekmējums. Tās attīstība pārveido dzīvi pašos pamatos un atveļ jaunas, neparedzētas iespējamības. Šo sasniegumu pašā vidū ir uzvara pār telpu, atstatuma pārvarēšana. Pat ne gadu simts, tikai gadu desmiti pagājuši no tā laika, kad no Rīgas līdz Cēsīm bija 10 stundas ko braukt. Šodien, braucot pa dzelzceļu, vajaga 2 stundu, t. i. 5 reiz mazāk. Automobilī atstatumu var veikt arī 1 stundā, t. i. 10 reiz ātrāk, aeroplānā $\frac{1}{2}$ stundā, t. i. 20 reiz ātrāk. Es še neņemu rekorda ātrumu skaitļus: tad mēs dabūtu vēl pārsteidzošākas attiecības.

Ko tad nozīmē šāda kustības ātruma pieaugšana? Ja nemam vērā, ka visa mūsu dzīve izpaužas kustībās un ka liela daļa no tām tagad veicamas daudz īsākā laikā, tad top skaidrs, ka mēs vienā laika sprīdī varam daudzkārt vairāk padarīt, nekā agrāk. Mēs varam reizē ar to daudzkārt vairāk pārdzīvot. Ja apskatām kādu mūsu mūža posmu vai veselu cilvēka

mūžu un vaicājam, kas ir tā mērs, tad parasti mēs sakām — nodzīvotais laiks. Bet laiks pats par sevi ir abstrakts jēdziens, parādību uztveres forma, kuļai kā tādai nav satura. Saturu dod notikumi, kas šajā laikā ietelp. Laiks tad tikai var būt pārdzīvotā un dzīves-satura mērs, ja notikumi risinās ar vienādu ātrumu. Bet ja notikumu ātrums mainās, ja notikumu daudzums vienā laika sprīdī vairākkārt pieaug, tad cilvēks savā 70—80 g. ilgajā mūžā var pārdzīvot četrreiz vairāk, kā agrāk, ja pieņemsim, ka dzīves temps tapis četrreiz ātrāks. Tad iznāktu, ka cilvēka mūža saturs būtu tapis tāds, it kā tas dzīvotu 300 gadu ar agrāko dzīves tempu. Varam, tā tad, teikt: tehnika ir pagarinājusi cilvēka mūžu.

Šo atziņu vēl spilgtāk izceļ citi telpas pārvarēšanas sasniegumi, kas iemiesojas tēlegrafā, tēlefonā, bezdrāts tēlegrafā un tēlefonā, radiofonā un tēlevīzijā. Tā jau ir praktiskā telpas iznīcināšana, jo še cilvēku garīgās satiksmes līdzekļu pamatā ir kustība ar 300.000 km izplatīšanās ātrumu sekundē, tā tad mūsu zemes lodes atstatumi ar to galīgi iekaņoti.

Šis atstatuma iznīcināšanas veids skaņām ienes jaunu apstākli cilvēka dzīvē: cilvēces radītāja gara dotās aistētiskās vērtības padarītas pieejamas visai cilvēcei, katrai būdiņai, jo tas jau tikai laika jautājums, lai katrā būdiņā atrastos uztvērējs, kas būdiņas iedzīvotājiem atskaņotu vispilnīgākā lielāko mākslinieku izpildījumā visu, ko radījis mūzikas, rakstnieka, zinātnieka ģenijs, un tuvākā nākamība lai arī parādītu tēlevīzijas ceļā, kas kuļā katrā brīdī notiek jebkuļā zemes stūrī.

Tehnika, tā tad, cilvēka dzīvi ir padarījusi daudzkārt bagātāku, kā tas bija agrāk. Tas visā spilgtumā top redzams, ja saņemam īsos vārdos, ko šie sasniegumi mums dod. Varētu teikt tā: viss, kas ir uz zemes, ko acs var redzēt un auss var dzirdēt, top katram zemes iedzīvotājam pieejams.

Ja tad nu zinātnes un tehnikas ieguvumi spēj radīt tikdaudz materiālo vērtību, ka pēc dažu statistiķu aprēķina jau tagad zemes virsū varētu itin labi

dzīvot ne tikai faktiskie 2 miljardi iedzīvotāju, bet pat 10 miljardu, un ja katra cilvēka dzīve padarīta tik bagāta un pārdzīvojumu pilna, kāpēc tad SOS saucieni, nemiers, ienaids, izmisums?

Vispirms jau uz dzīves saturu attiecoties jāpiezīmē, ka absolūtais cilvēka pārdzīvojumu daudzums vien nav īstais dzīves satura mērs. Mēs bieži dzirdam no ļaudīm, kas sasnieguši pusmūžu un tam pāri: „cik ātri skrien gadi“. Bet bērnībā mums gads liekas ārkārtīgi garš. Tā tad, laika tecējuma ātrums mūsu psihiskajā uztverē subjektīvs, atkarīgs no tā, kā mūsu psihe katru pārdzīvojumu uztver. Bērnībā viss, ko mēs pārdzīvojam, ir spilgts. Dzīves saturs tāpēc bagāts, zināma laika sprīža kopiespaids liels, „gadi ir gaļi“. Vēlāk pārdzīvojumi atstāj mūsu dvēselē mazākas sekas, saturs pēc notikumu daudzuma varbūt daudzkārt lielāks, kā bērnībā, bet relatīvais saturs mazāks, „gadi skrien ātri“. Ja cilvēks ilgi patur spēju spilgti, intensīvi reaģēt uz pārdzīvojumiem, tad viņš ilgi paliek dvēseliski jauns. Ja šīs spējas ātri notrulinās, dzīve zaudē saturu, cilvēks jūtas vecs.

Šī garīgā notrulināšanās, kuņai padots ikviens cilvēks, stipri ierobežo dzīves saturu, kuņu nevar pavairot neaprobežoti, piegādājot cilvēka psihei vienmēr lielāku daudzumu ārējo iespaidu. Ja tas pārsniedz zināmu katram individam īpatnējo mēru, gara apvārksnis gan plešas plašumā, bet garīgā pasaule paliek sekla. Tāpēc bieži redzam, ka cilvēks dzīvodams klusumā, dabas tuvumā, jeb iedziļinādamies nelielā parādību aplokā, sasniedz lielāku dvēselisko pilnību, kā cits, kas dzenas pēc vienmēr jauniem iespaidiem. Tāpēc cilvēka garīgā pilnība nebūt neaug līdztekus materiālās kultūras un bagātības augšanai.

Katrā ziņā to dzīves tempu, kāds raksturīgs mūsu laikmetam, to steigu un nemitīgo traukšanos uz priekšu daudzi no mums sajūt kā nogurdinošu, pat mocošu, un meklē atpūtu atmiņās par agrāko mierīgo dzīves ritumu. Dzīve liekas zaudējusi savu romantismu, tehnika iznīcinājusi pirmatnējo dabas skai-

stumu, dabiskā vietā stājas vienmēr vairāk mākslo-
tais. Izzūd vecās parašas, patriarchālais dzīves rak-
sturs, sadrūp vecās tradīcijas, pati tradīciju nozīme
it kā izbāl nemitīgo jauno iespaidu plūsmā, kas ar
reibinošu ātrumu nomaina viens otru, it kā izdeldē-
dams pašu jēdzienu par nemainīgo, pastāvīgo, palie-
košo, ticību mūžīgajam un nemirstīgajam.

Tas rada satraukumu cilvēka dvēselē, nemieru un
nedrošības sajūtu sirdī. It kā vairs nepaliek pamatu,
uz kuņiem celt savu garīgo dzīvi, it kā zūd pavedieni,
kas agrāk novilkta dzīves vadošās līnijas. Atskan
sauciens: „nost tehniku, atpakaļ pie dabas!“ Šiem
saucieniem arī citi iemesli. Mašīna un tehnika pār-
veidoja saimniecisko dzīvi un attiecības ļaužu starpā.
Katrs jauns tehnikas ieguvums, kas ar mašīnas pa-
līdzību ļāva ražot preces lētāk, kā ar roku darinātās,
atņēma darbu un maizi amatniekiem. Izveidojās
lielrūpniecība, un radās lielas strādnieku masas. Sa-
ražotiem produktiem vajaga patērētāju. Jāsameklē
tirgus, kas dažreiz iegūstams tikai asiņainos kaņos.
Nemitīgā dzīve ražot preces vienmēr lētāk, gan vei-
cina tehnikas attīstību, bet noved arī pie saimnie-
ciskām krīzēm un bezdarba. Tā cilvēces aplaimoša-
nas vietā tehnika noved pie cilvēces posta, kuņa iz-
paudumu jo spilgtu posmu pašreiz pārdzīvojam. At-
kal atskan lāsti teknikai un saucieni: „nost mašīnu“.

Ar industrijas attīstību saistās arī citas pārmai-
ņas dzīves iekārtā, kas atkal noved pie negatīvām
sekām. Izveidojas rūpniecības centri lielu pilsētu
veidā, kuņos cilvēki dzīvo mākslotos apstākļos tālu
no dabas. Vienmuļīgais, notrulinošais darbs pie ma-
šīnas veicina cilvēka daudzu spēju atrofēšanos. Pil-
sētu iedzīvotāji paliek fiziski un morāliski vāji. Tie
izdzimst un pēc dažām paaudzēm nedod vairs dzīves
spējīgus pēcnācējus. Tā zūd tautas dzīvais spēks.
Atskan pilnīgi dibināts sauciens: „ārā no pilsētas,
atpakaļ uz laukiem!“

Tā tad, iemeslu noliedzošam noskaņojumam pret
tehniku šķietami daudz. Reizē ar to rodas arī no-
raidoša attiecība pret dabas zinātnēm, kas ir techni-

kas attīstības idejiskais pamats, negātīva, pat naidīga attiecība pret dabzinātnisko izglītību. Ir radusies plaisa starp gara un dabas zinātnēm, kas intelligenci sašķēlusi divās naidīgās nometnēs. Gara zinātņu pārstāvji, klasiskās izglītības aizstāvji, reprezentē reizē ar to ideālisma sludinātājus, kas asi nostājas pret dabzinātņu atziņām, jo tās cilvēci novedušas pie materiālisma, laupījušas viņam ticību, sagrāvušas ētiskās vērtības, novedušas cilvēces saimniecību un sociālo attīstību strupceļā un radījušas dvēselē tukšumu. Dabzinātnes savukārt vaino gara zinātnes neauglībā, nespējā radīt jaunas atziņas, jaunas kultūras vērtības. Viss to radīšanas laikmets it kā jau secen, tikai retrospektīvi tās visādās variācijās grozās ap sastingušajām, kādreiz radītām atziņām un formām, vai arī aiziet abstraktu jēdzienu iztirzāšanā, kas nespēj ietekmēt cilvēka dzīvi, padarīt to ne labāku, ne ļaunāku. Pēdējā gadu simteņa dabzinātņu pozīcija bija sevišķi izdevīga pateicoties to straujai attīstībai, kas nesa cilvēcei gan veselus jaunu atziņu plūdus, aizraujot sev līdz cilvēku prātus, gan praktiskajā dzīvē pa daļai tieši, pa daļai ar tehnikas starpniecību, neskaitāmus labumus. Dabzinātnes norāvušas nezināšanas plīvuri neskaitāmām parādībām un lietām, un pāršķēlušas tumsu ap tām. Tāpēc likās, tās spējīgas atrisināt visas pasaules mīklas. Pati dzīvība likās, šodien vai rītū būs salikta pazīstamos fiziskos procesos un ķīmiskās reakcijās, un materiālisma pravieši nešaubījās, ka tikai laika jautājums, kad cilvēka dvēsele izskaidrosies kā vienkāršs mehānisms. Fizikas un ķīmijas likumiem mēģināja pakļaut arī sabiedriskās parādības, un tā izauga slavenais vēsturiskais materiālisms, kas materiālo vērtību ražošanā un dalīšanā redzēja visu mūžīgo mīklu atminējumu un cilvēces vēsturē tikai saimniecisko attiecību attīstību. Pakļaujot cilvēka dvēseli fizikas patvaldniekam — kauzālītes jeb cēlonības principam, radās determinisma mācība, ar ko cilvēkam bija atņemta gribas brīvība. Šīs mācības apgaismojumā cilvēks bija absolūti nevarīgs, padots aklo dabas

spēku spēlei, nevarēdams grozīt savu likteni, kā krītošs akmens nevar grozīt savas kustības virzienu. Tāpat visu dabas parādību norise, cilvēces vēsture nevarēja būt citāda, kā tā, ko tai noteikuši fizikas likumi. Ja to sakarība mums pilnībā būtu zināma, tad zemes, kosmosa un cilvēces likteņus varētu izteikt ar vienu matēmatisko formulu, kas aptvertu ne tikai visus notikumus pagātnē un tagadnē, bet matēmatiski pareizi noteiktu visu, kas notiks nākotnē. Diezgan savādi, ka ar šādu vēstures izpratni sociālisti aicināja strādnieku masas uz cīņu ar pastāvošo sociālo kārtību. Ja jau cilvēks vēsturi nevar ietekmēt, tad jau debesu valstība zemes virsū iestātos pati no sevis, kam tad izliet asinis?

Determinisma mācība un līdztekus tam brīvības, brālības un vienlīdzības sauciens bija atņēmis cilvēkam arī viņa īpatnējō seju. Reālizējot šos lozungus, visi cilvēki būtu nolīdzināti vienādi. Tie, stingri sekojot šai mācībai, vairs neatšķirtos viens no otra. Tos vislabāk būtu apzīmēt ar numuriem, jo tikai to skaits spēlē lomu. Personības nozīme padarīta līdzīga nullei. Ja cilvēka griba nav brīva, tad viņš arī nav atbildīgs par saviem darbiem. Ētiskās vērtības, tā tad, pilnīgi zaudē nozīmi. Jāparūpējas tikai par to, lai pie mašīnas par mašīnu palikušais cilvēks būtu savā vietā lielajā sociālisma valstībā — mašīnā. Viss tas, kas līdz šim bija virzījis cilvēci uz priekšu un augšup — dziņa tapt pilnīgākam, tapt par personību, veidot savu īpatnību un ar to teikt savu vārdu, izsludināts par aplamu un noziedzīgu. Tautība — kaitīgs aizspriedums, jo nacionālās īpatnības runā pretim absolūtai vienlīdzībai un traucē sociālās revolūcijas atīstīšanos. Tai vietā likta šķiru cīņa, vispilnīgākā nacionālo spēku iznīcinātāja. Noliegtas individuālās radītājas spējas, to vietā likts daudzgalvainais, no gribas atbrīvotais, pūlis.

Un visa šī mācība izsludināta par pēdējo zinātnes vārdu, par neapgāžami zinātniski pareizu, par teoriju, kas nelaužami loģisku secinājumu virknē it kā

noiet līdz savam pamatam — eksaktajām jeb matemātiskajām dabzinātnēm!

Ja tā tad nu cilvēks padarīts par putekli, tā dvēsele par mēchanismu, tam atņemta sava griba, tā radošam garam apgriezti spārni, par bezvērtīgu izsludināts viss, kas nav prece un neiekļaujas tirgus biļetēnos, viss, kas līdz tam bijis cilvēkam svēts un tā vadītāja zvaigzne, vai tad brīnums, ja pret to uzstājas gara zinātņu pasaule, ideālisma sargi, klasiskās izglītības aizstāvji, kas bija cilvēku nostādījuši savu pētījumu, savas gādības, savas aistētikas, savu dzīves mērķu degpunktā? Un ja šīs gara zinātnes saskatīja sociālisma un materiālisma aizmugurē dabzinātnes, kā visas šīs mācības pamatu, kā tad lai tās nenostātos vienas pret otrām divās naidīgās frontēs?

Tas, ko es nu tālāk gribu iztirzāt un kas mana priekšlasījuma nolūks ir — meklēt atbildi uz jautājumu: vai dabzinātnes var būt par vēsturiskā materiālisma bazi un vai plaisa starp gara zinātnēm un dabzinātnēm nepārejama vai tikai šķietama?

Šajā ziņā vispirms stingri jāšķīro divi momenti: kā uz dabas zinātnēm skatās paši dabzinātnieki un kā uz tām skatās nedabzinātnieki. Jums visiem pazīstami visvisādi zinātnes un tehnikas brīnumi, ko ikdienas apraksta dienas prese. 99% no tiem vēlāk izrādās par pilnīgām aplamībām. Lai pēdējos zinātnes sasniegumus varētu pareizi izprast, jābūt pašam zinātniekam. Tas, kas jauns un liels, vienmēr tā izceļas no parasto jēdzienu un parādību līmeņa, ka vajaga ilgāka laika, lai nespeciālisti pierastu pie jaunā un bieži grūti saprotamā. Tāpēc dienas prese gandrīz sistēmātiski atstāsta jaunākos zinātnes sasniegumus aplamā apgaismojumā. Neizprašanai pievienojas vēlēšanās radīt sensāciju, laiž darbā fantaziju, un rezultātā izaug nekad neatrasti atradumi vai pilnīgi izķēmotas atziņas.

Presei tas būtu piedodams. Bet nepiedodami, ja arī zinātnieki, kas strādā zināmā zinātnes novadā un grib izmantot kāda cita novada datus, aprobežojas ar pārāk paviršām zināšanām šajā nozarē un pat mē-

ģina spriest par tās kompetencēm, iespējamībām un tālāko attīstības gaitu. Tad nu iznāk, ka hipotezes un nākotnes cerības, kas ne katrreiz piepildās, izsludina jau par gataviem ieguvumiem jeb negrozāmiem likumiem. Varbūt, viens otrs dabzinātnieks atļāvies arī skaļi sapņot par rožaino nākotni. Bez fantazijas jau nevar radīt. Bet dabzinātnes pašas vislielākā mērā atturīgas savu sasniegumu novērtējumā. Tās māca ne tikai lepnumu, bet arī pazemību. Un šajā pazemībā cilvēce smēlusies vairāk vērtību, nekā lepnumā. Piemēram lai būtu minēts pirmais termodinamikas likums, uz kuŗa balstās visa modernā fizika, ķīmija, tehnika. Tas izteic, ka enerģija nezūd un nerodas no nekā. Pasaules ritums ir viena enerģijas veida pārvēršanās citā. Kopējais enerģijas daudzums nemainīgs. Citādi šo likumu izteica tā: perpetuum mobile neiespējams. Šajā formulējumā tas ir neskaitāmu mēģinājumu un pārdrošāko sapņu iznīcinātājs, sapņu — par spēka radīšanu no nekā. Bet no šīs atziņas par to, ko cilvēks nespēj, radies simts citu par to, ko cilvēks spēj. Iemiesodams to technikā, cilvēks ieguvis neizmērojami vairāk, kā tas domāja sasniegt ar mūžīgi paškustošās mašīnas atrašanu.

Tāpat varas ierobežojums ir otrais termodinamikas likums, kas liecina, ka enerģija tikai tad var veikt darbu, ja pastāv enerģijas līmeņu starpība, potenciālu jeb spriegumu kritums. Tā siltums ir enerģijas veids. Bet šo enerģiju varam pārvērst darbā tikai, ja mums ir temperatūru starpība. Ūkeana ūdeņi satur kolosālu daudzumu siltuma. Bet ja ūdens temperatūra visur vienāda, mēs nevaram to pārvērst dzinējspēkā. Ūdens kritums arī tikai tāpēc dod mums dzinējspēku, ka šeit ir līmeņu starpība. Citādi šo likumu izteic tā: otrā veida perpetuum mobile neiespējams. To sauc arī par enerģijas vērtības krišanas likumu, jo no tā izriet, ka enerģijai kosmosā tendence pāriet mazvērtīgākā siltuma enerģijā, kas izklīst pasaules telpā, izlīdzinādama tur temperatūru starpību. Kad kosmosā izlīdzināsies temperatūru starpība, tad izbeigsies arī visa kustība un dzīvība.

„Izdzisīs zvaigznes un apstāsies pasaules pulkstenis.“ Tā tad nāvi visam, kas ir, pareģo šis fundamentālais dabas likums, kaut arī ļoti tālā nākotnē.

No otrā termodinamikas likuma izriet arī tas, ka fiziskās pasaules norise nav bezgalīga, jo tas paredz tās beigas galīgā laika sprīdī, ja tikai pats kosmoss nav bezgalīgs. Ka tas nav bezgalīgs, mūs spiež domāt modernās astronomijas atziņas. Ja pasaules norisei jāizbeidzas, tad tai jābūt arī sākumam. Ja jau saskaņā ar otro likumu pasaule novalkājas, tad kādreiz bijis mirklis, kad tā bija pavisam jauna, kad tā bija tā organizēta, ka darba spējīgas enerģijas bija maksimums, par kuŗu vairāk nevarēja būt. Šis mirklis ir aiz mums aprobežota laika atstatumā. Tā tad, pasaules norisi mēs nevaram iedomāties bez sākuma un tāpat bez beigām, kamēr pastāv otrais termodinamikas likums. Bet līdz šim nav izdevies atrast gadījumu, kas tam runātu pretim.

Lai gan sociālās parādības nav tieši atvasināmas no fiziskām, bet ja sekotu materiālistu piemēram un mēģinātu spriest pēc analogijas, kādas konsekvences izriet no sociālās vienlīdzības deklarācijas, tad būtu jāsecina, ka tā mums sola sastingumu un nāvi, jo sastingumu un nāvi apzīmē termodinamikas valodā izlīdzinājums.

Pašreiz tikai konstatēsim vienu: fizikas likumi nerunā pretim tam, ka pasaulei ir sākums un gals. No bezgalības laikā mums jāatsakās. Aiz citiem iemesliem, kuŗu pamatā modernās teorētiskās fizikas un astronomijas atzinumi, pasaule arī telpā aprobežota.

Šiem ierobežojumiem pēdējā laikā pienācis vēl viens klāt. Termodināmika izveidojusies jau pagājušā gadu simtenī, un gadu simteņu maiņa sastop to pilnīga brieduma stāvoklī. Kā jau minēts, tās atziņas cilvēcei nesušas neaprēķināmi bagātus augļus ar to pielietošanu technikā.

Atziņas, par kuŗām es vēl gribu šeit runāt, attiecas uz visjaunākiem teorētiskās fizikas sasniegumiem, kas ir pēdējā gadu desmita ieguvumi. Tie saistās ar

lielo apvērsumu laika un telpas izpratnē, ko atnesa relātīvitātes fizika un kvantu teorija, kas pašos pamatos apvērsušas agrākos priekšstatus par pasaules uzbūvi un nonākušas līdz tādām abstrakcijām, kas prasa, lai mēs pilnīgi atsakāmies no jebkādiem modeļiem atomu pasaulē. Konkrētu priekšstatu vietā šeit stājas vienīgi matēmatiskie simboli. „Agrāk pasauli būvēja inženieri,“ saka A. Eddington's, „tagad to būvē matēmatiķi.“ Atstāstīt šo teoriju būtību vismaz pašreiz nav iespējams nespeciālistiem saprotamā veidā. Var tikai atzīmēt, ka šo teoriju apgaismojumā izvirzās brīnišķīgas attiecības starp cilvēka garu un kosmosu. Tā vien šķiet, ka likumi, pēc kuriem būvēta kosmosa celtne, būtu tie paši, kas ir cilvēka gara likumi.

Es tagad apstāšos pie vienas šīs jaunās fizikas atziņas, kas sacēlusi veselu vētru zinātnieku pasaulē un tuvu stāv dažiem jautājumiem, kas mūs pašreiz interesē un cieši saistīta ar lielākām pasaules mīklām. Tā ir tā saucamā nenoteiktības relācija. (Heisenberg's 1927). Viss, ko par dabas parādībām saka fizika, ir skaitļi un to sakopojumi, kas izteic zināmus mērojamus lielumus. Šie atmērījumi iegūst tikai tad reālu nozīmi, ja mēs tos varam praktiski izdarīt, bet ne tikai teorētiski izdomāt. Nu izrādās, ka mērīšanas ziņā, pie kam mērīšana šeit jāsaprot visplašākā nozīmē, t. i. ka runa iet ne tikai par mērīšanu ar metru, bet ar dažādām optiskām u. t. t. vizismlalcinātākām metodēm, liela starpība starp makrokosmu un mikrokosmu, un ka mērīšanai mikropasaulē ir robežas, kuŗām pāri nevar iet. Ja ņemsim, piemēram, atoma pasauli ar tā kodolu un ārējo elektronu čaulu, kas uzbūvēts līdzīgi saules un planētu sistēmām, un mēģināsim izdarīt mērījumus ar elektronu, kas atrodas kustības stāvoklī, tad izrādās, ka nevaram vienā laikā precīzi noteikt tā atrašanās vietu un kustības ātrumu. Ja precīzi noteiksim vietu, tad ātrumu varēs noteikt tikai ar lielāku kļūdu. Otrādi, ja ātrumu noteiks smalki, tad vieta tikai rupji nosakāma. Lieta tā, ka pati mērīšana ir zināma fi-

ziska akcija, kas uz mikropasaules robežām var šo pasauli sagrāut, un reizē ar to mērīšana zaudē jēgu, jo kad tā izdarīta, vairs tās sistēmas, kas mērīta, nav. Lai konstatētu, piem., atomā elektronu, uz to jāraida gaismas kvants. Ja izvēlēsimies īsa viļņa garuma starus, piem., Roentgena starus, tad, ja kvants elektronu ķers, tas, kā lielas enerģijas nesējs, izsviedīs elektronu no atoma. Ja mēs uz elektronu raidīsim mazas enerģijas garu viļņu kvantu, tad viļņu garums pārsniegs visa atoma caurmēru un ar tik rupju „mēru“ mēs nekādu datu par elektrona vietu atomā neiegūsim, tāpat kā mērīdami adatas caurmēru ar veselu metru, kam nav sīkāku iedaļu, nedabūsim nekādu skaitli, kas izteic adatas resnumu. Ja tad nu mikropasaulē ir robežas tam, ko var mērīt un tam, ko viņā ar tiešu mērojumu var konstatēt, un ja mēs novērošanas līdzekļos esam sasnieguši iespējamības robežas, aiz kuŗām tālāk nevar iet, tad tas nozīmē, ka šīs mikropasaules daļas nav ietveramas skaitlisko attiecību likumos un var būt ārpus kātras cēloniskas sakarības ar ārieni. Tā tad mikropasaulē mums jāatsakās no stingras cēloniskas sakarības, citiem vārdiem, fizika atsakās no kauzālītātes principa.

Šim apstāklim ārkārtīgi liela nozīme. Determinisma aizstāvji un gribas brīvības noliedzēji savas teorijas cēla uz fizikas likumiem, ko uzskatīja par visas pasaules, dzīvās un nedzīvās, pamatu, pārliecībā, ka agri vai vēlu izdosies visas parādības salikt elementāros fizikas procesos, kuŗos, likās, neaprobežoti valda cēlonības princips. Un tagad no šī principa atsakās pati fizika, likdama cēloniskās sakarības vietā lielāku jeb mazāku varbūtību, aprēķināmu ar statistisko metodu palīdzību. Šī varbūtība var jau praktiski ļoti tuvojies tādām stāvoklim, it kā starp divām parādībām valdītu stingri kauzāla sakarība, bet tā tomēr nav.

Dzīvības apdrošināšanas biedrības, piem., uz mirstības tabulu pamata, kas aprēķinātas uz lielu novērojumu skaitļu pamata, ar apbrīnojamu drošību var paredzēt, cik zināmas profesijas tās klientu 60 gadu

vecumā nomirs gada laikā. Bet šīs likumības nevar paredzēt, kuŗi no klientiem tie būs. Analogas ir sakarības fizisko parādību pasaulē, un tikai jaunākā laikā ir noskaidrojies, ka liela daļa fizikas likumu, kas šķita pamatoti uz cēloniskām sakarībām, savā dziļumā ir tikai statistiskie likumi.

Pie šī jautājuma es kavējos tāpēc ilgāk, ka ar to ciešā sakarā fundāmentālais jautājums par cilvēka gribas brīvību, no kuŗa atrisinājuma savukārt atkarājas rinda ētisko un sabiedrisko jautājumu. Lai gan pati par sevi nedzīvās pasaules likumību attiecināšana uz dzīvo pasauli un dzīvo būtņu dvēseliskajām parādībām runā pretim stingri zinātniskai pieejai jautājumam un eksaktā, objektīvā zinātne nekad nav uz šā viedokļa nostājusies, jo tāds viedoklis ir tikai hipotežu, minējumu un paviršu vispārinājumu radīts, tad ar kauzālītātes principa nocelšanu no fizikas pasaules patvaldnieka troņa, arī materiālistam galīgi un uz visiem laikiem izņemts pamats zem kājām. Līdz ar to sabrūk sociālisms, marksisms un visas dažādās sociālās teōrijas, kas teicās esam būvētas uz matēmatisko dabzinātņu pamata. Tāpēc vietā ar visu noteiktību pasvītrot, lai tās turpmāk uz dabas zinātnēm neatsaucas.

Jau tika minēts, ka dzīvai pasaulei fizikas un ķīmijas likumi piemērojami tikai pa daļai. Dzīvības pamatā ir parādības, kas ar fizikas un ķīmijas likumiem vien nav atrisināmas. Dzīvība zinātnei ir mīkla, kuŗas priekšā tā pagaidām stāv bezspēcīga, reizēm pat zaudēdama cerību to jebkad atminēt, bet tad atkal ar jaunu sparū uzbrūkdama tās noslēpumiem, lēnām vienu otru no tiem iekaŗodama, bet bez pilnīgas pārliecības tos kādreiz pilnīgi pārspēt.

Bet dzīvā pasaule, tās stāvoklis kosmosā, tās izcelšanās un likteņi nu ir tie, kas mūs skaŗ vistiešāk. Es jau sākumā atzīmēju, ka dzīvā pasaule krāj enerģiju, ko tik izšķērdīgi šķieŗ saule izstarojumu veidā. Zemes garozas pārveidošanā dzīvai pasaulei ļoti liela nozīme, ko parasti pietiekoši nenovērtē. Pasaules norise, kā mēs redzējam, iet tādā virzienā, ka darba

spējīgas enerģijas daudzums samazinās, kā saka, aug entropija. Bet dzīvās pasaules darbs izpaužas augstvērtīgās enerģijas uzkrāšanā.

Paceļas jautājums par dzīvības stāvokli kosmosā, vai tā gluži ikdienišķa parādība, cik ticama tāda hipoteze, ka kosmosā bezgalīgs skaits ķermeņu, uz kuriem ir dzīvība un pat, varbūt, mums līdzīgi cilvēki.

Es ieminējos par pasaules telpas bezgalību vai aprobežotību un aizrādīju, ka modernā astronomija nosvežas uz aprobežotās pasaules telpas pusi. Šie secinājumi izriet no matēmatiskiem pētījumiem, ko šeit nevar apskatīt. Es atzīmēju tikai dažus novērojumus, kas apstiprina domu par pasaules aprobežotību. Konstruējot vienmēr pilnīgākus tēleskopus, padarām vienmēr jaunus zvaigžņu pulkus pieejamus cilvēka acij, pie kam attiecība, kādā atklājas jaunie zvaigžņāji, sākumā aug, tad sāk krist, pie tam stipri strauji. Citiem vārdiem sakot, zvaigžņu biežums sākumā pieaug, tad sāk krist un, tā tad, telpa paliek vienmēr tukšāka, retāk piepildīta ar zvaigznēm. Ir pat bijuši mēģinājumi uz šo novērojumu pamata aprēķināt varbūtējo zvaigžņu daudzumu pasaules visumā, pie kam pamats domāt, ka šis skaits nav bezgalīgi liels matēmatiskā nozīmē.

Apstājoties pie jautājuma par dzīvības izplatību kosmā, vispirms jāapskata mūsu pašu saules sistēmas planētas, no kurām runa var būt tikai par Veneru un Marsu. Nu izrādās, ka Veneras atmosfērā līdz šim nav konstatēts skābeklis. Tā tad uz tās virsus dzīvība nav iespējama. Bez tam Venera mūžīgi tīta miglā un mākoņos un, laikam, tās virsa klāta ar ūdeni. Tā tad še iespējami tikai ūdens dzīvnieki, ja tādi tur būtu. Interesanti šajā sakarībā atzīmēt kādu teoriju, kas rāda, cik dziļi skaļ debesu ķermeņa dzīvi daži apstākļi, kas liekas būtu pavisam gadījuma rakstura un ļoti tālu no apskatāmām parādībām.

Nevienai planētai nav tik liela pavadoņa, kā mūsu mēnesis, kas sastāda $\frac{1}{80}$ daļu no zemes svara. Citu planētu pavadoņi ir tikai to tūkstošdaļas lieli. —

A. Eddington's tad arī saka, ka, ja viņš satiktos ar kādas citas planētas iedzīvotāju, tad daudz ar ko lepoties viņam kā zemes patriotam nebūtu, bet ar mūsu mēnesi varētu droši palielīties, citiem nevienam tāda mēneša nav.

Par šī lielā mēneša izcelšanos pastāv tāda hipoteze, ka saskaņā ar Kanta-Laplasa teoriju no formējošās miklveidīgās zemes masas atrāvusies samērā liela pika, pateicoties ārkārtīgi reti iespējamai debesu ķermeņu sakārtošanai telpā, to gravitācijas un rotējošās zemes centrālā spēku ietekmē. No bedres zemē, kas ar to radusies, izveidojies Klusais okeans. Tas nu savukārt uzņem tik daudz ūdens, ka tikai pateicoties šim apstāklim ne visa zeme pārklāta ar ūdeni. Ja tādas bedres nebūtu, zemes virsa būtu segta ar ūdeni, kā tas ir uz Veneras, tā tad šie sauszemes dzīvnieku un arī cilvēku nebūtu.

Iepazīstoties tuvāki ar Marsu, jākonstatē, ka tur tādi temperatūras apstākļi, kas atļauj tur, varbūt, pieņemt augu pasauli, bet dzīvnieku eksistence liekas izslēgta.

Pārejot tālāk uz citām saulēm, atklājas pārsteidzoša parādība, ka līdz šim nav atrasts nevienas citas tādas, kam būtu planētas, izņemot mūsu pašu sauli, kas citādi ne ar ko citu neizceļas. Ir milzīgs skaits dubultzvaigžņu, ko var izskaidrot ar to, ka zvaigznes masai, no miglāja sablīvējoties un samazinoties, pieaug rotācijas ātrums un tā rodas tendence sadalīties. Visdabiskākais sadalīšanās veids te nu ir, ka tā pārdalās uz pusēm un tā rodas divi zvaigznes. Vairāku atsevišķu masu atdalīšanās iespējama tikai ļoti īpatnējos apstākļos. Tā var notikt tādā gadījumā, ja zvaigzni ar pašķidro masu, kas atrodas tādā iekšējo spēku stāvoklī, ka neizbēgama sadalīšanās, iespaido kāds cits debesu ķermenis ar savu gravitācijas lauku. Vajadzīga tāda ārkārtīgi reti iespējama sagādīšanās, lai mūsu saulei pienāktu pietiekoši tuvu kāda cita saule, kas tad izsauktu šādu atsevišķu masu atrašanos vispirms gredzenveidīga ķermeņa veidā, no kuŗa vēlāk izveidojas planētas lode.

Ja ņem vērā, ka izplatījumā zvaigznes atrodas tādā relatīvā atstatumā, kādā atrastos zemes lodes tilpumā ievietotās 20 tenisa bumbas, tad top skaidrs, cik maza iespēja uz aprakstīto sauli sastapšanos. Ir par maz datu, lai šo varbūtību precīzi aprēķinātu, bet astronomi vērtē aptuveni tā, ka uz ik simtu miljonu kosmosa zvaigžņu varētu būt viens tāds gadījums.

Lai nu planēta būtu apdzīvojama, vajadzīga vēl veselā rindā citu apstākļu sakrišana. Tā temperatūras svārstības uz tās nedrīkst pārsniegt dažu desmitu gradu robežas, pie tam tā, lai ūdens atrastos šķidrā veidā. Bet temperatūra svārstās kosmosā no -273°C , tā saucamās absolūtās nulles, līdz vairāk desmit miljoniem gradu dažu zvaigžņu iekšienē. Tā tad atkal vajadzīga ārkārtīgi reta apstākļu sagādīšanās, lai temperatūra noturētos tajās robežās, kurās iespējama dzīvās šūniņas eksistence. Šai dzīvai šūniņai tālāk vajadzīgas uztura vielas. Tas savukārt prasa, lai materiāls būtu uz attiecīgās planētas noņemtu ķīmisku savienojumu veidā.

Ja nu pieņem, ka visā pasaules visumā būtu dažas saules, kam apdzīvojamas planētas, tad pavisam maza paliek varbūtība, ka tur vienā laikā būtu reālizēti arī visi citi dzīvības eksistencei piemērotie nosacījumi. Un ja vēl ņem vērā, ka planētās tikai zināmā mūža posmā var visi minētie apstākļi rasties, tad dzimst pārdrošā doma, ka laikam mūsu zeme ir pašreiz vienīgais debesu ķermenis, visā 4000 miljonu gaismas gadu lielajā kosmosā, uz kuŗa dzīvo cilvēks.

Pasaules norises un cilvēka lomas izpratnei šai atziņai gandrīz neapņemami liela nozīme. Tā jo spilgti izceļas uz sagrūvušā materiālisma drupām. Materiālisms zemi bija padarījis par putekli kosmosā un cilvēkam atņēmis seju un personību. Visas dzīvības parādības un cilvēka dvēsele bija pārvērstas par aklo dabas spēku spēli, nodzēsta cilvēkā dievišķīgā dzirkstele. Visu nolīdzinošais sociālisms neatstāja vietas nekam, kas izceltos pāri vienmuļīgajam līdzenumam.

Un nu ne sapņotāji, ne vecās pasaules pravieši, ne spekulatīvo gara zinātņu bruņinieki, bet aukstās un nesaudzīgās dabas zinātnes, kuŗu ierocis pieredze un matēmatika, un kuŗu materiāls sausie skaitļi, — pasludina, ka vienīgais apziņas nesējs pasaules visumā un šī visuma un pasaules norises vienīgā jēga ir cilvēks. Un lai taptu šis cilvēks, pasaules Radītājam bija jāsviež izplatījumā trīs miljardi sauļu, lai viena no tām vinnētu lielo lozi un dzemdētu planētu, uz kuŗas gadu miljardos rodas tādi apstākļi, ka tur izveidojas vislielākā misterija — dzīvība. Ar to par mēchanismu izsludinātais bezsejas cilvēks pacelts vēl neredzētā augstumā un apmulsis no šā augstumu spožuma, svētu trīsu pārņemts, raugās uz viņam uzliktā uzdevuma lielumu. Jauna rīta blāzma apspīd cilvēka atdzimšanu, ko cilvēce pārdzīvo asas sāpes ciezdama. Šo atdzimšanu iezīmē personības izcelšanās no pūļa un tautas izcelšanās no internacionālās masas. Personības saturs ir īpatnība un īpatnības avots un sakne — līdz pilnībai izveidotā tautība. Tā var elpot, augt un tapt pati tikai nacionālā valstī. Nacionālā valsts ir forma, kuŗā veidojas tautas organisms. Tas ir kā liela koka augums, kam dziļi zemē saknes, ar kuŗu cieši saistīts celms un ar to saudzis kronis. Tur katrai lapiņai sava vieta un savs uzdevums.

Tad nu iznāk, it kā materiālā kultūra būtu novedusi cilvēci strupceļā, padarījusi cilvēci nelaimīgu. No tās tad nu būtu jāatsakās, lai cilvēce atgūtu agrāko, nosvērto, kā daudziem šķiet, laimīgo dzīves ritumu. Bet teiciens „vēsture atgriežas“ ir aplams. Atpakaļ mēs netiekam, mūsu liktenis — mūžīgi uz priekšu. Un atgriešanās arī nav vajadzīga. Kultūras krīze radusies nevis no dabas zinātņu un tehnikas attīstības, jo mēs jau redzējām, kādu svētību cilvēcei nesusi tehnika, tā tad arī tās radītāja, dabzinātne, un redzējām arī, ka dabzinātne nav pazudinājusi cilvēka dvēseli un personību, bet gan savos pēdējos sasniegumos atdevusi cilvēkam gribas brīvību un to cēlusi vēl neredzētā godā starp zvaigznēm.

Aplama tikai dabas zinātņu izpratne un tās atziņu patvaļīgais un aplamais tulkojums, kas kultūru bija novedis strupceļā. Nevis materiāla uzskundzējies pārgarū, bet gan zinātne ir materiālu apgarojusi un likusi tai garam klausīt. Katra mašīna, katrs tehnikas veidojums ir cilvēka ģenija un iedvesmes radīts, nemitīgās meklēšanas un zinātgribas auglis. Daikts cilvēka rokā bija pirmais solis no dzīvnieka uz cilvēku. Tehnikas veidojumi var tāpat būt daiļuma pilni, kā kuŗš cits cilvēka gara darinājums. Bet šī daiļuma izprašanai cilvēkam jāseko zinātnes attīstībai gaitai.

Tas liek atsacīties no ieskata, ka tikai vecās pasaules radītās vērtības ir īstas, paliekošas, mūžīgas un aplaimo cilvēci. Vecā pasaule ir sastingusi formu, statikas pasaule. Bet īstenība ir nemitīga maiņa, mūžīga plūsma. Vecā pasaule varēja saskaitīt tikai gabalus. Mainīgais tai bija nepieejams. Mainīgo mācija skaitļos tvert tikai uz jauno laiku robežas izaugusē bezgalīgi mazo lielumu matēmatika, kas tad arī ir visskaidrākais jauno laiku robežstabs.

Kultūras krīzes atrisinājums meklējams gara zinātņu un dabas zinātņu atziņu sintezē. Gadu desmitus starp tām pastāvēja plaīsa, kas šķīta nepārejama, bet šodien tā pārvarēta. Dabzinātņu un matēmatikas atziņām jāsakūst ar gara zinātņu pasauli. Pasaules centrā nostājas dzīvība un tās vaiņagojums — cilvēks. Cilvēka radītājs gars saskata pasaules veidojumā savu atspīdumu, un apzinās savu dievišķīgo misiju: sevi veidojot līdz visaugstākai pilnībai izpildīt pasaules jēgu un līdz ar to pasaules Radītāja gribu.

Pārejošās grūtības, kas radušās sekojot maldu mācībām sabiedrības iekārtas veidošanā un kas neīzbēgamas cilvēces vēstures lūzuma brīdī, ko šodien pārdzīvojam, nevar apturēt cilvēka lidojumu augšup. Jaunās attiecības rodas cilvēku un tautu starpā. Lielās pārvērtības iezīmējas ar tautu atbrīvošanos no sveša jūga un nacionālo valstu nodibināšanos. Šo valstu iekšienē jaunā kārtība izpaužas nacionālo

spēku koncentrācijā un to skaldītājas varas pārvarēšanā. No vēstures skatuves noiet šķiru cīņas mācība. Tautās atdzimst apziņa, ka tās viena nedalāma vienība, viens organisms, kuŗa atsevišķie locekļi nevar viens otru apkarot, bet šiem locekļiem jāatrod sava vieta un savs uzdevums, lai tie saskaņoti darboties radītu iespējami lielāko daudzumu kultūras vērtību un tā izpildītu savas tautas vēsturisko aicinājumu.

No vēstures skatuves noiet tautas, kuŗu dzīvības spēks izsmelts un kuŗas vairs nav radītspējīgas. To vietā stājas jaunas, kas dzīvības spēka pilnas. Zīmes, kas rāda, vai tauta dzīvotspējīga, ir divējādas. Tautas spēks, pirmkārt, izpaužas spējā savas vēstures lūzuma brīžos apvienoties vienā nesalaužamā gribā un salauzt ar varu, kuŗai nekas nevar pretim stāvēt, visus šķēršļus, kas ceļā tās vēstures gaitā. Šo spēku parādīja Latvijas armija tautas brīvību izcīnot.

Otrais nācijas dzīvotspējas izpaudums ir tās spēja dzemdēt nacionālos varoņus, kas modinādami, vienojami un pareizās sliedēs vadīdami tautas dziļumos slēptos spēkus, top par tautas vadoņiem.

Šie vadoņi mums ir.

Ja tautas radītāja spēka uzplūduma laikmetā tās priekšā nostājas vadoņi, kuŗu apskaidrotais skats redz tālumā vijamies ceļu, pa kuŗu tautai lemts iet pretim sava vēsturiskā aicinājuma piepildījumam, tad sākas tās lidojums pretim savas pusdienas saulei.

Šodien šis posms iestājies latviešu tautas dzīvē. Un latvju tauta, kas nesaliecās zem neapzināmi smagās atkarības nastas, nesaliekies arī zem tā vēsturiskā uzdevuma svāra, ko tā šodien saņem tautu priekšā. No tā to sargās Latvijas armija, kuŗas uzvaru spožumam līdzīga nezina vēsture.

Priekšlasījums armijas virsniekiem 1935. gada pavasarī.

Tradīcijas

Dzīvais un organiskais atšķiras no nedzīvā ar to, ka tas ietver sevī laiku kā nepārtrauktu notikumu virkni. Bez šiem notikumiem organiskais nebūtu tas, kas viņš tagad ir. Nedzīvais nav tā no savas pagātnes atkarīgs. Ūdens molekula var rasties ūdeņradim savienojoties ar skābekli, var rasties sadegot organiskai vielai, var būt gatava sniegā, pie kam viena alga, vai tā pacēlusies gaisā no jūras, ezera, upes vai no rīta rasas. Viena molekula otrai vienmēr līdzīga. Dzīvais indivīds vienmēr īpatnējs. Mēs tos vienmēr varam atšķirt vienu no otra, pie tam jo viegli, ja sastopam augstākās dzīvās būtnes, varbūt grūtāk, ja šīs būtnes sīkas un maz attīstītas, bet tikai tāpēc, ka mūsu līdzekļi nepietiekoši, lai tajās dziļāki ieskatītos.

Ar pagātni saaugusi ne tikai atsevišķā dzīvā būtne, bet arī to kopība, sabiedrība, tauta. Pagātnes ietekme tajās lasāma vēl skaidrāk, kā atsevišķā indivīda sejā. Tā nomanāma ne tikai kopības iekšējā būtībā, bet izpaužas arī kopības ārienē un iegūst jo lielu nozīmi, tapdama par saistošo materiālu kopības uzbūvē.

Viena kopība atšķiras no otras kā ar savu locekļu sastāvu, tā ar to, kādi notikumi rakstīti tās vēsturē. Zināma kopība, piem., ir pasažieři, kas brauc vienā vilcienā. Bet vilciens nonāk gala stacijā, pasažieři izklīst, un kopība beidz pastāvēt. Cita kopība ir kādas teātra izrādes apmeklētāji. Viņi arī pēc izrādes izklīst, bet aiznes līdz iespaidus, kuři tos zināmā mērā saista, pie kuřiem tie satikdamies atgriežas atmiņās un sarunās, un ja gūtie iespaidi bijuši spilgti un dziļi, kopējais viņos var pastāvēt ilgi. Bet ja kāda sabiedrība pārdzīvo lielus vēsturiskus notikumus, ja tā tos nedalīta pieredz ilgāku laiku, tad viņas dalībnieku

starpā var rasties saites, kas tos apvieno uz visu mūžu, var apvienot pat pēcnācējus. Dalībniekiem rodas vēlēšanās no jauna pārdzīvot šos notikumus ideālizētā veidā, lai būtu izcelts notikuma idejiskais saturs, tā pozitīvais radošais moments.

Jo lielāks radošā spēka izpaudums notikuma brīdī, jo dziļākas tā sekas, jo ilgāk tas paliek dalībnieku un to pēcnācēju atmiņā, jo vairāk neatvairāma kļūst vēlēšanās to atgādāties. Tā tautas dzīves lielu vēsturisku notikumu atceres dienas paliek par svināmām dienām. Tādas svināmās dienas ir arī ģimenes, biedrības, organizācijas dzīvē.

Ar lieliem notikumiem, kas bieži ļoti maz izpaužas uz ārieni, bet var būt lieli ar to, ka tos radījusi kāda doma vai ideja, kuņas nozīme tikai vēlāk pilnīgi novērtējama, dažreiz saistās akti, kas vēlāk iegūst gluži simbolisku nozīmi. Par tādiem simboliem var tapt arī nedzīvie priekšmeti, lielu notikumu liecinieki, piem., karogi, ieroči, dažādās ārējās nozīmes un tērpi.

Šāda simboliska nozīme ir arī rītiem un aktiem, kam kādreiz bijusi reāla loma sabiedrības vai tautas dzīvē, bet kas to ar laiku zaudējuši. Šī it kā ārējā čaula tomēr var būt svarīga pagātnes liecība. To vērojam daudzu kultūras tautu dažādos tradicionālos aktos un svinībās. Svešiniekam, kam nav pazīstama šo aktu un ārējā ietērpa jeb arī dažādu simbolu izcelšanās, tie šķiet nesaprotami, kādreiz pat komiski un lieki.

Bet tradīcijas izaug ne tikai no lieliem atsevišķiem notikumiem, ne tikai no periodiski atkārtotiem aktiem, bet ir arī dažādo ētisko, aistētisko vērtību, paražu, novērojumu, zināmas kārtības un dzīves gudrības nesējas, kas uzkrājušās un veidojušās paaudžu paaudzēm un ko viena paaudze nodod otrai. Kopējs viņām tas, ka tās tapušas laikā, ka tās izaugušas no tautas pagātnes, ka tās ir tautas nerakstītā vēsture, vairāk simbolos, tēlos un aktos ietverta, nekā vārdos izteikta.

Salīdzinādami dažādas tautas, redzam, ka tām, kuŗas gadu simtus noturējuŗas uz vēstures skatuves, kuŗu loma liela cilvēces attīstības gaitā, kuŗas bagātas lieliem notikumiem, daudz tradīciju. Œīs tautas tās rūpīgi glabā, tāpat ar tām saistītos simbolus. Citām, vēsturiski jaunām, Œādu tradīciju maz. Tām piegrieŗ arī maz vērības. Daŗas tautas, nokļuvuŗas uz laiku nelabvēlīgos apstākļos, piem., ilgstoŗu sveŗu iespaidu sfairā, var savas tradīcijas pazaudēt.

Redzam arī daŗreiz cīņu ar tradīcijām. Tā seviŗki asi izpauŗas mainoties reliģijām, arī valsts vai sociālai iekārtai. Jo nikni tradīciju apkaŗotāji ir internācionālisma sludinātāji. Œīs asais naidis it seviŗki izceļ tradīciju lielo nozīmi, skaidri rādīdams, cik liels tajās slēpjas spēks.

Rodas jautājums, kas tad ir Œo tradīciju vara, pat tad, ja tās izvērŗas aktos, kas tikai atspoguļo agrākā reālā satura simbolisko čaulu. Cik liela Œī vara, rāda kaut tas, ka Britu imperija turas nevis uz rakstītiem likumiem, bet galvenokārt uz tradīcijām.

Tradīcijas spēks meklējams tajā apstākļī, ka tajās kondensējas, it kā sablīvējas tautas pagātne, tagadne un nākotne. Vienā tagadnes brīdī ar tradīcijām uz mums runā tautas pagātnē atraisītie un lielos notikumos ieliktie spēki vai gadsimtos gūtās atziņas un gudrība, kas saplūst kopā ar tautas pašreizējo dzīvības spēku un tās potenciālo enerģiju, kas veiks savus uzdevumus nākotnē. Tradīcijās jo spilgti izpauŗas dzīvotspējīgas kopības — ģimenes organizācijas, tautas organisma daba. Tāpēc nav tradīciju gadījuma rakstura kopībām. Organiskais ir mūŗīgs, un tradīcijas Œīs mūŗības izteiksme. Nav tradīciju tam, kas pārejoŗs, kas pastāv tikai momentam. Organiskais ir īpatnējs, un tradīcijas īpatnības liecības un zīmes. Jo vecākas un nemainīgākas tradīcijas, jo spilgtāku īpatnību tās izteic. Pie tām tāpēc tik cieŗi turas stipra rakstura ģimenes, kuŗu daudzas paaudzes pauŗ savas cilts īpatnību un dzīvības spēku.

Nekur arī neizpaužas tik spilgti tautas rakstura īpatnības, kā tautas tradīcijās, kas ir nacionālo ideālu stiprākais sargs. Tāpēc tik liels internacionālistu naidis pret tradīcijām.

Tradīcijas ir arī spilgtākā nacionālā aistētikas izpausme. Kad svešnieks iepazīstas ar jaunu tautu, viņa uzmanību it sevišķi saista tās dažādās tradīcijas, kurās izpaužas tautas daiļuma sajūta un gaume, aistētikas attīstības līmenis. Lai dotu kādas tautas, cilts, etnografiskas vienības, īpatnējas organizācijas spilgto raksturojumu, rakstnieki labprāt apraksta to tradīcijas, kā koncentrētāko īpatnību attēlu.

Tradīcijām arī liels vienotājs un saistītājs spēks. Tas var izpausties pat tad, ja kopības atsevišķie locekļi šķirti un tālu viens no otra. Tradīcijas tad kļūst par vienīgo kopības sargātāju, bez kura tās locekļi zaudētu savu īpatnību un sakustu ar savu pašreizējo apkārtni.

Tradīcijās var slēpties arī potencionālais spēks. Tās ne vienreiz vien tautu vēsturē spēlējušas izšķirošo lomu. Spēku paguruma brīžos tās rāda, kādi enerģijas avoti slēpjas tautas dziļumos, jo tie parādījušies lielos darbos pagātnē. Tās attur no izmisuma grūtos vēsturiskos brīžos. Tās spēj iedvesmot uz varoņdarbiem, runādamas uz tagadni pagātnes varoņu mutēm.

Ja tradīcijas ir ētisko un aistētisko vērtību vai mūžos gūto dzīves gudrību nesējas, tad to lielo vērtību izceļ ilgais laiks, kuram cauri tās pastāvējušas, kurā tās kā dārgakmeņi slīpētas un ieguvušas savu brīnišķo mirdzumu. To mūža gaņums rāda, cik liels un vērtīgs to saturs, jo laiks un vēsture nav varējuši tās sadrupināt.

Tāpēc ne ar nevērību, ne ar naidu jāskatās uz tradīcijām, bet ar cieņu un godbijību. Tās sargājamās, glabājamās un jaunas veidojamās ar mīlestību un apziņu, ka tās nesīs līdz nākamām paaudzēm to, ko mēs saņēmuši no mūsu tēviem, ko paliekamu mēs paši darinājuši un kas būs pamats tam, ko radīs nākotne.

Tradīcijas ir pārļu virknes, kas organiski saista tautu tagadnē, jo nekas tik lielā mērā nerada vienības sajūtu tautā, kā kopējas tradīcijas, un nekas neliecina tik pārliecinoši par tautas organisko un mūžīgo saistību ar savu pagātni un nākotni, kā cieņā turētas tradīcijas.

Turēsim svētas un veidosim skaistas mūsu tradīcijas!

Speciālisti.

Rūpniecības uzņēmuma organiskā sastāvdaļa ir tā tehniskais personāls. No visiem uzņēmuma elementiem personāls ir svarīgākais. Ja tas sava uzdevuma augstumos, viegli atjaunot sabojātu mašīnu vai aparātu, iespējams konstruēt pat pilnīgi jaunu, nav grūti novērst dažādus sarežģījumus. Bez labiem sava aroda pratējiem uzņēmums pastāvēt nevar, tā darbība nepārtraukti padota traucējumiem, var pilnīgi apstāties. Viss uzņēmums var sabrukt. Vienādos saimnieciskos apstākļos viens uzņēmums plaukst, otrs nīķuļo. Visbiežāk tas atkarājas no tā, cik labs lietpratējs vada fabriku.

Labus lietpratējus izaudzē skola un prakse. Katram savs uzdevums. Fabrikas tehniķi nevar izaudzēt skola viena pati, nevar to izaudzēt arī fabrika bez skolas. Lielākā rūpniecības uzņēmumā vajadzīgas vairākas lietpratēju kategorijas. Vajadzīgi labi apmācīti strādnieki, sava amata pratēji. Tie izaug pašā fabrikā. Augstāka kategorija ir meistari. Viens otrs no tiem arī pašas fabrikas izaudzināts. Normāla apmācības gaita — arodskola vai teknikums, tad krietna prakse. Meistara uzdevums — tieša darba vadība, aparātu uzraudzība, darba sadalījums, vispār augstākā tehniskā personāla rīkojumu izpildīšana. Augstākais tehniskais personāls — inženieri ar augstskolas izglītību, kas ieguvuši pamatīgu stāžu, iziedami cauri visām personāla kategorijām, sākot ar vienkāršu strādnieka darbu. To pienākums dot uzdevumus meistariem, saskaņot visu nodaļu darbību, noskaidrot sarežģījumu cēloņus un atrast ceļus, kā tos novērst, sekot ar vislielāko uzmanību tehnikas progresam un laikus ievest visus lietderīgos jauninājumus vadītā uzņēmumā un pašiem veici-

nāt tehnikas progresu, izveidojot jaunas ražošanas metodes, konstruējot jaunus aparātus un mašīnas.

Tuvāk apstāšos pie inženiera un meistara lomām un attiecībām. To pareiza noskaidrošana un izprašana vislielākā mērā svarīga. Viņu funkciju sajaukšana var novest pie uzņēmuma katastrofas. Un mūsu rūpniecības uzņēmumi šajā ziņā tik daudz grēko, ka stāvoklis bez pārspilējuma atzīstams par bīstamu.

Rūpniecības attīstība katrā zemē iziet caur visām embrionālām stadijām, t. i. tās gaita tāda, ka rūpniecības attīstības gaita vispār: māj rūpniecība, amatniecība, fabrika, lielrūpniecība. Bija laiki, kad visa tehniskā izglītība bija zināma amata prašana. Zināšanas ieguva tikai praktiski strādājot. Kad radās tehniskās skolas, apmācība bija sākumā tīri empīriskā, aprakstoša. Ilgu laiku arī augstāko tehnisko izglītību negribēja atzīt par augstskolas izglītību un tehniskās disciplīnas par zinātņi.

Mūsu rūpniecības lielākās daļas attīstība sasniegusi pakāpi, kad augstākais tehniskais personāls ir tikai meistars. Viņš ir lielākā autoritāte fabrikā, viņš ir „neatvietojamais speciālists“, pa lielākai daļai ārzemnieks, bez kuŗa uzņēmumam jāapstājas. Mūsu rūpniecības attīstības stadijā tas gluži pareizi. Bet tas nozīmē tikai, ka uzņēmuma attīstības stāvoklis vēl ļoti tāls no modernās tehnikas līmeņa.

Mēs redzējām, ka meistars pēc savas izglītības un sava darba rakstura ir tikai izpildītājs, ne ražošanas veidotājs, ja viņš nav taisni ģenijs — izgudrotājs. Meistars var darīt tikai to, ko iemācījies, ko redzējis jau gatavu darbā. Viņš var strādāt pēc zināma šablona. Sekot tehniskai literatūrai, tehnikas progresam, viņš nevar. Meistars nevar ievadīt jaunas ražošanas metodes un nepavisam nevar tādas pats izveidot. Tāpēc meistars parasti ļoti konservatīvs un pat tur, kur uzņēmumu vada augstākais tehniskais personāls, grūti piedabūjams uz jaunievedumiem. Ja nu augstākā tehniskā autoritāte fabrikā ir meistars, tad tāds uzņēmums lemts tehniskam sastingumam,

jo tālāk par to, ko meistars praksē kādreiz piesavinājies, viņš nevar iet.

Bet mūslaiku rūpniecība var pastāvēt tikai nemitīgi progresējot savās metodēs, nemitīgi sekojot jaunākiem sasniegumiem un vēl vairāk: katram rūpniecības uzņēmumam jāsacenšas ar citiem jaunu izdevīgāku ražošanas metodu un līdzekļu radīšanā. Uz to spējīgs tikai augstskolā izglītotais inženiers. Pēdējais, kad iestrādājies, gan var izpildīt meistara vietu, bet ne otrādi.

Minēto attiecību neizprašanā nu slēpjas lielas briesmas mūsu rūpniecībai. Tiklīdz kritīs mītu un kontingentu barjēri — un mūžīgi pastāvēt tie nevar, — tiklīdz būs jāstājas ar krūti pret krūti ar pareizi tehniski organizēto ārzemju rūpniecību, sabruks visi tie uzņēmumi, kas nebūs izmantojuši pašreizējos izdevīgos apstākļus, lai saorganizētu veselīgu un arī tehniskā personāla ziņā pareizi un pilnīgi izveidotu ražošanu. Tāds sabrukums radīs lielu postu visai saimniecībai un strādnieku masām.

Uz šādiem aizrādījumiem uzņēmumu saimnieki parasti atbild, ka meistars tieši dod peļņu, inženiera pieaicināšana dārgi maksā un tas neprot praktiski strādāt un darbā iestājies nedod fabrikai nekāda labuma. Gluži pareizi, bet taisni tā ir rūpnieku liktenīgā kļūda: viņi neapzinās, ka speciālistu izaudzināšana ir pašas rūpniecības neatvairāms pienākums. Augstskola, tāpat kuŗa katra cita skola speciālistus dot nevar. Viņu sagatavošana jāparedz fabrikas kalkulācijā gluži tāpat, kā visi citi ar ražošanu saistītie izdevumi. Tikai tādā kārtā iespējams, pirmkārt, tikt pie saviem inženieriem speciālistiem un, otrkārt, tikt vaļā no importētiem meistariem. Ir taču pilnīgi skaidrs, ka šie importētie meistari tapuši par sava aroda pratējiem kādā pareizi nostādītā uzņēmumā, kur var kaut ko iemācīties. Tā tad kaut kur pastāv šādi racionāli iekārtoti rūpniecības uzņēmumi un tikai organizātoriskais kūtrums par iemeslu tam, ka mūsu fabrikas pašas neizveidojas par šādiem patiesi neatkarīgiem uzņēmumiem. Pārejot uz racionālu

personāla organizāciju, sākumā gan var pieaugt ekspluatācijas izdevumi, bet īsā laikā tos ar uzviju kompensēs ražošanas ietaupījumi, ko dos inženiera darbs, tiklīdz viņš būs iestrādājies.

Lieta kļūst vēl nopietnāka, ja iedomājas kādu ārējo briesmu brīdi. Tad importētie speciālisti vai nu pazudīs, vai arī būs elements, uz kuŗu vairs nevar palaisties. Tāpēc savu speciālistu, un pie tam radītspējīgu augstākās kategorijas speciālistu, izaudzināšana ir nacionālās drošības nepieciešamība un katra rūpniecības uzņēmuma valstiskais un neatliekamais pienākums.

Daļa atbildības par pašreizējo nenormālo stāvokli krīt arī uz jauno inženieru paaudzi. Viņi bieži iet uz fabriku ar pārāk lielām pretensijām, vairās neizbēgami nepieciešamā melnā darba, nepūlās iedziļināties ražošanas būtībā, ir pavirši un nolaidīgi pienākumu izpildīšanā, grib par daudz ātri avansēt. Daudziem tendence palika par biroja, ne ražošanas inženieriem. Šāda attiecība pret lietu vislielākā mērā nosodāma. Tā ne tikai bojā inženiera reputāciju, bet ir arī noziedzība pret valsti un latviešu nacionālo lietu, jo dod iemeslu rūpniekam izvairīties no mūsu tehniskā personāla pieaicināšanas darbā un bremzē pašu speciālistu izaudzināšanu. Ar šādām parādībām būtu vedama nesaudzīga cīņa.

Augstskolā tas būtu darāms studentu organizācijām, ārpus augstskolas — arodu organizācijām.

Bet tikko minētās parādības, t. i. jauno inženieru pienākuma apziņas trūkums, skaitāms par izņēmumu. Tās visā drīzumā iznīdēs pilnīgi augstskolas abzolventu konkurencē. Vārds tā tad rūpniekiem un, attiecoties uz tiem, kas būtu stūrgalvīgi, varbūt tirdzniecības un rūpniecības kamerai un arī kreditiestādēm, it sevišķi valsts, kas rūpniecību kreditē: prasāms nodrošinājums ne tikai nekustamo īpašumu un tehniskās iekārtas veidā, bet arī pareizi sastādītā tehniskā personālā veidā, pie tam šādā formulējumā: kas tiek darīts sava tehniskā personāla izaudzināšanai?

Atdzimstošais latvietis.

Arī cilvēki, kas labi domā un labu grib, bieži kļūdās, noturēdami līdzekli par mērķi, formu par saturu. Forma kādreiz var būt tik svarīga, līdzeklis spēlēt tik noteicošu un izšķirošu lomu, ka tie tiešām uz laiku var palikt par mērķi, dažreiz sasniedzamu tikai ar lielām pūlēm, cīņām un upuriem. Kad šis tuvākais mērķis sasniegts, rodas pārejošs tukšums, it kā apjukums, it kā lielā mežā būtu pazaudēts ceļš. Dažreiz jāpaietas gabaliņu atpakaļ, lai atkal nospraustu pareizo virzienu tālākai gaitai.

Kaut kas līdzīgs bija mūsu valstī un sabiedrībā pēdējos gados līdz 15. maijam. Ar ārkārtīgu spēku piepūlējumu, ar īstu varoņu laikmeta ideālismu, ar smagiem upuriem bija izkarota tautas patstāvība un nodibināta sava valsts, ar apbrīnojamu izturību pašu spēkiem atjaunota izpostītā Latvija. Bet tad uz reizi it kā apsīka ideālisms, šķita aizmirsies, kādēļ izkarotas asiņainās cīņas, kādēļ nesti upuri, kādēļ vajadzīga sava valsts. Pat tik elementāri nojēgumi, kā tas, ka neatkarīgā Latvija vajadzīga latviešu lietai, bija ne tikai aizmirsti, bet latviešu tautas „pārstāvji” kopā ar nelatviešiem bieži vien cīnījās pret savu tautu, pret tās interesēm.

Pareizi tāpēc sauc 15. maiju par latviešu tautas atdzimšanas dienu. Gluži tā kā mežā teku pazaudējuši, mēs arī tagad ejam gabaliņu atpakaļ un meklējam mūsu nesenā pagātnē tās vadošās līnijas, tos impulsus, kas deva mums tādu spēku izcīnīt brīvību. Un te nu mēs vispirms ieraugām pārsteidzoši vienkāršo lietu: mūsu spēks ir bijis tas, ka mūs apvienoja vieni centieni, viens mērķis. Bet tā jau veca patiesība: visvienkāršākās atziņas visgrūtāk atrodamas. Lielo garu priekšrocība ir šīs atziņas ne tikai atrast, bet arī padarīt par sava laikmeta atziņām un

pārlicību. Tā mums arī bij jāgaida līdz 15.—16. maija naktij, kad Latvijas dibinātāju balss atskanēja atkal tikpat stipri, kā Latvijai topot. No šī sauciena atkāpās visas murgu ēnas, kas kā „vadātājs“ bij likušas tautai mīņāties uz vietas, apturēdamas tās atīstības un uzplaukuma gaitu.

Kad cilvēks pamodies no murgiem, viņš pirmajā brīdī arī vēl skaidri neaptver, kas ar viņu ir. Viņu pārņem tikai laimīgā sajūta, ka tas ļaunais, kas viņu mocīja, bijuši tikai murgi, bet ka īstenība ir gaiša, prieka un saules pilna. „Ir atkal ticēt, cerēt, strādāt prieks.“

Bet atkratīšanās no ļaunā ir tikai negatīvā novēršana. Īstā dzīvība, dzīves saturs var būt tikai pats par sevi pozitīvais. Iznīcinādami šķelšanos, nešķiezdami vairs spēkus savstarpējai apkaņošanai, esam ieguvuši daudz, ļoti daudz. Ar to esam pārvarējuši spēkus, kas tautas šķelšanu bij uzstādījuši par savu mērķi. Bet apvienošanai, lai tā būtu radītspējīga, vajaga kādas to apaugļojošas idejas. Apvienošanās arī nav pašmērķis, bet tikai līdzeklis.

Viens apvienošanās sasniegums pats par sevi skaidrs: tas ir spēks, kas ar to iegūts, drošības sajūta uz ārieni. Bet tas nevar būt izsmeļošs. Tas sargā tautu un valsti, bet valsts jau ir tikai līdzeklis, lai tautai dotu veikt tās vēsturisko misiju. Mēs tā tad nonākam pie atziņas, ka dzīvei saturu var dot tikai ideāli, tikai mērķi, kas dziļāki un pārāki par visu to, ko mēs līdz šim sasnieguši, kas bijis mūsu tuvākais mērķis.

Kādi tad nu būtu šie ideāli? Kam pastāv un dzīvo latviešu tauta? Atbildi uz šo jautājumu nevar dot neviena atsevišķa persona. Atbildi uz to, kas kādas tautas misija, var dabūt tikai tad, kad šī tauta jau ir pāri sava mūža pusdienai. Tad to lasām tautas vēsturē. Bet ja tautai tikko ausis rīts, tad tās radītājs gars savu vadoņu personā gan nojauš, kurp tai jāiet, lai piepildītu savu aicinājumu, bet vārdā var nosaukt tikai tuvāko kāpi, uz kuŗu jāpaceļas, kalngali vēl slēpjas miglā.

Meklējot šīs tuvākās kāpes un vērā liekot, ka mums ir tiesība saukt sevi par tautu — jaunekli, atdzimušu no mūžu sastinguma ar patstāvības atgūšanu un atdzimušu no īslaicīga noguruma pēc karstajām brīvības cīņām, mums jāmeklē arī savi tuvākie uzdevumi tur, kur tos meklē jauneklis, kas grib tapt par vīru: mums jāattīsta līdz pilnībai nacionālie spēki, mums jāizveido tautas organisms un jāatrasa tā radītājs gars. Tautas dvēsele pati tad teiks cilvēcei savu spēcīgo vārdu, to vārdu, ko nevar teikt neviena cita tauta.

Divos virzienos jāmeklē mūsu uzdevumi. Viens skaņ atsevišķo individu, otrs sabiedrību, tautu, valsti. Tiem pievienojas trešais: meklēt pareizas attiecības starp individu un kolektīvu, kas ir neatrisināta problēma. Arī šeit varam meklēt tikai to, kas mums, latviešiem, visvairāk piemērots.

Individuālais uzdevums ir veidot līdz pilnībai savu personību, savus dvēseliskos, garīgos un fiziskos spēkus. Tikko aizgājušais vēstures posms bij prasību laikmets. Imperijas laikā mēs prasījām pilsoniskās brīvības, imperijas sabrukuma laikā prasījām nacionālo brīvību, mūsu valsts pirmajā pastāvēšanas laikā visu citu pārklāja dažādas sociālās prasības, partiju cīņu laikmetā nekad netika minēts vārds pienākums.

Jauno laikmetu iezīmē pienākuma apziņas atmošanās, kas bij iemidzināta prasību laikmetā. Pienākuma apziņa ir spilgtākais īstenās patstāvības, suverenitātes izpaudums. Tas, kas ir citiem padots, prot tikai prasīt un klausīt. Tas, kas valda par sevi un citiem, dara un atbild par padarīto. No pienākumā apziņas izriet atbildības sajūta. Bet tā var rasties tikai tad, ja ir skaidri izjusta vajadzība dzīvot ne tikai sev, bet vispārībai, jo tikai tai var dot atbildi par padarīto.

Atbildības sajūta pret tautu uzliek pienākumu izkopt ētiskās vērtības. Vēsture rāda, ka tikumības pagrimšana ved tautu pretim iznīcībai. Mirušais materiālisms, kas gribēja visu agrāko noārdīt un uz

drupām celt jaunu pasauli, mēģināja satricināt mūžīgās ētiskās vērtības. Ģimenes svētums, ģimenes laime bij nonicināta un apsmieta. Tās sekas — tautas izdzimstība, tautas dzīvā spēka samazināšanās. Ja tautas atdzimšana ir patiesa, ne šķietama, tad tauta nokratīs no sevis šīs maldu mācības sekas.

Ētikas pagrimšana izpaudās arī kauna pilnajās parādībās, kad valsts darbinieki latvieši izrādījās par kukuļu ņēmējiem, par valsts un sabiedrības mantas piesavinātājiem un izšķērdētājiem. To varēja tikai vergi, kas prot tikai ņemt un prasīt, kam nav pienākuma apziņas. Atdzimušais latvietis - kungs prasīs sev: „ko es varu dot?“

Prasītāja - verga daba manāma arī darba paviršībā. Jaunais laikmets atveļ neaptveramas iespējamības latvietim visās materiālās, saimnieciskās un garīgās dzīves nozarēs. Tirdzniecībā, rūpniecībā, saimnieciskajā dzīvē latvietim jāstājas vadītāja lomā. Tam vajadzīga pilnīga sava amata prašana un vislielākā atbildības sajūta. Nepietiek vairs dabūt vietu, jāvar dot darbu godam veikt. Atdzimušais latvietis prasīs vispirms sev „vai es to varu veikt“ un tad tikai teiks „dod man šo vietu un darbu“.

Nesen augstākais bauslis bija mazāk strādāt un vairāk pelnīt. Tos, kas mudināja strādāt, sauca par izsūcējiem un izmantotājiem. Darbs bija pasludināts par cilvēces lāstu un mocību. Saindēts bija darba prieks. Tam atņemts daiļums un sajūsma. Atdzimušais latvietis tīs darbu puķu smaržā, darinās tam altāri un prasīs „kur pielikt manus spēkus?“

Partiju laikmetā latvieti prese baņoja ar tenkām, ar citu partiju biedru nomelnošanu, ar samazgām, ko lēja uz pretinieka galvām, ar „varžu“ lozungiem. No dabas tīrīgais latvietis sākumā spļāva visu to laukā. Bet kad viņam cita nekā nedeļa, tad pierada arī pie tā. Kad samazgu plūdi apstājās, palika uz laiku tukša vieta. Nezināja, ko likt seklo sensāciju un tenku vietā. Bet tad visi atjēdzās, ka ir tak arī tīrais, radošais, ierosinošais, dzirkstošais, ka ir pozitīvais darbs. Mostas slāpes pēc vērtīgā, paliekoša, iz-

virzās redzes aplokā problēmas, kuŗu atrisināšana var nodarbināt visas mūsu garīgās spējas, dodama dziļu apmierinājumu, bez nelabās piegaržas un gļotainā duļķa dvēselē.

Valsts celtnes virsotnē līdz 15. maijam tauta redzēja ļaudis, kas lemj par viņu likteni, apspriež un it kā atrisina jautājumus, kas pa spēkam tikai cilvēkiem ar dziļām un plašām zināšanām. Tas iepotēja tautā domas, ka kuŗš katrs pilsonis var ķerties pie jebkuŗa darba. Speciālās zināšanas un lietas prasana bija novārtā. Tas radīja nožēlojamu seklumu pieejā ikkuŗam darbam, jautājumam, pat uzņēmumam. No tā radies neskaitāms daudzums aplamību, zaudējumu, sarūgtinājumu un sabojātu pasākumu. Jaunajā Latvijā skaidrojas atziņa, ka ikviens var ķerties tikai pie tā uzdevuma un darba, kas tam pa spēkam un kam tas pienācīgi sagatavots.

Seklums valdīja arī daudzās citās dzīves nozarēs. Ļoti tālu no patiesas mākslas bij tas, ko dažreiz sauca par mākslu. Pliekanās operetes un vaļīgi-tukšās kinofilmas, mežonīgais džezs bija vairākuma „mākslas bauda“. Jaunās Latvijas rīta blāzmā iemirdzas atkal talants un tā darinātais patiesais daiļums. Mostas mūžīgās patiesības pilnā skaistuma slāpes.

Lielgabalu dunoņa un granātu sprādzieni, degošās tēva mājas atspīdums, nolauzto ābeļu celmi, dziļās ierakumu brūces kviešu lauka miesā, ar nodevību algotā uzticība, šķietami neizbēgamā tautas kapa tumsā dziestošais cerības stars, sarkanā karoga parādes gājiens ar cietuma atslēgu kā brīvības simbolu un pātagu kā brālības zīmi pa bada vienlīdzības upuŗu liķiem, vēl neredzētā plēsoņu deja uz zemes parādīzes cerību drupām — par daudz bija plosījušas jaunatnes dvēseli, lai tautas augšāmcelšanās brīnumam notiekot, tā varētu pilnā mērā ticēt, ka ir ideāli, kas neviļ. Vajadzēja notikt otram atdzimšanas brīnumam, lai tautas sirdī ieplūstu lielais Straumēnu dzīves rituma miers, kas stātos kā bruņas

āra saviļņojumam pretim un dotu tautas dvēselei vērst skatu savos dziļumos.

Gan savā būtībā brutālais kaŗš, gan revolūcijas postītājas tieksmes, gan vēl vairāk patvaldnieka tronī celtais dēdemokratisms bij aprakuši latviešu iedzimto dižciltīgo smalkjūtību, kas ir dziļu un smalku dvēseles stīgu atskaņa. Atdzimstošais latvietis atkal ar īgnumu novēršas no rupjā, zemā, jēlā, neglītā un ar smeldzošām ilgām sirdī skatās nemiera pilnām acīm sev apkārt, jautādams: „vai pakavi un smagie zābaki nominuši visus ziedus?“ Un viņa ausis dzird sirmgalvja gudrības pilnos vārdus, acis ierauga jaunsaimnieces puisēnam veltīto smaidu, viņa plecs sajūt tikko manāmo mātes rokas skārienu, un latvietis zin atkal, ka viņa tautas dvēseles smalko stīgu skaņu nenomāks nekāda lielgabalu duņķa.

Pārejas laikmeta latvietis, vieglas dzīves solījumu viļināts, viltus vadoņu aicināts, šķietami bagāto dzīvi meklēdams, devās pilsētas mūŗos, kur pūļa troksnī domāja atrast dzīves saturu. Atdzimstošais latvietis, lēto pilsētas izprieŗu tukšuma apnīcis, nojauzdams lauku klusuma dziļo saturu, atguvis prieku strādāt un radīt, atgrieŗas zaļajos laukos un ziedošās pļavās, lai sakaŗsetu savu radošo darbu ar mūŗīgā dzīvības avota, zemes, neizsmelamo spēku un tā darinātu skaistāko no celtnēm, kāda jebkad bijusi, — savu Latviju.

Kā oāze tuksnesī, kā sala bangojošā jūrā, stāvēja 15 gadus Latvijas Ūniversitāte, nekad neaizmirdama, ka tai jākalpo latviešu nācionālai kultūrai. Skaldītāji vēji šad un tad pāršalca pār jaunatnes prātiem, bet viengabalīgā mācības spēku saime, zinātnes atziņās nobriedusi, dzīves grūtību rūdīta, partiju ķildām nepieŗejama, stāvēja nācionālās kultūras sarga postenī, neļaudama izdzist tautas vienības idejai un ticībai latviešu vēsturiskai misijai. Bet svētā uguns kvēloja tikai klusumā akadēmiskās dzīves dziļumos. Par liesmu, kas apspīdētu katru Latvijas stūrīti, tā var tapt tikai pēc 15. maija, kad gara

kultūra likta par valsts celtnes stūŗa akmeni un novelti šķēršļi, aiz kuŗiem no zinātnes gaismas slēpās viltus prāvieši. Ar jauniem spēkiem zinātnieku saime ķeras pie sava lielā un atbildīgā darba, redzēdama, ka nav veltas bijušas viņas pūles, ceļot latviešu gaismas pili, kuŗā viņa vēl ar lielāku mīlestību audzinās jaunus zinātnes un patiesības bruņiniekus.

Un akadēmiskā jaunatne, kuŗu šad un tad āra vēji bija nogriezuši uz drumstalu un nesaticības ceļa, redz tagad ar pilnu skaidrību, ka nav tai pamata šķiest spēkus savstarpējām cīņām, ka viņas organizācijas, kas katra īpatnēji veido savu locekļu personību, var savstarpējā cieņā sadzīvot vislabākā sadraudzībā, jo visas tās vieno viens neizmērojami liels, apžilbinoši spoŗš, visu aptveŗošs un mūŗīgs mērķis — uzlecošā savas tautas gara kultūra, kam sevi visu atdot ir augstākā svētlaimība.

Atmodusies ticība saviem spēkiem, savas tautas gara mantu vērtības apziņa, latviešu neapturamā dziņa pēc izglītības un zināšanu slāpes, viensētnieka asais skats dabas parādībās un cilvēka dvēseles dziļumos, jaunās valsts celšanas darbs un tā prasības un uzdevumi, dusmu sārtums sejā par pseidozinātnieku mūsu vēstures izķēmojumiem un sajūsmas pilnā godbijība pret patiesiem cilvēces ģenija sasniegumiem, ir spēki, kas nodrošina latviešu zinātnei uzplaukumu un tās spoŗuma pilno gājienu uz kultūras kalngaliem.

Divējāds ir nācijas dzīvības spēka izpaudums. Viens ir tas, kad tauta, vienas gribas vienota, saceļas un salauŗ šķēršļus, kas tai ceļā uz tās aicinājuma piepildījumu. Nav tad zemes virsū varas, kas to varētu aizturēt. Šis spēks izrauŗas no tautas dziļumiem, kad tai draud briesmas vai kad tā nobriedusi jaunam attīstības posmam, jaunam savas dzīves pagriezianam.

Otrs spēka izpaudums ir tautas spējas dzemdēt nācionālos vadoņus, kas tai stāv klāt vēsturiskos brīŗos. Viņi uzmodina tautas dziļumos snaudošos spēkus, ņem tos savā stiprā rokā, redz ar apskaidroto

skatu tālumā spīdam tautas likteņa ceļa stabus un vada to pretim saulei. Tie ir savas tautas vadoni.

Nacionālais ģenijs sasniedz visaugstāko lidojumu, ja tautai spēku uzplūduma laikmetā ir vadonis, kas neļauj šiem spēkiem nomaldīties uz postītāja un iznīcinātāja ceļu, bet vada tos dzīves celšanas darbā. Tas tad ir tautas atdzimšanas brīdis, kad saules staru pilna top tās dzīve kā sasniegumos, tā pārejošos zaudējumos, kā ciešanās, tā laimē, kad nav vairs šaubu un neticības, ķildu un nesaticības, kad tautas ar vadoni saaugušais organisms ar prieku uzņemas un viegli pārvar visas grūtības, kad tā nosviež visu svešo un top pati.

Ar godbijību un cieņu noraugās tad uz to citas tautas, ar pateicību saņemdamas dāvanas no biķeŗa, kuŗu pāri malām ar mūžīgām vērtībām pilda atdzimušās tautas gars.

18. novembris un 15. maijs ir divas vēstures zvana skaņas, ar kuŗām iezvanīts latviešu atdzimšanas rīts. Tās ceļ latviešus augšup pretim pusdienai, lai viņi savas saules stariem sildītu cilvēci un tai rādītu, kamdēļ viņi ir.

Kāda sadarbība iespējama augstākās izglītības un zinātnes laukā Baltijas valstīs?

Augstākā izglītība mūslaiku kultūrālā valstī tapusi tikpat nepieciešama kā valsts pārvaldes organi, armija un citi valsts institūti. Ja ņemam šaurāk, Baltijas valstis, tad to patstāvības galvenais pamats ir nacionālais moments, to uzdevums un vēsturiskais attaisnojums nacionālā kultūra, kas paceļama līdz augstākai iespējamai nacionālo spēku attīstības pakāpei, lai šie spēki varētu radīt maksimālo kultūras vērtību daudzumu, kas reizē ar to taptu par visas cilvēces vērtīgu ieguvumu.

No tā izriet, ka augstākā izglītība jaunajās valstīs arī veidojama uz nacionāliem pamatiem un tā, liktos, grūti būtu atrast kopējus pieturas punktus Baltijas valstu sadarbībai augstākās izglītības laukā. Mūsu augstskolas domājamās tikai kā stingri nacionālas, un tā tad to sadarbība nevarētu iet tālāk par draudzīgu kaimiņu labām attiecībām, un tikai ciktāl augstskolas un zinātnieki, veicinādami kultūrālo sadarbību vispār, ir tautas vienotājs spēks, tiktāl arī varētu sagaidīt zinātnes pasaules ietekmi uz labu attiecību izveidošanos mūsu valstu un tautu starpā, un ne vairāk.

No otras puses, mēs bieži dzirdam, ka zinātne esot internacionāla un ka tikai dažām tās nozarēm varētu būt vairāk vai mazāk nacionāls raksturs. Tādas varētu būt dažas valodniecības, vēstures un literatūras nozares, lokālu problēmu apstrādāšana dabas zinātņū, tautsaimniecības un citās nozarēs. Tā tad nacionālo raksturu zinātniskai darbībai nosaka galvenokārt pētīšanas objekti, kamēr zinātnes atziņas un metodes ir internacionālas, visas cilvēces ieguvums un īpašums. Dažās zinātnes disciplīnās, kā

piem. matēmatikā, fizikā, ķīmijā, filozofijā, šādu vietējo problēmu nevar būt.

Es tomēr atļaušos piezīmēt, ka arī šajā gadījumā nacionālajam elementam piekrīt liela loma. Katrā valodā slēpjas sava īpatnējā pieeja lietām un jautājumiem, tajā izpaužas īpatnēja domu gaita, un ja ievērojam, ka no pieejas jautājumam un tā uztveres atkarājas jaunu atziņu, jaunu sakarību atrašana, tad top skaidra nacionālā momenta nozīme zinātnes attīstībā. Jaunas vērtības rada tikai personība ar savām īpatnībām, kas sasniedz savu pilnīgāko veidojumu tur, kur attīstīta līdz lielākai pilnībai sava nacionālā seja.

Ja tagad metam skatu uz mūsu jaunajām augstskolām, lai apraudzītu, kā tās izveidojušās, tad redzam, ka to uzbūves pamatā tiešām ir nacionālais princips. Mācības valoda ir valsts valoda, cita tikai izņēmuma gadījumos, mācības spēki, ar izņēmumiem, vairākuma tautības, studentu nacionālais sastāvs tāpat; visas augstskolas spraudušas sev par mērķi savas tautas kultūrālo spēku pilnīgāko atraisīšanu, nacionālas kultūras celšanu. Šīs augstskolas ir arī saorganizētas visai īsā laikā ar ievērojamām sekmēm, un tās var sava apjoma, vispusības, zinātnisko institūtu izveidošanas ziņā mēroties ar daudzām vecām augstskolām. Sevišķi studentu skaits visās jaunajās augstskolās pārsteidzoši liels, kas zināmā mērā raksturo pašas tautas kā tādas, kam ārkārtīgi lielas tieksmes uz izglītību vispār un uz augstāko izglītību it sevišķi.

Šajā apstākļī, man šķiet, var saskatīt īpatnēju nojautu, it kā tautas zemapziņā radušos atziņu, ka skaitliski mazas tautas, kam nav ne teritoriālu, ne materiālu bagātību, vienīgais spēks, ar ko tā var pastāvēt sacensībā ar skaitliski lielajām tautām, ir gara kultūra.

Liktos, ka tādā kārtā mūsu valstīs augstākās izglītības problēma laimīgi atrisināta ar nacionālo augstskolu nodibināšanu un mācības kadru sastādīšanu, un ka lielais studentu skaits pilnīgi nodrošina

to pastāvēšanu un attīstību, it sevišķi, ja liek vērā, ka, piem. Latvijā, nav pat iespējams visus aspirantus uzņemt un jāķeras pie nežēlīgajiem iestāju konkursa pārbaudījumiem.

Bet te nu sākas vesela rinda „bet“ un „tomēr“. Vispirms mēs redzam, ka vismaz Latvijā un Igaunijā jau ir pacēlies nopietnais jautājums par intelligen-ces pārprodukciju. Ja tas Lietuvā būtu citādi, tad tas ir tikai laika jautājums, kad tur par to būs jādomā. Es nekavēšos pie mums visiem tik pievilcīgā teorētiskā ideāla: darīt visiem pilsoņiem pieejamu augstāko izglītību. Tas nu pašreiz vēl nav realizējams. Augstākai izglītībai tāpēc jābūt samērā ar tautas un valsts vispārējo materiālo labklājību. Un te nu man jāatzīstas, lai cik liels optimists es arī esmu attiecoties uz mūsu tautu nacionālo un politisko patstāvību un kaut arī nelokami ticu to mūžībai, es nevaru skatīties caur rožainām brillēm uz mūsu saimnieciskiem apstākļiem un nekādi nevaru saskatīt tuvākā nākamībā kaut kādas ārkārtēja saimnieciskā uzplaukuma izredzes. Es būtu ļoti laimīgs, ja politiķi un oikonomisti šo skepticismu izklaidētu. Ar to pavisam negribu teikt, ka mums draudētu sabrukums saimniecisko apstākļu pēc, bet gribu tikai pasvītrot, ka mūsu tautām un valstīm jāievēro vislielākā nacionālo spēku un materiālo līdzekļu taupība un to visracionālākā izmantošana, lai šāds sabrukums nedraudētu.

Plaša augstākā izglītība, ja tā ir dziļa un patiesa, un ar to nešķirami saistītā zinātnes, kā atziņu un vērtību jaunradīšanas procesa, attīstība, ir nācijas kultūrālā un materiālā uzplaukuma apliecinājums. To uzturēšanai un veicināšanai tauta un valsts nevar atdot vairāk spēka un līdzekļu, nekā tas atbilst visu nācijas dzīves izpaudumu harmoniskam samēram; tās nav realizējamas uz citu nepieciešamo nācijas dzīves funkciju rēķina. Ne tikai nevēlama, bet pat bīstama tautas organismam būtu šāda galvas hipertrofija uz kāju un roku rēķina, pie kam tā nebūt ne-

nozīmē optimālo smadzeņu attīstību, ja norit nenormālos un neveselīgos apstākļos.

Tāpēc pilnīgi racionāli ir soli, kuņus jau speŗ vai kuņus paredzēts spert, lai ievirzītu augstāko izglītību pareizos apmēros. Tas nozīmē studentu skaita ievērojamu samazināšanos nākamībā un līdz ar to mazāku līdzekļu ieplūdumu augstskolu ieņēmumu budžetā. Tā tad paredzams, ka valsts piemaksas katra studenta izglītībai turpmāk vēl pieaugs, jo mācības personālu, izdevumus bibliotēku un zinātnisko institūtu uzturēšanai nebūt nevar samazināt proporcionāli studentu skaitam.

Bet mūsu zinātniskie līdzekļi, bibliotēkas, laboratorijas un kabineti ir arī tagad vēl ļoti tālu no pilnības. Prasības, kādas modernā zinātne uzstāda laboratoriju iekārtai, aug ārkārtīgi strauji. Metodes top ar katru dienu vairāk izsmalcinātas, un tādi pētījumi, kuŗi var dot lielas zinātniskas atziņas, lielas vērtības visas cilvēces mērogā, kuŗiem mums pilnīgi pietiktu intelektuālas enerģijas, izdomas bagātības un eksperimentēšanas mākslas, paliek mums nepieejami, jo pētīšanas iekārta prasa tādus līdzekļus, kas pa spēkam tikai materiāli bagātām tautām.

Jūs teiksit, ka var apstrādāt citas problēmas, kuŗu pētīšana nebūtu saistīta ar tik lieliem izdevumiem. Diemžēl, šo „lēto tematu“, ja tā var izteikties, kļūst ar katru dienu mazāk, un, par visām lietām, ar trūcīgu iekārtu mēs nevaram ķerties pie jautājumiem, kas citādi mums pilnīgi pa spēkam un ko atrisinādami mēs varētu daudz un lielu veikt. Jāpiezīmē, ka tikko teiktais attiecas ne tikai uz tīri zinātniskiem jautājumiem, bet modernā tehnika vēl lielākā mērā neatlaidīgi prasa, lai ne par vienu soli nepaliktu pakaļ teorētiskās zinātnes progresam.

Mums priekšā stāv tā tad tāds uzdevums: ar vismazākiem līdzekļiem veikt vislielāko uzdevumu, tehniski izsakoties, mūsu zinātniskajā darbā sasniegt līdzekļu izlietošanā maksimālo lietderības gradu. Šī uzdevuma atrisināšanai es redzu tikai vienu ceļu: visciešāko, labi saskaņoto plānveidīgo Baltijas augst-

skolu sadarbību; un esmu pārliecināts, ka šī sadarbība pilnā mērā novedīs pie mērķa.

Kāda tad šī sadarbība varētu būt? Es sākšu no domas, kas agrāk, kad mūsu atsevišķas augstskolas vēl nebija sasniegušas savu tagadējo attīstības pakāpi, bieži tika cilāta, bet vēlāk ir atmesta. Tā ir ideja, ka ne katrā no mūsu valstīm vajadzētu kultivēt visas zinātnes disciplīnas. Vai nevarētu, piem., Latvijā pastāvēt tehniskā augstskola un Igaunijā universitātē? Tas tik labi saskanētu ar augstākās izglītības attīstību šajās zemēs pirms kara. Valodas grūtības it kā viegli būtu pārvaramas, ja mūsu valstis vienotos par vienu kopīgo svešvalodu.

Bet ja ņemam vērā to, kas tikko teikts par nacionālas kultūras un valodas nozīmi mūsu valstīs, tad top skaidrs, ka taisni šis valodas jautājums rada nepārvaramus šķēršļus tādai augstākās izglītības sadalīšanai pa mūsu valstīm. Grūti gan iedomāties tādu kārtību, ka zinātnieks lietuvietis lasītu savu priekšmetu Vitauta Dižā universitātē Kauņā, piem., angļu valodā, lai to varētu klausīties latvieši un igauņi. Izvēlēties par mūsu skolās mācāmām svešvalodām mūsu kaimiņu valodas arī nevarēsīm, jo tad mums nebūtu pieejama ne Vakareiropas zinātniskā literatūra, ne pati Vakareiropa. Tāpēc augstākās izglītības decentrālizācija ar priekšmetu sadalīšanu pa dažādām valstīm, lai ar to koncentrētu līdzekļus vienam mērķim vienā vietā un tā atvieglotu katras valsts izdevumus, gan nebūs iespējama.

Bet ja šo domu mazliet modificē, tad, man liekas, rastos priekšlikums, ko, man šķiet, vajadzētu gan vismaz rūpīgi un vispusīgi apsvērt. Dažas disciplīnas un pat varbūt veselas fakultātes būtu katrā no mūsu augstskolām jāizveido līdz augstākai iespējamai attīstības pakāpei. Tas attiektos uz mūsu tautu vēsturi, valodu, folkloru, literatūru, teoloģijas disciplīnām, dažiem tiesību zinātņu priekšmetiem. Bet šīs disciplīnas arī ir tādas, kas prasa mācības līdzekļus tikai literatūras resp. bibliotēku veidā, par kuŗu sadarbību vēl būs runa. Visas citas apmācības un

pētīšanas līdzekļu un metodu ziņā neatkarīgas no nacionāliem un vietas apstākļiem.

Apmācību un kādas disciplīnas studijas var sadalīt divās pakāpēs: pamata apmācībā, kas obligātoriska katram zināmas fakultātes absolventam, un speciālajās studijās, kas vajadzīgas speciālistam attiecīgā nozarē un nākamam zinātniekam. Un taisni šīs pēdējās studijas prasa lielus palīga līdzekļus, moderni un bagātīgi apgādātus institūtus, pirmklasīgus zinātniekus — vadītājus.

Šeit nu, man šķiet, sadarbība varētu dot ļoti svētīgus rezultātus, ja mēs paceltu vajadzīgā līmenī pamata apmācību ikvienā no mūsu augstskolām, bet augstāko speciālizāciju sadalītu starp mūsu valstīm. Tur, kur koncentrējas speciālizācija kaut kādā nozarē, tad varētu izveidot ļoti pilnīgu pētīšanas iekārtu, kas būtu darāma pieejama citu zemju zinātniekiem un studentiem.

Paskaidrošu savu domu ar piemēru. Visās mūsu valstu augstskolās pastāv fizikas katedras. Pieņemsim, ka vienā no tām izdevies ļoti augsti nostādīt optiku. Tad divās citās nebūtu jāpūlas katrā ziņā iekārtot bagātus optikas institūtus, bet tur varētu pilnīgāki kultivēt citas nozares. Bet vienā vietā bagātīgi apgādātais optikas institūts būtu ar visiem iespējamiem atvieglojumiem jādara pieejams citu mūsu zemju fiziķiem, gan jauniem, gan arī vecākiem kollēgām, speciāliem pētījumiem, pie kam jaunie pamata zināšanas jau būtu ieguvuši un pamata metodes pie-savinājušies mājā. Tā doktora disertācijas tiktu izstrādātas šajā labierīkotā institūtā, un vēlams būtu, ka tās tur arī tiek aizstāvētas, kas neradītu grūtības pie labas prasību un programmu saskaņotības. Valodas jautājums šajā gadījumā būtu viegli atrisināms, jo, piem., doktorandam vairs nebūtu jāklausa pamata kursi, bet darba vadībai pietiktu kopējas svešvalodas.

Šāda speciālizācijas sadalīšana nebūtu reālizējama kaut kādā mēchaniskā ceļā, bet būtu jāpiemērojas faktiskajam stāvoklim, kāds pa daļai radies

vēsturiski, pa daļai kāda visai redzama zinātnieka ietekmēts: šāda spilgta personība kopā ar pilnīgiem zinātniskās pētīšanas līdzekļiem radītu vislabvēlīgākos apstākļus, kā jaunu zinātnieku un speciālistu izaudzināšanai, tā attiecīgo disciplīnu uzplaukumam mūsu valstīs. Tikai tajos gadījumos, kur institūti būtu vēl ļoti vāji attīstīti, varētu vienoties, kam pie to papildināšanas ķerties. Tā mēs pamazām nonāktu līdz stāvoklim, kad jaunie zinātnieki vairs nebūtu jākomandē uz Vakareiropu, vismaz uz ilgu laiku ne, un mūsu zinātniekiem būtu pieejami labierīkoti institūti.

Aizrādīšu, ka šāds ierosinājums nav uzskatāms par pilnīgi nepārbaudītu eksperimentu, bet ir studiju un zinātniskās darbības veids, ko jau sen praktizē Vakareīropā. Tur pastāv paraža dažādās disciplīnas noklausīties dažādās augstskolās, pie kam speciālizācijai resp. doktorēšanai izraugās to augstskolu, kur attiecīgā disciplīna stāv visaugstāk. Piem., tā pakāpeniski radušies tādi apstākļi, ka organiskā ķīmija Vācijā sevišķi augsti nostādīta Mūnchenē, kur to parasti arī reprezentē kāds savā laikmeta lielākais organīķis, fizikālā ķīmija Bonnā, lietišķā ķīmija Karlsruhe.

Lai realizētu šādu zinātniskas speciālizācijas organizāciju, jāizpilda daži priekšnosacījumi. Pirmais būtu pamatīga savstarpēja iepazīšanās. Vajadzētu uzlikt par obligatorisku pienākumu katras disciplīnas pārstāvim apmeklēt savus kollēgas divās citās zemēs. Tālāk būtu jāastāda institūtu apraksti ar svarīgāko aparātu un ierīču uzskaitījumu un jāapmainās ar tiem ar kaimiņiem. Par vērtīgāku aparātu jauniegādāšanu vai ierīču iekārtošanu būtu informējami kaimiņu kollēgas.

Otrs svarīgs priekšnosacījums ir pēc iespējas saskaņotas programmas un vienādā līmenī ieturētas prasības, it sevišķi otrā zinātniskā (Dr.) grada iegūšanai. To varētu realizēt tikai pēc labas savstarpējas iepazīšanās. Liekas, programmu saskaņošanai nevarētu rasties šķēršļi, jo mūsu zemes tik tuvas un tau-

tas dzīvo tik līdzīgos apstākļos, ka nevarētu būt lielas starpības prasībās pret akadēmisko intelligenci.

Tālākais solis jau būtu savstarpēja informēšana par paredzamo lielāku institūtu izbūvi un izveidošanu, kas tad arī nākamībā būtu jādara tā, lai nerastos paralēlisms, jo sacensība šajā gadījumā nebūtu produktīva.

Neatkarīgi no šī lielāka mēroga sadarbības veida jeb — pareizāki — paralēli tam, iespējama rinda citu soļu, kuŗu nozīme, man šķiet, acīm redzama un neprasa sīkāku paskaidrojumu. Dažus no tiem īsumā uzskaitīšu.

Vajadzētu apmainīties bibliotēku katalogiem un kartiņu katalogus sastādīt 3 eksemplāros, vienu sev, divus citus kaimiņiem, lai visi būtu sīki informēti par bibliotēku stāvokli.

Lielāki zinātniskas literatūras izdevumi un dārgi žurnāli iegādājami un abonējami ne katrai augstskolai, bet to iegādāšana sadalāma tā, lai visu trīs valstu augstskolās kopā būtu atrodama visa nopietnā zinātniskā literatūra. Reizē ar to noorganizējama maksimāli vienkārša un ātra grāmatu apmaiņa starp augstskolām, piem. ar speciāla kurjera palīdzību, kas visu laiku braukātu starp mūsu augstskolu pilsētām.

Pilnīgi skaidra mācības spēku viesošānās nozīme, pie tam ne tikai ar atsevišķām lekcijām un lekciju cikliem, bet uz veseliem semestriem vai mācības gadu. Tas pats sakāms par studentu apmaiņu resp. par atsevišķu priekšmetu vai priekšmetu grupu noklausīšanos, ja valoda nerada šķēršļus, un it sevišķi dažu praktikumu un speciālo darbu izpildīšanu zinātniskos institūtos, kas pie kopējās svešvalodas prasšanas neradītu grūtību. Varētu noorganizēt speciālus praktikumus kaimiņiem labierīkotos institūtos mācības gada sākumā, beigās vai brīvlaikā, lai praktikumus varētu nostrādāt no vietas un izvairītos no liekas braukāšanas.

Dzelzceļu tarifi mācības spēkiem un studentiem, kas brauc studiju nolūkā, pazemināmi līdz iespējamam minimumam.

Zinātniskie darbi, kuŗus iespēŗ Vakareiropas valodās, izdodami kopēŗā akadēmiskā izdevumā *Acta academica Baltica*, no kuŗiem tie pasaules literātūrā ieietu kā mūsu darbi, un mēs vairs nekuŗlinātu ar tiem sveŗas āŗzemju literātūras.

Uz teikto es skatos kā uz ierosināŗumu, par kuŗu, kā arī par citiem, kas varētu nāŗt no citas puses, man ŗķiet, būtu jāpadomā. ŗādas pāŗdomas taptu nepiecieŗamas, ja mēs visi vienotos par divām atziņām, kas ir mana pāŗliecība: mūsu tautu un valstu eksistence un uzplauķŗana iespēŗjama tikai attīstot augstgara kultūru, un tās sasnieŗšanā, kā ikvienā mūsu dzīves nozarē, stingri jāseko principam: vislietderīgākā un taupīgākā nāŗcionālo spēku izlietoŗana.

Priekŗšlasījums Igaŗņu - Latvju - Lietuvju kongresā 1935. g. 28. jūnijā.

Levadruna Latvijas Universitātes gada svētkos 1935. g. 28. septembrī.

Atvadoties no Jums pagājušos Universitātes gada svētkos, man bija jāatvainojas par šaurajām telpām, kuņās toreiz notika mūsu svinības. Jo liels tāpēc mūsu prieks šodien, ka varam Jūs, augsti godātās dāmas un kungi, apsveikt šajā jaunajā svētku zālē, kas ilgus gadus bija Universitātes sapnis.

Kad pirmie Universitātes dibināšanas darbi bija veikti, kļuva skaidrs, ka bijušās politehnikas centrālā ēka nepavisam neatbilst jaunajām prasībām. Dabīgi radās doma par jaunu celtni, kur novietot svētku zāli, bibliotēku, sekretāriātu, saimniecības padomi un citas centrālās iestādes. Tāda celtnē, kas apmierinātu mūsaiķu prasības, pie lielā fakultātu un studentu skaita iznāktu diezgan grandioza, un par tādu grūtajos laikos nevarēja ne sapņot. Bet tad iznira gluži maza un prozaiska, bet arī pavisam neatvairāma un neatliekama prasība: bija jāgādā jaunas studentu garderobes telpas, jo tāds stāvoklis, ka studentu virsdrēbet stipri apmeklēto lekciju laikā sakrauj metru un vairāk augstās kaudzēs, nebija ilgāk ciešams. Šis uzdevums arī nebija tik viegli atrisināms. Pie tā bija stājusies Universitāte jau nelaiķu rektora E. Felsberga un prorektora A. Razuma laikā 1922./3. m. g., un to turpinājuši no tā laika visi rektori un saimniecības padome. Vispirms radās doma par galvenās ēkas pagraba izbūvi, kas bija jāatmet, jo pagrabi bija vajadzīgi inženierzinātņu un mēchanikas fakultātu laboratorijām. Nākamais projekts bija izbūvēt garderobi pagalmā. Arch. Voits, toreiz students, doc. Stālberga vadībā izstrādāja kā studiju darbu izbūves projektu. Aiz līdzekļu trūkuma tomēr neviens projekts nevarēja realizēties. Studentu nemitīgo sūdzību (par pa-

zudušām un bojātām virsdrēbēm) rezultātā beidzot lasām 1928. g. 14. dec. sēdes protokolā, ka nolemts lūgt Valsts kontroli aizstāvēt budžeta projektā paredzēto summu garderobes telpu izbūvei. Gadu vēlāk līdzekļi beidzot atvēlēti un rektora A. Tentela (tagadējā I. c. izglītības ministra) un saimniecības lietu prorektora G. Klaustiņa laikā uzdots doc. E. Stālbergam izstrādāt projektu vecās ēkas pagalma izbūvei par garderobi, bet ar noteikumu „pamatus projektēt tā, lai vēlāk būtu iespējams celt vēl vienu vai divus stāvus“. Nemitīgi par sevi atgādinādama, jaunās aulas ideja ir tā tad meklējusi atbalsta punktus, kur vien varēdama. Tā kautrīgais garderobes projekts izauga par kopēju garderobes, studentu tējnīcas un jaunas aulas projektu, kuŗa pēdējā posma nobeigšanu mēs šodien atzīmējam. Neapgrūtinot Jūs ar sīkumiem, aizrādīšu, ka projektā realizēšanas grūtības bija lielas. Tā, meklējot pamatus, atdūrāmies uz purvu zem šīs trīsstāvu celtnes, kas tagad pilnīgi droši balstās uz mākslīgiem pamatiem lielas betona pīlāru sistēmas veidā. Bija jāatduŗās arī uz saimniecisko krīzi, kuŗā gandrīz noslīka cerības uz sāktās būves nobeigšanu. Bija jāaizņemas nauda no Universitātes speciālajiem līdzekļiem, lai tiktu zem jumta, un tad, pilnīgi pārtraucot būvdarbus, jāgaida uz labākiem laikiem. Un sagaidījām. Pienāca 1934. g. 15. maijs, un tekošajā saimniecības gadā jau bija atvēlēti darbu nobeigšanai vēl trūkstošie Ls 100.000. Acīm redzot, tāds tagadējās nacionālās valdības liktenis, ka tai valsts dzīvi veidojot jāatdzīvina viss, kas bija sastindzis, jādod jauna kustība un spars tam, kas apstājies, jānobeidz celt, kas bija iesākts un nepabeigts.

No pašas Universitātes darbiniekiem šī darba veikšanai lielas pūles pielikuši rektori nelaiķis E. Felsbergs un nelaiķis J. Ruberts, tad A. Tentelis, M. Zīle un M. Bīmanis, prorektori nelaiķis A. Razums, tad G. Klaustiņš, P. Zīlīte un F. Gulbis, Saimniecības padomes locekļi J. Kārklīņš, M. Prīmanis, A. Raisters un P. Kundziņš, gandrīz visi mūsu kollēgas

architekti un it sevišķi doc. E. Stālbergs, projekta autors un izpildītājs. Universitātes vārdā valdībai un visiem, kas šeit pielikuši savas pūles un snieguši palīdzīgu roku, sirsnīgs paldies!

Diezgan zīmīga šī tikai dažos galvenos vilcienos skicētā aulas tapšanas vēsture.

Ļoti sīka, tāla no lielajiem zinātnes iestādes uzdevumiem taču ir garderobe un tējnīca, ar kuŗām sākās šī celtnē. Bet tās tomēr ierosināja izbūvēt šo svētku zāli, kuŗa tagad paceļas virs sīko vajadzību telpām un kuŗas uzdevums neizmērojami tāļš no sīkajām ikdienas prasībām un pāri pat dienišķajam zinātniskajam darbam. Lai to darīnātu, radās griba un izturība pārvarēt visas grūtības, pat purvu pārvērst stiprā pamatā ar tās pašas tehnikas palīdzību, kuŗai turpmāk kalpos arī šī zāle. Tā mēs arī šeit redzam, kā cilvēka gars tiecas, kā šīs slaidās kolonnas, no zemes uz augšu pretim saulei, pretim debesu zīlumam.

Tāda arī zinātnes attīstības gaita. Elementāra dzīvotgriba, eksistences prasības, spiež cilvēku krāt novērojumus un piedzīvojumus, izdarīt mēģinājumus un dziļi vērot dabu, vākt praktiskās zināšanas, līdz to sakrājas tik daudz, ka radītājs gars var celt pāri ikdienai zinātnes templi, lai tanī kalpotu augstākai cilvēka misijai. No šejienes tad gars dod pavēles dabas spēkiem, un materija klausā garam.

Šī svētku zāle ir jauna liecība un pierādījums gara uzvarai pār materiju, liecība un pierādījums tam, ka stipra griba un garīgo vērtību slāpes pārvar visus šķēršļus, liecība un pierādījums, ka Latvijas valsts vara ir kultūru radītājs spēks, liecība un pierādījums latviešu nemitīgai un neapturamai dziņai pretim gara gaismai un mūžīgām vērtībām.

To, ko mēs gūstam klusā un neatlaidīgā darbā arķīvos, bibliotēkās, kabinetos, laboratorijās, darbnīcās, ko izlasām lielajā Dieva mūžības grāmatā — dabā, — ko veidojam no iekšķīgām šaubām un mocošiem jautājumiem, — to sludināsim mēs šeit zinātnes augstos svētkos. Un no šejienes lai plūst gara gaisma pa

visu latviešu zemi un pāri tās robežām, lai nes svētību mūsu tautai un visai cilvēcei un dara stipru mūsu valsti! To mēs šodien lūdzamies vienodamies pirmo reizi šinīs telpās mūsu tautas lūgšanā: „Dievs, svētī Latviju!“

Uzruna Ūniversitātes saimei Brāļu kapos 1935. g. 17. novembrī.

Akmens tēli un sienas sargā latviešu zemes vis-svētāko vietu. Bet vienreiz gadā to ieslēdz dzīvā gredzenā tūkstoši jaunības kvēlē pukstošu siržu. Tā ir tautas nākotnes parāde viņas slavā tītai pagātnei, uz kuŗu Ūniversitātes saime nekad, kamēr pastāv Latvija, nav aizmirsusi un nekad neaizmirsīs šinī dienā nākt. Tos, kas devuši solījumu meklēt patiesību, vērt vaļā dabas un dzīves noslēpumu aizkaru, meklēt ceļus, kā atvieglot cilvēces nastas un ciešanas, kā skaistu darīt savu zemi un varenu savu tautu; tos velk pie sevis šī vieta, kas simbolizē lielāko mistēriju: šķietamo nāvi un iznīcību, bet īstenībā dzimšanu, celšanu un pastāvēšanu.

Jaunatni sajūsmina spēks, un varens bija spēks, kas sarāva latviešu važas. Jaunatni valdzina varoņība, un nav lielāka varoņdarba, kā uzvara par tēvijas apspiedējiem. Jaunatne grib uguni un liesmu, un degdami sadega varoņi mīlestībā uz savu zemi un tautu. Jaunatne alkst skaidrības, un kas atrastu viltu tur, kur lietas asinis par savas tautas nākotni! Jaunatni apbuŗ skaistums, un kas nosauks ko skais-tāku par savas dzīvības upuri uz tēvu zemes altāŗa! Jaunatne tiecas pēc pilnības, un nav lielākas pilnības, kā visu sevi atdot spraustajam mērķim. Jaunatne meklē nemirstīgo un mūžīgo, un nemirstību guva Latvijas kaŗotāji, mūŗību dodami savai tautai. Jaunatne grib kalpot radītājam garam, un par savas valsts radīšanas sāpēm stāsta mums šī vieta.

Bet no radīšanas sāpēm izaug radīšanas apskaidrotā svētlaimība. Kas nav cietis smeldzošas sāpes cīņā pēc patiesības, kam krūtīs nedeg cilvēces neatrisinātās mīklas, kas meklējot un šauboties nav no-

kāpis līdz izmisumam, tam necelties augšup un nedzēt mūžīgās patiesības mirdzošo seju. Tie, kas šajā vietā mieru atraduši, prata klausīt un likt savām personīgām iegribām un vājībām klusēt, kad uz tiem runāja zemes un tautas likteņa balss. Klusēdami viņi tapa par vēstures pavēlniekiem.

Ne pretstati, bet brīnišķīga harmonija ir tāpēc šīs balto krustu rindas un ziedošās jaunatnes vaiņags ap tām. Tā — nemitīgās paaudžu un tautas likteņu maiņas simbols: sājū un ciešanu maiņas uz gavilēm un svētlaimību, nepilnīgā maiņas uz vienmēr pilnīgāko, kas ir dzimšanas un nāves nojaušamā jēga. Kad akadēmiskā jaunatne, tautas nākotnes cerība, noliec galvu mūžības skauto, savas laimes izkaŗotāju dusas vietā, tad manām šeit lidojam pašu nācijas nemirstīgo garu. Tautas vienībai plašumā, ko deva varoņi, atbrīvodami latviešu zemi, un tautas vienībai dziļumā, ko latviešiem atdeva varoņgara mantinieki un tālāknesēji, nāk klāt visas nācijas sakušana laikā. Tā ir tagadnes savienošana ar visu, kas bijis priekš mums, un to, kas būs pēc mums. Nācijas gars paceļas pāri laikam un visam, kas mainās un zūd.

Mēs nākam šurp ar skumjām, bet ticības un dzīves prieka pilni, jo jūs gribējāt, lai mēs gavilēdami lielu ceļam Latviju. Asaras, kas rudens dienā krīt uz jūsu kapu kopiņām, ir rīta rasa jūsu tautas ziedonī. Un no jūsu kapu kopiņām Latvijas sirdī paceļas pret debesīm trīs mirdzošas zvaigznes, un akmenī cirstie tēli turpmāk vēstīs paaudžu paaudzēm, kā jūs latviešus no dzelmes tumsas cēlāt saules spožumā. Paies gadu simteņi, paies gadu tūkstoši, un drupinās putekļos akmeņa tēlus. Bet jūsu darbs, kas stiprāks par laiku, nezudīs, bet augdams augs, un nebālēs tautas sirdī par jums rakstītais stāsts. Uz jūsu izcīnītās zemes zaļos dzīvība un spīdēs saule. Iemiesotie saules stari ir šie ziedi, un dzīvības zīme — šie zaļumi, ko mēs jums pateicībā nesam.

Uzruna Krišjāņa Barona 100. dzimumdienā, 1935. g. 31. oktobrī.

Tautu vēsturē ir posmi, kad dzīve rit samērā mierīgi, bez lieliem notikumiem, kas radītu šajā ritumā lielākas pārmaiņas. Tādiem posmiem tad atkal seko laika sprīži, kad straujā tempā raisās notikumi, kas tautas vēsturei dod jaunu virzienu, uzstādīdami jaunus uzdevumus un dažreiz manāmi mainīdami nācijas vēstures gaitu.

Tāds lūzuma brīdis latviešu vēsturē ir tautas atmodas laikmetos, kad dzima ideāli, kas savu piepildījumu atraduši tikai pēdējos 20 gados. Jo dziļāku godbijību mūsos modina šī laikmeta darbinieku vārdi, ja liekam vērā apstākļus, kādos toreiz dzīvoja latvieši. Ja kādas idejas realizēšanai ievajadzējies vesels gadu simtenis, tad tas liecina, cik liela, cik tālu priekšā savam laikmetam aizsteigušies pārdrošā doma, fantastu sapnis. Tikai vēlāk šī pārdrošā doma atklājas mūsu skatam kā ģeniāla nojauta, kā nacionālā ģenija izpaudums, kas noteic nācijas attīstības likteņus.

Tāda ģeniāla nojauta ar pārlicinošu skaidrību atspīd arī Krišjāņa Barona mūža darbā, — Krišjāņa Barona, kuŗa 100. dzimšanas dienu šodien ar godbijību, ar pateicību un ar lepnumu līdz ar visu Latviju svin Latvijas Universitāte un Krišjāņa Barona biedrība pie tās. Tautas darbinieku starpā, no kuriem vieni modināja nacionālo apziņu, citi cīnījās par latviešu tiesisko stāvokli, citi meklēja ceļus tautas materiālā stāvokļa uzlabošanai un saimnieciskās dzīves celšanai, citi mēģināja radīt savu gara kultūru, Krišjānim Baronam piekrīt īpatnēja loma. Lieli jau viņa nopelni kā cīnītājam sabiedriskajā darbā, kā publicistam, kā „Pēterburgas avīžu“ līdzstrādniekam,

kā zinātnes populārizētājam. Bet visa šī darba vidū paceļas „Latvju dainu“ grandiozā celtne, kuŗas apjoms un kontūra tikai tagad, pietiekošā laika atstatumā, sāk noskaidroties. Jau kolosālais 45 gadu darbs, prasme pareizi pieiet šim gandrīz neaptveramam materiālam, atrast īstas vadītājas līnijas un principus, lai šo materiālu sakārtotu pārredzamā sistēmā, un izturība neatlaidīgi strādājot darbu novest līdz galam, ko jo sevišķi vajadzētu ņemt par paraugu mūsu paviršības pilnam laikmetam, iedveš apbrīnošanu un cieņu. Bet īstā ģeniālā dzirkstele varbūt meklējama Krišjāņa Barona nojautā par šī darba vajadzību un vērtību un savas personības sakausēšanā ar tautas radošo spēku. Ja arī Kr. Valdemārs jau bija novērtējis, kādas bagātības slēpjās latviešu tautas dziesmās, tad tomēr pilnīga lielā darba nozīmes atziņa, kas vienīgā varēja dot morālisko spēku to veikt, pieder Krišjānim Baronam.

Lai novērtētu šī darba nozīmi latviešu kultūras vēsturē, vērā jāliek apstākļi, kādi valdīja tautas atmodas laikmetā un tam sekojošā laika posmā. Gandrīz vai lielākā daļa latviešu, kas bija no savas „latviešu kārtas“ — toreiz latvietis apzīmēja kārtu, ne tautu, — ietikuši labākos sociālos apstākļos, zaudēja savu latvisko seju, pārvācodamies un vēlāk pārkrievodamies. „Pēterburgas avižu“ asās satiras bultas galvenokārt vērstas pret šiem kārkla vāciešiem un puskoka lēcējiem. Katrs nākamais gadu desmits gan nesa latviešiem vairāk brīvības, neatkarības un saimnieciskās labklājības, bet reizē ar to vienmēr lielāku latviešu intelliģences aizplūšanu no Latvijas, vienmēr lielāku svešu faktoru ietekmi uz latviešu gara kultūru un vienmēr mazāku uzmanības pievēršanu pašu latviešu gara mantām. Nicinošā svešautiešu — atskaitot dažus retus un lielus garus — izturēšanās pret tām, visādu sugu internacionālismī, kas pārplūdināja latviešu prātus, pašu latviešu aizraušānās ar svešu pāvu spalvām, — novērsa uzmanību no dārgakmeņiem, kuŗi mūsu pašu manta un kuŗu vērtību mēs tikai tagad sākam pilnā mērā no-

jaust. Vēl daži gadu desmiti, un tautas gara mantu avoti būtu aizbērti uz visiem laikiem. Divpadsmitajā stundā sirmis Burtnieks izglāba latviešu gara pils zelta atslēgu un nodeva to viņa uzmodinātai latviešu tautai, kas šodien ar to slēdz vajā vārtus uz latvisko Latviju.

Universitāte ir lepna, ka varēja iepīt Krišjāņa Barona nemirstīgās slavas vaiņagā Latvijas Universitātes pirmā goda biedra vārdu, un apsola svētu turēt viņa mantojumu.

Kā rakstāma grāmata.

Grāmata tik parasta lieta, it īpaši garīgā darba strādniekiem, ka to pastāvīgi lieto, bet par to reti kad domā. Mēs vispār vismazāk domājam par to, ko pastāvīgi redzam. Bet ja par šīm lietām sākam domāt, tad nonākam līdz pašiem dzīves un pasaules dziļumiem, kuŗu priekšā apraujas doma.

Atļaujiet pateikt dažas pārdomas par to, kā būtu grāmatas rakstāmas. Ne katrreiz grāmata sava uzdevuma augstumā. Par daudz grāmatu, kas ne tikai nenes labuma, bet kaitīgas. Ja paraugāmies, kā top zinātniskās grāmatas, it īpaši tādas, kas zinātnisko pētījumu tiešs rezultāts un kas neapšaubāmi ierindojas augstvērtīgā literātūrā, tad redzam, ka tajās vienmēr teikts kas jauns, kas līdz tam nevienā citā grāmatā nebija atrodams. Tajās aprakstīti vai nu jauni fakti vai parādības, jaunatrastās notikumu sakarības, vai arī izteikta pirmo reizi kāda ideja vai teorija, apskatītas šīs teorijas gaismā dažādas parādības un gūti secinājumi, kas paši par sevi ir jaunas atziņas. Tā tad zinātniskā publicējuma raksturīgā pazīme ir radošais moments un tā nozīme — cilvēces zināšanu pieaugums, jaunu atziņu ieguvums, kas var veicināt cilvēces labklājību. Kādi tad priekšnoteikumi, lai tādu darbu uzrakstītu? Divi nosacījumi: pirmkārt, autoram jāzina viss, kas par minēto jautājumu jau teikts, un mūsu straujajā zinātnes attīstības laikmetā par to dažreiz runā simti sējumu. Otrkārt, vajaga iedvesmes un apgarotības, lai, zināmas parādības rūpīgi pētot, tajās saskatītu jaunas sakarības, ko būtu vērts teikt cilvēcei. Šie pētījumi dažreiz prasa gadus, dažreiz gadu desmitus, arī visu cilvēka mūžu. Un nu pārsteidzoša parādība: jo lielāki pētījumu rezultāti, jo īsāki tie uzrakstāmi. Ņutona mēchanikas likumi, kuŗiem klausā zeme, zvaigznes un debesu

ķermeņi, aizņem nepilnu lapas pusi. Pastēra pētījumi par cīņu ar trakuma sērgu — dažas lapas puses. Un ne tikai lielākie zinātnes ieguvumi, arī citi radītāja gara lielākie sasniegumi nav biezos sējumos uzrakstīti. Četri evaņģēliji kopā aptveŗ simts lapas puses, bet vai varētu nosaukt grāmatu, kas cilvēces vēsturi stiprāk ietekmējusi?

Ja zinātniskā grāmatā nav ierakstīta patiesība, tad autors sevi notiesājis uz nāvi. Pazudis uz visiem laikiem visas zinātnieku pasaules priekšā arī autors, kas cita ieguvumus vai domas uzdevis par saviem. Tādos apstākļos zinātnisko publicējumu skaits ir zinātnieka vērtības mērs. Diemžēl, cita veida literātūrā bieži ir otrādi: jo vairāk grāmatu kāds uzrakstījis, jo mazāka tām vērtība.

Nav jāraksta, lai uzrakstītu grāmatu, bet lai pateiktu vērtīgas domas. Tiem, kas rakstīdami skaita rindiņas un iespaidloksnes un priecājas, ka to iznāk daudz, vajadzētu atņemt spalvas un spalvas kātus. Dzejnieks-filozofs Fr. Nīcše, kuŗa filozofiju var pieņemt vai atmest, tomēr tik stipri ietekmējis Eiropas domu, kā reti kāds cits, un man šķiet, visvairāk ar to, kā viņš savus darbus uzrakstījis. Viņš pats dod atminējumu savu darbu panākumiem, sacīdams apmēram tā: „Žēl, ka Eiropā vairs nav rakstnieku, kas varētu strādāt pie vienas lapas puses tā, kā strādā tēlnieks pie marmora gabala.“

Latvieši un Latvija var pastāvēt tikai tad, ja viss, ko tā ražo un rada, ir vērtīgāks un pilnīgāks, kā tas, ko rada un ražo citur. Mēs nevaram stādīt pretim citām tautām ne miljonus durkļu, ne lielas zemes bagātības, ne augsti attīstītu rūpniecību ar plašiem tirgiem, bet vienīgi augstu gara kultūru. Tās krātuve un glabātuve ir grāmata, un augstvērtīga grāmata ir tāpēc mūsu cietokšņi, kreiseri un gaisa flote.

Ja mēs dzirdam mūsu lepnā dziesmā, ka Latvija ir pērle, kas no dzelmēm iznirusi, tad dārgakmeņiem un pērlēm jābūt arī latviešu grāmatām.